

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ**

**КАФЕДРА ПОЛІТИЧНОЇ АНАЛІТИКИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ
УКРАЇНСЬКА ШКОЛА АРХЕТИПІКИ**

**АРХЕТИПІКА І ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ:
СТРАТЕГІЇ ТА МЕХАНІЗМИ РОЗВ'ЯЗАННЯ
КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНОМУ СВІТІ**

**Збірник наукових праць переможців і кращих авторів
П'ятого міжнародного конкурсу молодих учених**

**КИЇВ
НТЦ «Псіхея»
2017**

**УДК 351/354(477)"2017"(082)
ББК 67.9(4Укр)401я43
А87**

Схвалено Вченою радою Національної академії
державного управління при Президентові України
(протокол № 246/5-10 від 25 квітня 2017 року)

Експертна колегія:

Тетяна Данилова, канд. філос. наук, доц. (Україна);
Володимир Козаков, д-р держ. упр., проф. (Україна);
Андрій Мартинов, д-р іст. наук, проф., с. н. с. (Україна);
Катерина Меркотан, канд. політ. наук (Польща);
Наталія Чернюк, д-р соціології (Франція);
Геннадій Шкляревський, д-р іст. наук, проф. (США)

А87

Архетипіка і публічне управління: стратегії та механізми розв'язання конфліктів у сучасному світі [Текст] : зб. наук. пр. переможців і кращих авторів П'ятого міжнар. конкурсу молодих учених ; 28-30 трав. 2017 р., Київ, Україна / за наук. ред. Е. А. Афоніна, Г. Л. Рябцева. – К. : Псіхея, 2017. – 128 с.

ISBN 978-617-7234-09-7

До збірника увійшли статті переможців і кращих авторів П'ятого міжнародного конкурсу молодих учених, фінал якого пройшов у рамках Восьмого теоретико-методологічного семінару за міжнародною участю «Архетипіка і публічне управління: стратегії та механізми розв'язання конфліктів у сучасному світі» (28-30 травня 2017 р., Київ, Україна).

**УДК 351/354(477)"2017"(082)
ББК 67.9(4Укр)401я43**

© Українська школа архетипіки, 2017

ISBN 978-617-7234-09-7

ЗМІСТ

До читача

<i>Василь КУЙБИДА</i>	5
<i>Едуард АФОНІН</i>	7

**Архетипіка і публічне управління:
стратегії та механізми розв'язання конфліктів у сучасному світі**

<i>Марина ВЕСЕЛЬСЬКА</i> . Архетипна природа конфліктності в професійній діяльності державних службовців у сфері освіти	8
<i>Олексій ГАГАРИНОВ</i> . Стратегія трансформації пострадянської системи державного управління України як необхідна умова вирішення та запобігання соціальних конфліктів: архетипний підхід	15
<i>Єлизавета ЄВДОКИМОВА</i> . Архетипний підхід до вивчення конфлікту між лідером і командою	23
<i>Вікторія ЗОЗУЛЯ</i> . Конфлікт потреб у рамках концепцій Абрахама Маслоу та Джона Бертона: архетипний аналіз	28
<i>Ірина КНИШОВА</i> . Архетипи соціальних конфліктів в процесі взаємодії держави і громадянського суспільства	32
<i>Ольга КОТОВСЬКА</i> . Соціальні конфлікти в постмодерному просторі та їхній вплив на публічне управління: архетипно-ціннісний підхід	38
<i>Ольга ОВЧИННИКОВА</i> . Насильство як фактор конфліктності в сім'ї: архетипний підхід	53
<i>Віталій ОМЕЛЬЯНЕНКО</i> . Архетипний аналіз сучасних економічних конфліктів у контексті національної безпеки	59
<i>Людмила ПОНОМАРЕНКО</i> . Національна ідея як символічна передумова революцій ХІХ-ХХ ст. й еквіфінальна модель суспільних трансформацій ХХІ ст.	68
<i>Олег РОГУЛЬСЬКИЙ</i> . Архетипні стратегії управління соціальними конфліктами на основі концепції Томаса – Кілмена	76
<i>Інна СЕМЕНЕЦЬ-ОРЛОВА</i> Динаміка освітніх інституційних змін у контексті конфліктності соціуму: архетипний концепт «неотрайбалізму» М. Маффесолі.	81
<i>Владислав ЧУПРИН</i> . Застосування архетипного менеджменту в системі вищої освіти.	98
<i>Махмуд Муса ЯГІ, Людмила ГАРНИК</i> . Архетипи економічної поведінки та їхні витоки в науково-філософській думці близькосхідних країн	104
<i>Надія ЯКУШКО</i> . Діалектика лідерства в контексті розвитку освіти в Україні: архетипний аналіз	118

Українська школа архетипіки	124
--	-----

TABLE OF CONTENTS

To the reader

<i>Vasyl KUIBIDA</i>	5
<i>Eduard AFONIN</i>	7

Archetypes and public administration:

strategies and mechanisms for resolving conflicts in the modern world

<i>Maryna VESELSKA</i> . Archetypal nature of conflict in the professional activity of public servants in the field of education	8
<i>Oleksii HAHARINOV</i> . The strategy of transformation of the post-Soviet state system of Ukraine as a necessary condition for the resolution and prevention of social conflicts: archetypal approach	15
<i>Elizaveta EVDOKIMOVA</i> . Archetypal approach to the study of conflict between the leader and the team.....	23
<i>Victoria ZOZULIA</i> . The conflict within the concepts of needs Abraham Maslow and John Burton: archetypal analysis	28
<i>Iryna KNYSHOVA</i> . Archetypes of social conflicts in the process of interaction between the state and civil society	32
<i>Olha KOTOVSKA</i> . Social conflicts in postmodern space of individual ontogeny and their influence on the public administration: archetypal-value approach	38
<i>Olha OVCHYNNIKOVA</i> . Violence as a factor of conflict in the family: archetypal approach.....	53
<i>Vitaliy OMELIANENKO</i> . Archetypal analysis of modern economic conflicts in the context of national security.....	59
<i>Lyudmyla PONOMARENKO</i> . National idea as a symbolic prerequisite of the revolutions of the 19 th - 20 th centuries and equifinal model of social transformation of the 21 st century.....	68
<i>Oleh ROHULSKIY</i> . Archetypal conflict management strategies based on the Thomas–Kilmen concept.....	76
<i>Inna SEMENETS-ORLOVA</i> . Transformation in education institutions in a context of social conflicts: upon M. Maffesoli's concept of the “neo-tribalism” archetype	81
<i>Vladyslav CHUPRYN</i> . Applying archetypal management in higher education.....	98
<i>Mahmoud Musa YAHI, Lyudmila GARNYK</i> . Archetypes of economic behaviour and their origins in scientific-philosophic thought of Middle Eastern countries.....	104
<i>Nadiia IAKUSHKO</i> . Dialectics of leadership in terms of education in Ukraine: archetypal analysis.....	118
Ukrainian school of archetypes	124

Дорогі друзі, колеги!

Від імені Національної академії державного управління при Президентові України і від себе особисто вітаю всіх нас із заключним етапом річної роботи однієї з потужніших наукових шкіл нашої академії – Української школи архетипіки.

Цього року головними фінальними заходами Української школи архетипіки в Києві стали V Міжнародний конкурс молодих учених і VIII Теоретико-методологічний семінар за міжнародною участю, які зосереджені на найактуальнішій для України проблемі – виробленні стратегії та механізмів розв'язання конфліктів у сучасному світі. Приємно, що вітчизняна наукова школа відкрита до ідей наших європейських колег, яких презентує на форумі професор славетної паризької Сорбонни Мішель Маффесолі. Він прочитає відкриті

лекції в Національній академії державного управління при Президентові України – для управлінців і в Інституті соціології НАН України – для соціологів. Упевнений, що напрацювання учасників Української школи архетипіки справно слугуватимуть важливий для сьогодення справі миру і безпеки.

Заходи вітчизняних і зарубіжних учасників форуму архетипіки публічного управління відбуваються на тлі потужних процесів реформування української держави та її суспільних інституцій.

Основу цих перетворень, як сказав би французький психолог Серж Московічі, складає новий тип людини, природа, ідентитет та інституційна поведінка якої сьогодні надто ускладнюються. Внаслідок цього виникає чимало соціальних протистоянь і конфліктів, які до того ж живить тотальна недовіра в суспільстві. За цих умов надзвичайної гостроти набуває проблема відновлення соціального діалогу на нових принципах взаєморозуміння та взаємоповаги.

Вирішення цієї задачі криється в архетипній природі людини і суспільства. Незважаючи на початковий в цілому рівень розробленості архетипної проблематики у різних предметних сферах суспільного та гуманітарного знання, вона все ж знаходить належне обґрунтування в межах державно-управлінської науки.

Українська школа архетипіки, яка восьмий рік поспіль вигострює свою методологію на проблемах державного управління, об'єднує сьогодні понад 200 провідних науковців із 15 країн світу. Вона є відкритою до міждисциплінарних наукових досліджень і поширення результатів серед докторантів, аспірантів, магістрантів, студентів, представників органів державної влади і місцевого самоврядування, громадськості та засобів масової інформації. Такий багатосторонній обмін науковими ідеями неодмінно надасть поштовх подальшим дослідженням у межах архетипного підходу та в цілому для розвитку наукової галузі державного управління в Україні.

*Архетипіка і публічне управління:
стратегії та механізми розв'язання конфліктів у сучасному світі*

Прийміть щирі побажання нових досягнень у дослідженні сучасних тенденцій розвитку науки і практики державного управління, зокрема в контексті архетипної парадигми.

Зичу Вам, шановні учасники і гості наукового форуму архетипіки публічного управління, міцного здоров'я, щастя, творчого натхнення, завзяття й успіхів!

Президент Національної академії
державного управління
при Президентові України,
д-р наук держ. упр., професор,
заслужений юрист України

28 травня 2017 р.
Київ, Україна

В. К. Куйбіда

**Шановні учасники теоретико-методологічного семінару,
колеги, друзі!**

Радий вітати Вас – провідних фахівців і початківців, представників науки з державного управління і соціології, історії і психології, філософії і політичних наук, дослідників і авторів соціально-гуманітарного знання про сучасне суспільство на заходах Української школи архетипіки 2017 року!

Особливо приємно бачити на цьогорічному зібранні представників європейського й американського континентів. Для нас велика честь приймати всесвітньо відомого соціолога, професора знаменитої французької Сорбонни, вельмишановного пана Мішеля Маффесолі. Це стало можливим завдяки підтримці з боку керівництва Національної академії державного управління при Президентові України в особі її президента, вельмишановного пана Василя Куйбіди, а також директора Інституту державної служби і місцевого самоврядування пана Сергія Телешуна.

Шановні друзі, сьогодні перед країнами ХХІ століття постають як ніколи серйозні виклики, що формують сценарій майбутнього. Національні держави і світова спільнота стикаються з перекосами і розбалансуванням передусім систем управління, державотворчих, державно-приватних взаємодій та публічно-політичних процесів. Над нами нависають численні локальні і загроза глобального конфліктів. Відповіддю на ці виклики стануть наші наукові архетипні розвідки та інтелектуальні рефлексії.

Під час наших пленарних і загальної дискусії ми спробуємо торкнутися глибинної природи сучасних загроз, розібратися з широкою палітрою нових мотивів людського розвитку, передбачити ймовірні сценарії майбутнього, а головне – запропонувати сповнене консенсуса бачення можливих шляхів розв'язання вузлових проблем сьогодення і завтрашнього дня.

Хочу побажати усім нам, як сказав би Зигмунд Бауман, текучості думки, свободи духу і совісті, що спираються на принципи наукової честі, гуманістичного, людино вимірного поступу наших із Вами устремлінь!

Співзасновник Української школи архетипіки
д-р соц. наук, професор, заслужений діяч
науки і техніки України

28 травня 2017 р.
Київ, Україна

 Е. А. Афонін

**АРХЕТИПІКА І ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ:
СТРАТЕГІЇ ТА МЕХАНІЗМИ РОЗВ'ЯЗАННЯ
КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНОМУ СВІТІ**

УДК [351.851.08:005.334.2]-027.21

Марина ВЕСЕЛЬСЬКА
*аспірант кафедри управління освітою
Національної академії державного управління
при Президентіві України*

**АРХЕТИПНА ПРИРОДА КОНФЛІКТНОСТІ В ПРОФЕСІЙНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У СФЕРІ ОСВІТИ**

У статті проаналізовано архетипну природу конфліктів під час професійної діяльності державних службовців у сфері освіти. Висвітлено ключові позиції головних понять дослідження. Розроблено рекомендації для керівників державних службовців у сфері освіти для запобігання конфліктності у процесі професійної діяльності.

Ключові слова: архетип, конфлікт, професійна діяльність, державні службовці, сфера освіти.

Постановка проблеми. Нестабільність, в якій протягом останніх років перебуває українська держава, затримує її розвиток, що негативно впливає на суспільний настрій. Вбачаємо, що державні службовці сфери освіти виступають як ключі до розв'язання зобов'язань державної влади і виконання ними професійних обов'язків має здійснюватися на високому рівні. Проте чомусь на практиці так не відбувається. Від чого іде збій у виконанні чиновниками їх професійної діяльності і чи можна це змінити? Ці питання є актуальними та змушують шукати рішення не на морфологічному, а на фізіологічному рівні.

Стикаючись під час виконання тих чи інших завдань, у межах структури чи організації, кожна особистість продукує свій багаж знань, що не може підкріплювати знання одного іншим, що в результаті приводить до конфліктних ситуацій. Ця проблематика завжди залишає за собою поле для вивчення і в контексті нашого дослідження є особливо актуальною, оскільки досліджуваним предметом для нас виступає професійна діяльність державних службовців у сфері освіти, що є важливим важелем розвитку суспільства.

Аналіз останніх публікацій. Велика кількість науковців займалася вивченням походженням архетипу та структури конфлікту в цілому, проте комплексного

дослідження ще не було проведено. У контексті нашої проблематики вважаємо актуальними наступні дослідження, які аналізують специфіку управлінських конфліктів у структурі освітньої організації, а саме С. Баникіної [1], О. Бондарчук [2], Н. Коломінський [8], М. Войтович [5], Л. Карамушки [6].

Метою статті є аналіз архетипної природи виникнення конфліктів та розроблення рекомендацій щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Юнг вказував, що неможливо мати відносини з іншими, якщо спочатку не налагодив відносини із своїм внутрішнім Я. Всілякі політичні розбіжності і конфлікти в значній мірі є екстеріоризацією внутрішніх конфліктів, які кожна людина повинна вирішити всередині себе, приймаючи, таким чином, на себе відповідальність за невротичну роз'єднаність з соціумом [11]. Також дослідник вважав, що стану одержимості, типу психічних «хибних» емоцій, проявляючись на масовому рівні, мають величезну стихійну силу. Але він був також переконаний, що зріле ставлення до сил несвідомого має певний позитивний ефект, що поширюється і на інших людей, – на це він знаходив підтвердження в його власному житті. Завдяки своїй роботі над несвідомим, він впливав і надавав допомогу великій кількості людей, запобігши матеріалізацію безлічі згубних для них невротичних конфліктних ситуацій [11].

Відповідно до теорії архетипів, про колективне несвідоме, індивідууми мотивовані парапсихологічними образами походження яких тягнеться в глиб еволюції [12]. Юнг охарактеризував архетип та дав йому наступне визначення: первинні природні образи, ідеї, переживання, властиві людині як суб'єкту колективного несвідомого. Тобто, вроджене несвідоме має глибоке коріння, яке пояснює прагнення всього людства до творчого самовираження і фізичної досконалості. Несвідоме, за Юнгом, це вмістилище втрачених спогадів, а також апарат інтуїтивного сприйняття, що значно перевищує можливості свідомого мислення. Це своєрідна захисна функція за якою людина відстоює ті чи інші свої потреби та яка має дати поштовх до переходу на вищий щабель розвитку. У будь-якому разі кожна людина має свій багаж несвідомого, який породжує її як особистість і співвідносить до того чи іншого світобачення. Певний напрямок несвідомого спрямовує суб'єктів саме в професійну діяльність сфери освіти. Тому, вважаємо доцільним розглянути визначення професійної діяльності державних службовців у сфері освіти як діяльність осіб, які одержують заробітну плату за кошти державного бюджету і виконують установлені повноваження щодо цілеспрямованого управління освітньою галуззю з метою її повноцінного функціонування та розвитку [3]. Заглибившись у поняття професійної діяльності констатуємо, що без конфліктів не можливо досягти результату. Оскільки, професійна діяльність передбачає здатність особи не тільки діяти за алгоритмами, що засвоєні нею в процесі державної служби, а й виробляти нові алгоритми діяльності відповідно до поєднання особистісних і діяльнісних потреб сфери освіти. Адже відповідно до словника конфлікт може трактуватися, як ситуація, коли державний працівник має приватний чи особистий інтерес, достатній або помірно достатній, або впливати на об'єктивне виконання своїх офіційних обов'язків [7, с. 80].

Розглядаючи природу архетипу стає зрозумілим, що в межах діяльності суб'єктів – конфлікту уникнути взагалі не можливо. Оскільки, за своєю архетип-

ною природою кожна людина у процесі професійної діяльності виявляє свої особистісні якості і відбувається зіткнення протилежних інтересів, поглядів, прагнень, що породжує конфлікт. Тоді постає питання, як же може розвиватися суспільство в сумбурності людських інтересів, які працюють разом, адже стратегія розвитку у них має бути спільною щоб досягти продуктивного результату.

Підсумовуючи, робимо висновок, що кожному чиновнику постійно доводиться боротися за реалізацію своїх цілей. Коли цілі, завдання, мотиви і дії одного чиновника (внутрішньоособистісний конфлікт) не дозволяють реалізувати цілі, завдання, мотиви і дії іншого, формується міжособистісний конфлікт, що в результаті може створити внутрішньогруповий конфлікт або міжгруповий конфлікт. Внаслідок чого на поле дій випускають цілий арсенал методів і способів, які часто виходять за рамки стандартних і загальноприйнятих методів поведінки. Використання неординарних методів в процесі конфлікту може надати неоднозначний вплив на професійну діяльність і на досягнення цілей організації.

Відповідно до аналізу предмету нашого дослідження первинний інтерес представляє для нас внутрішньоособистісний конфлікт, який використовуємо як предмет дослідження, оскільки він має архетипне походження, що призводить у процесі професійної діяльності державних службовців у сфері освіти до внутрішньогрупового конфлікту, адже відбувається зіткнення інтересів різних особистостей, що спричинює зниження продуктивності діяльності службовців. Тому, пропонуємо розглянути наступні характеристики внутрішньоособистісних конфліктів, щоб глибше розібратися з їх природою:

1) внутрішньоособистісний конфлікт з'являється в результаті взаємодії елементів внутрішньої структури особистості;

2) сторонами внутрішньоособистісних конфліктів виступають одночасно існуючі в структурі особистості різнопланові і суперечливі інтереси, цілі, мотиви і бажання;

3) внутрішньоособистісний конфлікт виникає тільки тоді, коли сили, що діють на особистість, є рівновеликими. В іншому випадку людина з двох зол просто вибирає менше, з двох благ – більше, а покаранню за краще нагороду;

4) будь-який внутрішній конфлікт супроводжується негативними емоціями;

5) основу внутрішньоособистісних конфліктів становить ситуація, що характеризується: суперечливими позиціями сторін; протилежними мотивами, цілями і інтересами сторін; протилежними засобами досягнення цілей в даних умовах; відсутністю можливості задоволення будь-якої потреби і в той же час неможливістю її усунення [8, с.221].

Насправді, конфлікти в професійній діяльності державних службовців у сфері освіти можуть накладати двоякий вплив на розвиток відповідної організації – як зруйнувати організацію, так і згуртувати її. Зважаючи на цей факт, виділяємо дві функції конфліктів архетипного походження (табл. 1).

Головним стабілізатором конфліктів державних службовців у сфері освіти, на нашу думку, має виступати безпосередній керівник, який має негативні сторони конфлікту перетворювати у позитивні. Керівнику потрібно вміти контролювати конфлікти і керувати ними. Наявність актуальної, ефективної і об'єктивної системи

управління процесами конфліктів дозволить не тільки уникнути їх негативного впливу на професійну діяльність, але і направити їх на благо організації.

Таблиця 1

Функції конфліктів архетипного походження

Позитивні	Негативні
<ul style="list-style-type: none">• зниження напруги між сторонами конфлікту	<ul style="list-style-type: none">• великі емоційні затрати на участь в конфлікті
<ul style="list-style-type: none">• отримання нової інформації про опонента	<ul style="list-style-type: none">• зниження дисципліни, погіршення соціально-психологічного клімату в колективі
<ul style="list-style-type: none">• стимулювання до змін та розвитку в професійній діяльності	<ul style="list-style-type: none">• надмірне захоплення конфліктом, що приводить до збитковості в професійній діяльності
<ul style="list-style-type: none">• діагностика професійних можливостей опонентів	<ul style="list-style-type: none">• складне відновлення ділових відносин

Оскільки ключовим в розгляді нашого питання є професійна діяльність чиновників у сфері освіти, то ми не можемо знівелювати роль самої сфери освіти, яка передує розвитку суспільства і щоб відбувалися ключові перетворення у цій сфері всі службовці мають працювати синергетично. Для організації діяльності різних суб'єктів у межах однієї установи, який спрямує її в потрібному напрямі повинен бути керівник.

Передбачається, що кожний управлінець, займаючи відповідну посаду в органі державного управління в сфері освіти, уже має володіти знаннями про підхід до свого колективу, мати навички контролю свого несвідомого та вміти в результаті цього комбінувати стилі керівництва. Кожний керівник створює особливий соціально-психологічний клімат, в якому здійснюється професійна діяльність державних службовців у сфері освіти. У зв'язку з цим говорять про три основні типи «клімату» керівництва, які переплітаються зі стилем керівництва. Проаналізувавши архетипну природу конфлікту, ми пропонуємо використовувати наступні напрямки роботи для керівників державних службовців сфери освіти, щоб стабілізувати здоровий соціально-психологічний клімат в колективі під час професійної діяльності.

Директивний соціально-психологічний клімат. У цьому варіанті від службовців вимагається дотримання трудового розпорядку. Керівник спрямований на роботу і він задіює всіх співробітників у виконання посадових обов'язків. Управлінець розуміє збереження здорового соціального-психологічного клімату в душі постійного трудового тону, чим менше відпочиваємо, тим менше часу залишається на все інше. Проте кожна людина індивідуальна особистість і якщо керівник періодично не комбінуватиме цей стиль керівництва, наприклад з демократичним, то це сприятиме становленню та розвитку негативного соціально-психологічного клімату і в майбутньому до плинності кадрів, зменшенню продуктивності праці органу.

Ліберальний соціально-психологічний клімат за змістом зовсім протилежний директивному. Проте і ліберальний клімат може стати небезпечним, особливо для початківців, для яких самодисципліна є ключовим елементом у самоорганізації.

Поєднання ліберального клімату з недостатньою професійною компетентністю підлеглих та несформованими управлінськими навичками керівника призводить, як правило, до розпаду колективу на групи, втрати його єдності, відповідальності та здатності державних службовців працювати автономно і продуктивно над професійними завданнями, а отже й до погіршення соціально-психологічного клімату. Урятувати ситуацію можна шляхом періодичного застосування елементів авторитарного стилю управління.

Демократичний соціально-психологічний клімат. Більшість досвідчених та розумних керівників прагнуть створити в колективі саме такий клімат. Таку атмосферу в колективі вдається створити найважче і ще важче її підтримувати. Можна сказати, що це може бути метою, до якої постійно потрібно прагнути, а не реальна дійсність. Застосування демократичного стилю керівництва потребує від керівника високого рівня сформованості управлінських компетентностей, професійних знань їх реалізації для вирішення завдань управління освітою, лідерський якостей, авторитету, здібностей керівника, стратегічного бачення, психологічної підготовки. Саме ці управлінські компетентності надають можливість повноцінно реалізувати демократичний стиль керівництва, уникати конфліктних ситуацій, максимально ефективно використати потенціал працівників при виконанні посадових обов'язків, залучати інструменти стимулювання і заохочення, інакше кажучи забезпечити умови для формування і підтримки в контексті здорового соціально-психологічного клімату [4, с. 27-28].

Саме рівень сформованості управлінської компетентності керівника органу державного управління в сфері освіти виступає дієвим чинником і передумовою здорового соціально-психологічного клімату в колективі та уникненню або стабілізації конфліктів під час професійної діяльності.

Цікавим та актуальним у розгляді нашої проблематики є польський досвід, де управлінці обрані на посаду мають пройти трьохмісячне навчання, щоб стати компетентним працівником своєї сфери. Це гарний приклад як можна зменшити негативний вплив некомпетентних керівників сфери освіти на професійну діяльність державних службовців.

Щоб навчитися працювати з архетипною природою конфліктів та покращити умови професійної діяльності службовців у сфері освіти, відштовхуючись від польського досвіду, пропонуємо пройти тренінги з розвитку професійних якостей, консультації у фахівців для формування вмінь і знань, якими керівник має володіти, яка має забезпечити формування професійних навичок та знань:

- визначення різних типів конфліктів;
- перетворення конфліктної ситуації на конструктивний діалог;
- технології ефективного управління конфліктами в освітніх організаціях;
- вивчення впливу індивідуально-психологічних характеристик та особливостей ситуації конфлікту під час діяльності державних службовців у сфері освіти;
- поведінку керівників освіти в умовах конфлікту.

Також для унормування конфліктів під час професійної діяльності державних службовців у сфері освіти, керівнику варто враховувати принципи сучасного менеджменту, який розроблений для усунення та координації конфліктів в організаціях:

1) принцип довготривалих цілей зазначає, що цілі організації не повинні бути миттєвими, а навпаки довготривалими, для зниження стресу в колективі.

2) принцип визнання нових ідей, який має бути основою в процесі професійної діяльності державних службовців у сфері освіти. Цей принцип передбачає зниження страху на помилковість ідей, адже кожна ідея має право бути почутою.

3) принцип спрощення, який передбачає зниження тенденції у сфері освіти до ускладнення, що полегшить виконання ними професійних обов'язків та покращить соціально-психологічний клімат в колективі.

4) принцип добору службовців і виховання з них ефективних професіоналів у сфері освіти. Тобто підбір таких спеціалістів, які здатні виконати професійні обов'язки, що висуває сфера освіти.

5) принцип співробітництва, який сумує установки антиконфліктного управління державними службовцями у сфері освіти [9].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, у процесі професійної діяльності державних службовців у сфері освіти стикання інтересів, мотивів, цілей, які вони представляють неминуче, відповідно до природи архетипу кожної особистості. Проте, якщо дотримуватися рекомендацій, можна стабілізувати професійну діяльність державних службовців у сфері освіти, а саме:

– унормувувати соціально-психологічний клімат в колективі під час професійної діяльності;

– проходження навчання через систему спеціалізованих тренінгів тощо;

– дотримання принципів сучасного менеджменту.

Ці рекомендації направлені на керівників державних службовців у сфері освіти, які мають виступати координаторами їхньої професійної діяльності.

Під час подальших досліджень буде сформовано комплексну методику роботи з конфліктністю під час професійної діяльності державних службовців у сфері освіти.

Список літератури

1. *Банькина С. В.* Конфликты в современной школе: изучение и управление / С. В. Банькина, Е. И. Степанов – М. : ИПК и ПРНО МО, 2006. – 184 с.
2. *Бондарчук О. І.* Психологічні проблеми підготовки менеджерів у системі післядипломної освіти до управління конфліктами в освітніх організаціях // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки – К. : Міленіум, 2003. – Т. 1. – Ч. 10. – С. 8–11.
3. *Весельська М. В.* Зміна структури професійної діяльності державних службовців у сфері освіти в контексті європейського вектора України [Електронний ресурс] / М. В. Весельська // Державне управління: теорія та практика (електронне наукове фахове видання). – 2016. – № 1. – Режим доступу : http://e-rpatr.academy.gov.ua/2016_1/10.pdf.
4. *Весельська М. В.* Управлінська компетентність керівника органу державного управління в сфері освіти як передумова здорового соціального-психологічного клімату в колективі / Т. О. Лукіна, М. В. Весельська // Наук. вісн. Акад. муніцип. упр. : сер. «Управління». – 2016. – № 2. – С. 23–32.

5. *Войтович М. В.* Формування конфліктної компетентності у майбутніх менеджерів / М. В. Войтович // Теоретико-методологічні проблеми вдосконалення психологічної підготовки менеджерів : зб. наук. пр. – К. : Персонал, 2000. – С. 101–102.
 6. *Карамушка Л. М.* Психологія освітнього менеджменту: навч. посіб. / Л. М. Карамушка. – К. : Либідь, 2004. – 424 с.
 7. *Кілієвич О. І.* Англо-український глосарій термінів і понять з аналізу державної політики та економіки / О. І. Кілієвич. – К. : Основи, 2003. – 510 с.
 8. *Коломінський Н. Л.* Конфлікти та психологічна підготовка менеджерів освіти до їх прогнозування, запобігання та розв'язання / Н. Л. Коломінський, О. І. Бондарчук // Конфлікт у суспільстві: діагностика і профілактика : мат-ли Третьої міжнародної наук.-практ. конф. (Київ, 17–20 травня 1995 р.). – К. : Чернівці, 1995. – С. 303–307.
 9. Конфликтология [Електронний ресурс]. – М., 2002. – Режим доступу : http://dshinin.ru/Upload_Books/AUploaded/conflictolog.pdf.
 10. *Леонтьев А. Н.* Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 221 с.
 11. *Одайник В.* Психология политики: Политические и социальные идеи Карла Густава Юнга [Електронний ресурс] / Володимир Одайник. – 1996. – Режим доступу : <http://www.novsu.ru/npe/files/um/1412/bg/shell/arh/mono/>
 12. Психологические типы личности по К. Юнгу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.grandars.ru/college/psihologiya/typy-lichnosti-po-yungu.html>.
-

Maryna VESELSKA

PhD student

Chair of Education Management

National Academy for Public Administration, Office of the President of Ukraine

ARCHETYPAL NATURE OF CONFLICT IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF PUBLIC SERVANTS IN THE FIELD OF EDUCATION

This article analyzes the archetypal nature of conflicts in the professional civil service in field of education. Deals with the key positions of the main concepts of the study. The recommendations for the leaders of the civil servants in field of education to prevent conflict in the profession.

Keywords: *archetype, conflict, professional activity, civil servants, field of education.*

УДК 351.9(457)

Олексій ГАГАРИНОВ

*аспірант кафедри державного управління,
публічного адміністрування
та регіональної економіки
Харківського національного економічного
університету ім. С. Кузнеця*

СТРАТЕГІЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСТРАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ВИРІШЕННЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ: АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД

Статтю присвячено стратегії трансформації пострадянської системи державного управління України як необхідній умові вирішення та запобігання соціальних конфліктів. Базуючись в першу чергу на принципових положеннях архетипного підходу, теорії систем та публічного управління автором були розроблені концептуальні положення щодо змісту стратегії трансформації пострадянської системи державного управління як необхідної умови вирішення та запобігання соціальних конфліктів. В основу стратегії трансформації пострадянської системи державного управління, на думку автора, повинні лягти: стан системи державного управління та характер культури як «образ життєдіяльності», які формуючи петлю посилюючого зворотного зв'язку підтримують стан один одного.

Ключові слова: *стратегія трансформації, пострадянська система державного управління України, соціальний конфлікт, архетиповий підхід, культура як «образ життєдіяльності», системна криза.*

Постановка проблеми. Світ, в якому живе людство, є цікавим з наукової точки зору та гіпертурбулентним з точки зору динаміки та характеру змін. Так Н. Гражевська визначає цей період як епоху біфуркацій, а Н. Талєб – епохою непередбачуваних подій, які він іменує як «чорні лебеди». Сучасний стан людства з усією світовою системою міждержавної взаємодії влучно відобразив Я. Грицак: «У світі вже не буде впевненості, це, мабуть, найбільш чесний прогноз, який можна зробити на наступні 15, 25 і, навіть, 100 років».

Початок трансформації світового устрою припав саме на події в Україні, які стали її каталізатором. Соціальний конфлікт, що виник в Україні та вилився у Революцію Гідності у 2013-2014 рр. запустив масштабний процес структурних перетворень як усереднені країни, так і на світовій геополітичній арені. Внутрішньодержавний конфлікт переріс у міждержавний та привів до прямих воєнних дій на території України та анексії частини її території з боку Російської Федерації.

Трансформаційний процес, який відбувається в Україні, є несистемним та не має чіткого спрямування. Така ситуація є небезпечною з точки зору наявності сильнодіючих деструктивних факторів як всередині країни, так і у її зовнішньому

оточенні. Соціальна напруга, яка наразі формується, в першу чергу, на базі моральної втоми та низької купівельної спроможності у більшості верст населення та нерозвиненості української економіки, стає потужним викликом перед системою державного управління України.

З позиції сучасних викликів є тільки два шляхи: побудова системно розвиненої держави, в тому числі широко застосовуючи інструменти публічного управління та напрацювання української школи архетипіки, або втрата державності з подальшою факторизацією державної системи, її стагнацією та деградацією.

Конструктивне вирішення цих проблем неможливо без трансформації пострадянської системи державного управління України у стан прогресуючої систематизації на засадах теорії систем, публічного управління та на базі методології архетипіки, що у синтезі дасть можливість не тільки вирішувати, а і запобігати широкомасштабним соціальним конфліктам, в тому числі, з трагічними наслідками.

Розуміння системних причин сьогоденного стану через призму історичності та архетипності дасть можливість сформувати стратегію трансформації, яка при її втіленні здатна призвести до конструктивних системних змін у соціально-політичній сфері України. «Що ми можемо та повинні зробити: втримати Україну – а разом з нею і весь світ – від найгіршого», – Я. Грицак.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Описана проблематика не є новою для вітчизняної науки та практики проте актуальність її вирішення складно переоцінити. Складність поставленої проблеми потребує спрямування зусиль різних методологічних шкіл та напрацювань видатних вчених та практиків для її вирішення. Науково-практична проблема трансформації пострадянської системи державного управління України є багатофакторною та міждисциплінарною, а, отже, є системною і тому, на думку автора, потребує застосування системного підходу для її вирішення, застосовуючи увесь конструктивний міждисциплінарний науково-практичний інструментарій.

Проблематиці державного управління та вирішення соціальних конфліктів присвячено багато праць. Різним аспектам трансформаційних перетворень соціально-економічних систем присвятили свої праці Б. Гаврилишин, Л. Гордієнко, Н. Гражевська, П. Кобзев. Публічне управління крізь призму архетипного підходу розглядається у працях О. Амосова та Н. Гавкалової, а методологічні положення архетипіки в контексті описаної проблематики розглядають Е. Афонін та А. Мартинов, М. Лашкіна, В. Ганяк. Проблематиці природи соціального конфлікту та походження самого поняття «соціального конфлікту» присвячені праці І. Копайгори, О. Кучабського та І. Парабчака, І. Ясної, В. Котигоренко. Потрібно також згадати К. Г. Юнга, Т. Парсонса, Р. Дарендерфа, Ю. Сурміна, Ю. Романенка.

Проте, попри широкий спектр публікацій, проблематика трансформації пострадянської системи державного управління України потребує подальшого дослідження та теоретико-практичних напрацювань задля гарантованого переходу України на шлях системного розвитку в усіх сферах суспільного життя.

Отже, **метою статті** є поглиблення науково-теоретичних засад стратегії трансформації пострадянської системи державного управління України як необхідної умови вирішення та запобігання соціальних конфліктів на базі архетипного підходу.

Виклад основного матеріалу. Людина, індивід – це з одного боку базис всієї ієрархії суб'єктів соціально-економічних відносин, від індивідуального до мега рівня. З іншого боку, люди виконують роль проектувальників щодо створення соціально-економічних систем, таких, як наприклад, держави, а з іншого боку, вони є функціонерами, виконавцями в системах, які ж самі і створили. Ця петля зворотного зв'язку або причинно-наслідкових зв'язків має великий різновекторний потенціал як з точки зору закладання основ для породження соціальних конфліктів, так і їх вирішення та запобігання в силу можливості набуття на практиці посилюючого або врівноважуючого характеру.

Тривалий час конфліктологія, як сфера наукових досліджень, не отримувала свого визнання і тому не мала можливості розвиватися. Така ситуація пов'язана з тим, що в радянські часи тотально домінувала «теорія безконфліктності».

Сучасна українська конфліктологія, подібно до конфліктології всіх пострадянських країн, формувалась і розвивається під впливом спадщини радянського суспільствознавства, а також концепцій, що сформувалися на Заході. Зокрема, й досі дається взнаки один з негативів радянської доби – її запізніле, порівняно із зарубіжною наукою, звернення до соціального конфлікту [1, с.138].

На сьогоднішній день, базуючись на працях [1–4] можна зробити висновок, що існує дві великі школи конфліктології. Такий висновок зробив ще у 1960-х Р. Преторіус, зазначивши, що конфліктологи у США поділилися на «школу консенсу» та «конфліктну школу».

Так, наприклад, Т. Парсонс вважав, що конфлікт – це соціальна аномалія, ненормальне явище, яке вказує на певні відхилення у процесі нормального розвитку суспільства, яке трапляється через посилення в ньому соціальної диференціації, і чим ця диференціація масштабніша, тим глибшим стає розмежування людей за їхніми соціальними статусами і ролями, майновим, освітнім рівнем, тощо [1, с. 140].

В свою чергу яскравим представником протилежної позиції є Р. Дарендорф з його «функціональною теорією конфлікту». Центральним елементом конфліктної моделі суспільства побудованої цим дослідником, є визнання жорсткої взаємозалежності між «конфліктом» і «системою»: без першого немає другого, а без другого – першого [1, с 141]. Прихильниками погляду на соціальний конфлікт як на позитивне явище є також Г. Зіммель, Л. Козер, В. Сперанський.

Саме поняття «соціальний конфлікт» розглядається як протиборство двох або декількох суб'єктів, обумовлене несумісністю їх інтересів, потреб і систем цінностей [2, с. 79]. Як правило, протиборство спирається на ті чи інші соціальні норми.

Отже, соціальний конфлікт – це одне з характерних явищ розвитку суспільства, яке охоплює різноманітний спектр суперечної дійсності, та яке є піковим вираженням неможливості вирішення тих чи інших протиріччів.

Попри те, крізь призму якої теорії розглядати соціальний конфлікт, він у будь якому разі має негативні наслідки у формі агресії, війни, прямого зіткнення, людських жертв та інші. Соціальні конфлікти – це, по суті, інструмент революційного розвитку соціально-економічних систем, в свою чергу, відомим є той факт, що найкращі властивості системи формуються з позиції її еволюційного розвитку, а, отже, більш сприятливим з науково-практичної точки зору є безконфліктний спосіб буття на базі поступового еволюційного розвитку.

Безконфліктність на базі еволюційного розвитку потребує побудови досконалих соціально-економічних систем типу «держава», з одного боку, та високого рівня розвиненості свідомості у населення (активних елементів) з іншого. З позиції цього, якщо мова йде про соціальні конфлікти, саме система державного управління країни виступає першочерговим інструментом їх вирішення та запобігання.

Поняття «система державного управління» – багатоаспектне та складне, яке об'єднує в собі сукупність всіх суб'єктів державного управління – органів виконавчої влади, які, здійснюючи управлінський процес, взаємодіють між собою і навколишнім середовищем, формуючи єдине ціле. Саме від якості системи державного управління та її спроможності виробляти управлінські впливи за законом необхідного різноманіття У. Р. Ешбі залежить майбутнє всього об'єкту управління, в першу чергу, в частині безконфліктного чи конфліктного способу розвитку.

Говорячи про стан системи державного управління України, слід зазначити, що вона перебуває у стані системної кризи. На базі системного-історичного підходу зробимо більш детальний аналіз.

У 1991 р. з державною мегасистемою СРСР відбулася ентропогенна системна катастрофа, під якою слід розуміти: результат некерованого процесу наростання ентропії в штучній організаційній системі, який спричиняє її розпад (саморуйнування) внаслідок нездатності керуючої підсистеми трансформувати організаційну систему з вихідного хаотичного стану в цільовий системний стан, тобто такий, в якому виробляється негаентропія [5, с. 9].

У свою чергу, ентропогенна системна катастрофа, що відбулася з СРСР, призвела до швидкого та безсистемного створення незалежних державних систем, серед яких опинилася система державного управління України. Внаслідок цього в ній виникла і стала наростати системна криза, не усунена досі.

Системна криза – це стан і поведінка створеної з порушенням системних принципів і організованої до функціонування з відхиленням від системних закономірностей організаційно-економічної системи, зовнішні та внутрішні впливи на яку спричиняють в її внутрішньому середовищі режим генерації проблем, нестабільний та нестійкий стан [6, с. 14].

Таким чином необхідність трансформації пострадянської системи державного управління України обумовлена, перш за все, неефективністю її функціонування на попередніх етапах трансформації, починаючи з моменту отримання Україною незалежності, у демократичний стан з розвиненою ринковою економікою. В свою чергу, основною причиною її неефективності є системна криза, яка не усунена до сих пір та формує масштабний деструктивний потенціал для виникнення та загострення нових соціальних конфліктів.

З іншого боку, тривалий період перебування соціально-економічної системи УРСР у складі СРСР сформував певну культуру як «образ життєдіяльності» у активних елементів (народу), яка за базовими характеристиками значно відрізнялась від активних елементів західного суспільства.

Культура як «образ життєдіяльності» – це система цінностей, норм, установок, звичаїв та традицій, яка склалася в ході історичного розвитку певної групи активних елементів та яка впливає на всі аспекти їх індивідуальної та групової поведінки [7, с. 9]. Порівняльні характеристики активних елементів соціалістичної та

капіталістичної систем, як альтернативних ієрархій, що склалися у ХХ ст. наведено в праці [8, с. 26]. Розглянемо їх для зручності в табличному вигляді (табл. 1).

Таблиця 1

**Порівняльні характеристики активних елементів (людей)
альтернативних ієрархій**

Активний елемент	Капіталістична система	Соціалістична система
Людина	Прогресивні доміантні спадкові ознаки; ринковий менталітет; приватний власник; підприємець; носій високої моралі та загальнолюдських цінностей; пріоритет якості продукції та послуг, що виробляється; творець своєї долі; цілеспрямованість на успіх; віра в Бога; законслухняність; ринкова, економічна, фінансова та політична грамотність; коректність зовнішніх ділових та людських формальних і неформальних відносин; висока якість життя; самодисципліна; культура і самоорганізація; пріоритет інтересів надсистеми над особистими; прагнення до фінансової незалежності; високий рівень відкритості; наявність системного та стратегічного мислення	Рецесивні доміантні спадкові ознаки; неринковий менталітет (совковий); умовний співласник державної власності; носій колективних цінностей; атеїст; пріоритет суспільних інтересів над особистими; доля та добробут людини в руках держави; низький рівень економічної, фінансової та політичної грамоти; відсутність цілеспрямованості; низька якість життя; відсутність підприємливості; низькі самодисципліна, культура та самоорганізація; низький рівень відкритості; фінансова залежність; низька якість продукції та послуг, що виробляються; відсутність системного та стратегічного мислення

Згідно з класифікацією культури як «образу життєдіяльності» [7, с. 9-10] була сформована потужна деструктивна сила у формі саме культури як «образ життєдіяльності». Цей деструктивний характер був домінуючим у більшості активних елементів, які виступали як творцями нової системи державного управління, так і її функціонерами. Закладені фундаментальні протиріччя як наслідок і призвели до двох революційних подій 2004 та 2013-2014 рр., остання з трагічними наслідками та спричиненням воєнних дій на території України.

Таким чином, за період перебування України у складі СРСР були сформовані архетипи, які мали вплив на державну систему незалежної України і присутні й сьогодні, впливаючи на трансформаційні процеси та визначаючи їх результати.

Архетип – це колективна пам'ять людства, закладена в кожній особистості ап'рїорі. Архетипи впливають на всі конструкти соціальності. Це і повсякденна сфера життя, звички, традиції й норми соціального контролю. Це і соціальна організація, актуальні соціальні інститути, політична організація суспільства. Це і уявлення суспільства про себе та навколишній світ. Це і мотиваційні, інтеракційні процеси та соціальне структурування [9, с. 15].

Таким чином стратегія трансформації пострадянської системи державного управління у стан прогресуючої систематизації, де не буде місця соціальним конф-

літкам, а буде реалізований еволюційний процес розвитку, повинна базуватися на засадах теорії систем, публічного управління та методології архетипіки.

Один з варіантів тлумачення поняття «стратегія», який підходить до використання в контексті соціально-економічних систем типу «держава» згідно [10] – є план, керівництво, орієнтир або напрям розвитку, дорога із теперішнього в майбутнє. Водночас, спираючись на [11, с. 95], під трансформацією у широкому сенсі розуміють процес перетворень, який поєднує як еволюційну, так і революційну форму розвитку економічної системи. Момент переходу системи до нової траєкторії розвитку трактується як царина революційних зрушень (революційні трансформації), а процес адаптації системи до нової траєкторії та накопичення факторів, що призведуть до майбутньої кризи та катастрофи, визначається процесом еволюційного розвитку (еволюційні трансформації). Отже, в широкому сенсі «стратегія трансформації» в контексті соціально-економічної системи типу «держава» – це є план, керівництво, орієнтир або напрям розвитку, дорога із теперішнього в майбутнє шляхом еволюційних або революційних перетворень.

Згідно дослідження проведеного автором, результати якого подані вище двома ключовими факторами при розробці стратегії трансформації пострадянської системи державного управління мають стати саме: стан системи державного управління та характер культури як «образ життєдіяльності», які підтримують стан один одного, формуючи петлю посилюючого зворотного зв'язку.

Державні системи в демократичних країнах створюються для задоволення потреб усього народу, що проживає на його територіях, незалежно від національності. Ці потреби полягають в створенні сприятливих умов для життєдіяльності та гармонійного розвитку народу, забезпечення його особистих прав і свобод, захисту власності і території, а також участі в управлінні державою. Ці базові положення мають виступити саме тим орієнтиром та напрямом, який повинна містити стратегія трансформації пострадянської системи державного управління. Реалізуючи це призначення, вона автоматично мінімізує ймовірність виникнення соціальних конфліктів.

Інструментами системного вдосконалення системи державного управління України в контексті стратегії трансформації як необхідної умови вирішення та запобігання соціальним конфліктам мають стати моделі публічного адміністрування.

Згідно з працею [12, с. 7], публічне адміністрування можна визначити як взаємовплив суб'єкта управління та носія влади на суспільні процеси та відносини відповідно до суспільно-значущих функцій і повноважень. У вузькому сенсі його розглядають як: 1) професійну діяльність державних службовців, яка охоплює всі види діяльності, спрямовані на реалізацію рішень уряду; 2) вивчення, розробку і впровадження напрямів державної політики. У широкому сенсі під публічним адмініструванням розуміють систему управління, представлену адміністративними інститутами в рамках прийнятої структури влади.

Існують три моделі публічного адміністрування, які удосконалюються та розвиваються, в тому числі на архетиповій парадигмі [12, с. 9]:

Old Public Management – класична бюрократична форма організації, описана М. Вебером як ідеальний тип раціональної форми правління, що завдяки принципу праводержавності відзначається високим рівнем прогнозованості;

New Public Management – це сукупність адміністративно-політичних стратегій реформування, в основу якої покладено переважно тлумачення адміністративної діяльності крізь призму приватної економіки;

Good Governanse наповнює концепцію державного управління соціальною та гуманітарною складовими, формує новий підхід до розуміння необхідного самоврядування, що має тепер не тільки відповідати вимогам ефективності, а і бути відкритим, доступним, підзвітним, підконтрольним і чутливим до вимог громадян, їх потреб і прохань.

Автор погоджується з позицією авторів праці [12], що в Україні спостерігається існування моделей Old Public Management та New Public Management, і пропонує як цільовий орієнтир у рамках стратегії трансформації на першому етапі розглядати перехід до моделі New Public Management, на другому – Good Governanse.

Як орієнтир для управління культурою як «образом життєдіяльності» потрібно взяти за орієнтир характер її прояву у прогресивних суспільствах [7, с. 12]. Згідно з цією моделлю культура як образ «життєдіяльності» поділяється на п'ять оціночних параметрів – рівні стану світогляду активних елементів; ціннісних чеснот активних елементів; соціальної, економічної, екологічної поведінки активних елементів. Кожний із них поділяють на підпараметри в межах своєї групи. Після експертного дослідження й оцінки та побудови результуючого графічного профілю це дозволяє напрацьовувати системні рішення з точки зору формування плану стратегічних змін по цьому блоку, в межах стратегії трансформації пострадянської системи державного управління України.

Цільовим орієнтиром по цьому блоку в стратегії трансформації повинна стати культура як «образ життєдіяльності» яка характеризується нейтральним, а не деструктивним характером з точки зору сприяння розвитку держав та територій, а на другому етапі трансформаційних перетворень – конструктивна.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Пострадянська система державного управління України знаходиться у стані системної кризи. У ситуації несистемних трансформаційних перетворень та відсутності чіткої спрямованості, в тому числі з урахуванням викликів сучасного світу – це стає небезпечним з точки зору виникнення та загострення соціальних конфліктів.

Соціальний конфлікт – це одне з характерних явищ розвитку, яке охоплює різноманітний спектр суперечної дійсності, та яке є піковим вираженням неможливості вирішення тих чи інших протиріч. Саме система державного управління відіграє важливу роль у вирішенні та запобіганні соціальних конфліктів.

Ентропогенна системна катастрофа, що сталася у 1991 р. із СРСР, призвела до того, що, крім виникнення системної кризи, у систему державного управління України були перенесені архетипи, сформовані за часів перебування в СРСР та які впливають на неї досі, визначаючи результати трансформаційних процесів, а саме до неї була перенесена деструктивна культура як «образ життєдіяльності» з позиції розвитку демократії та побудови розвиненої ринкової економіки.

Розроблені концептуальні положення щодо змісту стратегії трансформації пострадянської системи державного управління як необхідної умови вирішення та запобігання соціальних конфліктів. В основу стратегії повинні лягти: стан системи

державного управління та характер культури як «образ життєдіяльності», які, формуючи петлю посилюючого зворотного зв'язку, підтримують стан один одного.

Запропоновано як цільовий орієнтир у рамках стратегії трансформації на першому етапі розглядати перехід до моделі New Public Management, на другому – до Good Governance. Цільовим орієнтиром в блоці культура як «образ життєдіяльності» в стратегії трансформації на першому етапі повинен стати перехід до нейтрального характеру, замість деструктивного, а на другому етапі трансформаційних перетворень – до конструктивного.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розроблення інструментарію трансформації соціально-економічних систем типу «держава» на засадах теорії систем, публічного управління та методології архетипіки.

Список літератури

1. *Котигоренко В.* Знання про соціальний конфлікт: абсолют чи відносність? / В. Котигоренко // Політичний менеджмент. – 2003. – № 2. – 137-155.
2. *Копайгора І. І.* Історичні передумови виникнення поняття «соціальний конфлікт» / І. І. Копайгора // Форум права. – 2007. – № 2. – С. 82-79.
3. *Кучабський О.* Особливості соціального конфлікту як актуального чинника державного регулювання суспільних відносин / О. Кучабський, І. Парубчак // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. – 2012. – Вип. 32. – С. 13-19.
4. *Ясна І.* (Пост)сучасні соціальні конфлікти: спроби концептуалізації / І. Ясна // Філософська думка. – 2015. – № 4. – С. 104-117.
5. *Гагаринов А. В.* Энтропогенная системная катастрофа XX века: сущность, причины, последствия / А. В. Гагаринов, П. М. Кобзев, А. А. Котляр // Бизнес Информ. – 2015. – № 5. – С. 8-15.
6. *Кобзев П. М.* Системный подход к совершенствованию государственного управления и местного самоуправления / П. М. Кобзев // Управління розвитком. – ХНЕУ. – 2005. – № 2. – С. 13 – 16.
7. *Гагаринов А. В.* Культурный феномен и его роль в трансформации постсоветской государственной системы управления Украины: основные архетипы устойчивого развития / А. В. Гагаринов // Архетипіка і державне управління: виклики та ризики суспільної трансформації : зб. наук. пр. – К. ; Тбілісі : Псіхея, 2016. – С. 7-16.
8. *Кобзев П. М.* Системный анализ созданных альтернативных иерархий организационно – экономических систем / П. М. Кобзев // Економіка розвитку. – ХНЕУ. – 2009. – № 4 (52). – С. 24-29.
9. *Афонін Е.* Теоретичні та методологічні аспекти розвитку української школи архетипіки / Е. Афонін, А. Мартинов // Публічне управління: теорія та практика. – 2015. – Спец. вип. – С. 13-18.
10. *Минцберг Г.* Школы стратегий / Г. Минцберг, Б. Альстрэнд, Д. Лэмпел. – СПб. : Питер, 2000. – 336 с.
11. *Гражевська Н. І.* Еволюція сучасних економічних систем : навч. посіб. / Н. І. Гражевська. – К. : Знання, 2011. – 286 с.
12. *Амосов О. Ю.* Моделі публічного адміністрування (архетипова парадигма) / О. Ю. Амосов, Н. Л. Гавкалова // Публічне управління: теорія та практика. – 2013. – Спец. вип. – С. 6-13.

Oleksii HAHARINOV

PhD student

Chair of Public Administration and Regional Economy

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

THE STRATEGY OF TRANSFORMATION OF THE POST-SOVIET STATE SYSTEM OF UKRAINE AS A NECESSARY CONDITION FOR THE RESOLUTION AND PREVENTION OF SOCIAL CONFLICTS: ARCHETYPAL APPROACH

The article is devoted to the scientific problem of the transformation strategy of post-Soviet state system of Ukraine as a necessary condition for the resolution and prevention of social conflicts. The author developed conceptual provisions concerning the essence of the transformation strategy of the post-Soviet state system as a necessary condition for the resolution and prevention of social conflicts. It's based primarily on the principals of the archetypal approach, system theory and public management. According to the author the transformation strategy of the post-Soviet state system should be based on: the state of the governmental system and the character of the culture as a "way of life" which support each other's state by forming the reinforcing feedback.

Keywords: *transformation strategy, post-Soviet state system of Ukraine, social conflict, archetypal approach, culture as a "way of life", systemic crisis*

УДК 316.472.3+159.9.07

Єлизавета ЄВДОКИМОВА

студентка

факультет соціально-гуманітарних технологій

Національний технічний університет

«Харківський політехнічний інститут»

**АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ КОНФЛІКТУ
МІЖ ЛІДЕРОМ І КОМАНДОЮ**

Проаналізовано проблему конфліктів із точки зору традиційних образів колективного несвідомого, які з'являються між лідером та командою під час їх взаємодії. Архетипний підхід до цього питання дав змогу знайти новий спосіб його вирішення. Проведено дослідження за проектувальною методикою Сакса Леви «Незакінчені речення». На підставі емпіричних даних виявлено основні архетипи конфлікту лідера та його команди.

Ключові слова: *архетип, лідерство, лідер, конфлікт лідерства.*

Постановка проблеми. Архетипи є основами людського буття, окреслюючи місце людини в просторі, часі, історії. Звернення до архетипного вивчення лідерства – це можливість віднайти новий спосіб вирішення проблеми в етичному вимірі. Які ж саме архетипні конфлікти з'являються між лідером та командою? Саме на це питання ми спробуємо знайти відповідь у цій праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча питання лідерства досліджено різноманітні вчені з давніх часів, згоди щодо цього поняття, метода його вивчення чи загальної теорії немає. Ця тема розглядалася в різних галузях наук. У працях О. Романовського подається детальний аналіз проблеми формування особистості лідера. Проблеми резонансного лідерства, спрямованого на самовдосконалення і побудову плідних відносин з людьми на основі активної свідомості, оптимізму та емпатії досліджують Р. Бояцис та Е. Маккі. Е. Шейн розглядає взаємозв'язки між лідерством та організаційною культурою. О. Пономарьов вивчає феномен лідерства у просторі соціальних цінностей. Ю. Ємельянов описав конфлікти лідерів підгруп та дав визначення однієї із функцій лідера, в якій він виступає суддею та миротворцем. К. Томас і Р. Кілмен описали та систематизували ознаки різних стилів поведінки конфліктних ситуацій в організаціях. Над темою конфлікту лідера та команди працювали Е. Регнет, А. Ершов, Є. Виноградова, І. Козіна, Ю. Фуколова.

Метою статті є встановлення основних архетипів конфліктів між лідером та командою.

Висвітлення основного матеріалу. Архетипи цікаві не тільки як несвідомі психічні структури, а й як культурні феномени. Виконуючи функцію соціальної пам'яті, архетипи містять в собі знання та досвід народу «Унікальність архетипу в тому, що він постає не лише в контексті мудрого минулого, а й допомагає вибудувати орієнтири сучасного» [1, с. 23].

З позиції архетипного аналізу можна розглянути й поняття лідерства, ядром якого є групові потреби. Визначальні риси того чи іншого колективу та його окремих рис відображаються у своєрідному втіленні культурних архетипів.

Питання вивчення лідерства як головної частини суспільної управлінської діяльності має особливе місце в соціальній структурі через свою важливість та впливовість на суспільство. Проте тему конфлікту між лідером та командою майже не розглянуто.

Існує декілька варіантів трактування лідерства. Основними є: процес організації групового прийняття рішення; здатність впливати на індивідумів і групу людей з метою примусити їх працювати задля певної цілі; історично й культурно сформована потреба людей в організації діяльності; міжособистісна взаємодія, головною метою якої є досягнення певної мети, за допомогою комунікативних навичок та простежується в певній ситуації [2].

Виокремлюють три стилі лідерства: авторитарний, ліберальний, демократичний. За авторитарного – лідер одноосібно ухвалює рішення, віддає накази, робить вказівки. Існує ієрархічний розподіл між командою та керівництвом. Демократичний стиль – це колективне прийняття рішення, висока активність команди, поінформованість усіх учасників щодо проблем та суті роботи. Кожний з учасників взаємодії добровільно перебирає відповідальність за вирішення завдання і усвідомлює його значущість у досягненні спільної мети. Вони є не просто виконавцями чужих

рішень, а мають власні цінності та інтереси, виявляють власну ініціативу. Для ліберального стиля характерною є невелика активність лідера, проблеми обговорюються формально, обов'язки розв'язання проблем передаються команді, також характерне уникнення від відповідальності. Ліберал у роботі «пливе за течією» [3].

Лідер як соціальний управлінець зустрічається на усіх суспільних організаціях, функціонуючи в системі цілей, обмежень, процесів, вимог, норм та інтересів робочої діяльності. Його роль полягає в забезпеченні життєдіяльності команди.

Оскільки природа людини суперечлива, через свою біологічну, соціальність та мислячу істотність, конфлікт між індивідуальним та соціальним буттям очевидний. Особистість зустрічається із конфліктом цілей, прагнень та бажань. Цей конфлікт перший, з яким працює управлінець у своїй роботі, для подолання якого йому необхідно нормальне співіснування та співпраця з командою, яке направлене на механізми узгодження індивідуальних і суспільних інтересів. Такими механізмами можуть виступати система правових норм і правил, традицій та звичаїв, сукупність моральних норм та вимог. Носіями цих механізмів виступають лідери [4].

Конфлікт – термін, що активно використовується в психології, соціології, філософії, конфліктології та повсякденній свідомості. У психології це – зіткнення протилежно спрямованих інтересів, цілей, позицій, думок, поглядів суб'єктів взаємодії чи опонентів [5].

Лідерство – одна з сфер соціальних сфер, та пов'язане з безліччю проблем і протиріч, які стають причиною конфліктних ситуацій. Управління командою включає в себе планування, мотивацію, організацію та інші процеси, які в свою чергу зводяться до забезпечення цілеспрямованої, скоординованої діяльності колективу. Та в ході такої складної роботи інтереси окремих членів групи не завжди збігаються, бувають протилежні, що може визвати конфлікт.

Форм прояву конфліктів у сфері управління декілька, та всі вони стають причиною формування дезорганізації в лідерській діяльності. Дезорганізація проявляється в різних формах боротьби між суб'єктами управління, які притримуються різних принципів управлінських відносин. У ході розвитку цього протиріччя, боротьба переходить у конфлікт у формі незгоди, напруженості і конфронтації. Незгода несе в собі відмову від запропонованих шаблонів чи узгоджених колективом норм поведінки. Невиконання тією чи іншою мірою своїх обов'язків. Незгода як форма конфлікту між лідером та командою передбачає свідоме порушення узгоджених дій, пов'язаних з виконанням функцій життєдіяльності групи. Більш гострою формою конфлікту лідерства виступає напруженість, яка зачіпає фундамент прийнятих системи управління і передбачає гостре збільшення свідомих порушень в роботі з боку різних представників колективу. Глибшою формою є конфронтація, яка в свою чергу характеризується «дикою» конкуренцією і використанням небажаних засобів і методів протидії: організації групових протестів, цькування «інакомислячих», звільнення членів групи. Ця форма конфлікту з якою може зустрітись лідер, веде до розколу і ліквідації існуючої системи діяльності [5].

Конфлікти лідера з командою виникають в процесі взаємодії та спілкування. Під час зіткнення цілей, інтересів, позицій, думок, поглядів двох чи більше осіб. В основі конфлікту – суперечливі позиції сторін, протилежні цілі чи засоби їх досягнення, розбіжність інтересів, бажань опонентів.

**Архетипіка і публічне управління:
стратегії та механізми розв'язання конфліктів у сучасному світі**

Виконано дослідження, у якому брали участь 40 студентів третього курсу спеціальності «Психологія» (15 хлопців і 25 дівчат). Для отримання даних користувалися методикою С. Леві «Незакінчені речення». Було виявлено конфлікти лідера та команди через: стиль лідерства; інтравертність та екстравертність; гендерні особливості; зовнішній та внутрішній локус контролю; відповідальність; ієрархічність; конфлікт декількох лідерів (табл. 1).

Таблиця 1

Результати досліджень

Основа конфлікту	Хлопці		Дівчата		Загалом	
	кільк.	%	кільк.	%	кільк.	%
1. Локус контролю	10	37	17	63	27	68
2. Гендер	13	52	12	48	25	63
3. Стиль лідерства	9	39	14	61	23	58
4. Відповідальність	10	56	8	44	18	45
5. Ієрархічність	11	69	5	31	16	40
6. Інтра-екстраверсія	2	15	11	85	13	33
7. Декілька лідерів	4	57	3	43	7	18

Локус контролю є першою за рейтингом причиною конфлікту лідера та команди, згаданою 27 опитаними. Він полягає в перенесенні обов'язків та досягнень з команди на лідера та навпаки. При зовнішньому локусу контролю характерне приписування відповідальності зовнішнім силам, оточенню, вдачі чи долі. При внутрішньому локусі відповідальність приписується власним діям та зусиллям [7].

Гендерні особливості згадані 25 кореспондентами. Більшість дівчат зазначали, що бажають працювати в команді з представниками їх статі та під управлінням жінки. Хлопці ж відповідали, що не бажають працювати під управлінням жінки. Щодо командної гомогенності, загалом, виявлено толерантне відношення.

Конфлікт стиля лідерства відмітили 23 опитаних. Стиль лідерства – важлива частина роботи лідера, оскільки точно підібрати стиль не завжди вдається.

Відповідальність, як причина конфлікту між лідером та командою, виявлена у 18 осіб. Відповідальність найчастіше стає атрибутом страху, оскільки людина зазвичай не хоче самостійно вирішувати складні проблеми.

Архетипна ієрархічність зустрічається у 16 опитаних. Під ієрархічністю розуміється розмежування обов'язків залежно від ієрархічних ролей команди, загальна наявність ієрархії, розподіл інформації за ієрархією, зайняття не підходящої ролі чи отримання обов'язків з якими виникають труднощі у людини. У процесі кількісного зростання, збільшення числа функцій і конкретизації групових цілей розвивається ієрархія за ступенем впливу серед членів групи. На верхньому шаблі ієрархічної градації виявляється першорядний лідер, посередині розташовуються лідери другого і третього рівнів та на нижніх щаблях знаходяться послідовники [8].

Інтравертність та екстравертність як складова конфлікту зустрічається в роботі із командою чи окремо, неприйнятті командної роботи, лідера як помічника.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Управління командою включає в себе планування, мотивацію, організацію та інші процеси, які в свою чергу зводяться до забезпечення цілеспрямованої, скоординованої діяльності коле-

ктиву. У ході такої складної роботи інтереси окремих членів групи не завжди збігаються, що може стати причиною конфлікту. Виокремлено сім видів конфлікту лідера й команди. Дослідним шляхом встановлено, що найбільш небезпечними з них є локус контролю, гендерні відмінності та стиль лідерства.

Список літератури

1. *Когут О. В.* Архетипні сюжети й образи в сучасній українській драматургії (1997–2007 рр.) / О. В. Когут. – Рівне : НУВГП, 2010. – 440 с.
2. *Романовський О. Г.* Особистість сучасного керівника в аспекті теорії духовного / О. Г. Романовський, Н. В. Серета // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2013. – № 3. – С. 20-27.
3. *Орбан-Лембрик Л. Е.* Соціальна психологія / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Академвидав, 2005. – 446 с.
4. *Пономарьов О. С.* Феномен лідерства у просторі соціальних цінностей / О. С. Пономарьов. // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2015. – № 3. – С. 93-101.
5. *Зінченко В. П.* Великий психологічний словник / В. П. Зінченко, Б. Г. Мещеряков. – К., 2002.
6. *Конфліктологія* / Л. М. Герасіна, М. І. Панов, Н. П. Осіпова та ін. – Х. : Право, 2002.
7. *Варій М. Й.* Психологія : навч. посіб. / М. Й. Варій. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 288 с.
8. *Ємельянов Ю. Н.* Керівництво колективом як проблема соціальної психології. – М., 1971. – 346 с.

Elizaveta EVDOKIMOVA

Student

National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”

ARCHETYPAL APPROACH TO THE STUDY OF CONFLICT BETWEEN THE LEADER AND THE TEAM

The article highlighted the problem of conflicts and analyzed in terms of traditional images of the collective unconscious that appear between the leader and the team during their interaction. Today the topic is very interesting, because the phenomenon of leadership as a component of public administration and social life takes development. Archetypal approach to this issue makes it possible to find a new way to solve it. During research was used the Sachs Lions' design method “Unfinished sentence”. So on the basis of empirical data the author reveals the basic conflict archetypes of the leader and his team.

Keywords: *archetype, leadership, leader, leadership conflict.*

УДК 159.9+316.6

Вікторія ЗОЗУЛЯ

студентка

*Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»*

КОНФЛІКТ ПОТРЕБ У РАМКАХ КОНЦЕПЦІЙ АБРАХАМА МАСЛОУ ТА ДЖОНА БЕРТОНА: АРХЕТИПНИЙ АНАЛІЗ

Розкрито причинно-наслідковий зв'язок конфлікту і потреби, їх сутність, початок розвитку аналізованих тем. Подано аналіз конфлікту потреб, де архетип виступає давньою формою, наповненою спадковим значенням.

Ключові слова: *конфлікт, конфліктна ситуація, потреба, ієрархія, несвідоме, концепція, архетип, архетипний аналіз.*

Постановка проблеми. Нереалізована потреба нерідко є головною причиною виникнення конфліктних ситуацій, як на рівні внутрішньоособистісному і рівні взаємодії людини з середовищем, так і в груповому спілкуванні. Постійне перебування в громадських місцях та взаємодія з іншими суб'єктами спілкування спонукає людину підключатися до конфліктних ситуацій. Конфлікт найчастіше присутній у взаємозв'язку з проблемою потреб, при їх неминучому зіткненні. Потреба є константою буття, яку ми зобов'язані враховувати.

Аналіз досліджень і публікацій. Згідно з ученням А. Маслоу всі потреби мають ієрархічну модель побудови, обумовлену генетичним походженням [1]. Вся ієрархія будується пірамідально і має поступальний характер:

1. Фізіологічні потреби – спрага, сон, голод, укриття.
2. Потреба в безпеці – довголіття і стабільність.
3. Потреба в приналежності – повага і прийняття з боку світу і людей.
4. Потреба в самоповазі – значимість і компетентність.
5. Потреба в самоактуалізації – реалізація свого потенціалу, талантів, умінь і навичок в повну міру.

У кожен часовий проміжок людина буде спрямована на задоволення потреби, що є для неї більш значущою, ніж інші. Просування по піраміді потреб може бути нерівномірним і уривчастим, але поки не будуть реалізовані всі потреби даної структури, особистісний потенціал буде прихований від людини. Перед тим, як потреба наступного рангу стане найбільш значущим керівним фактором у поведінці людини, повинна бути задоволена потреба нижчого рівня.

На перше місце виступає первинна фізіологічна потреба, необхідна частина виживання людського виду. Коли голод приймає вторинний характер, на зміну йому приходиться потреба в безпеці носить характер стабільності. Коли ця потреба не-

реалізована, людська психіка приймає невротичний тип характеру, існування вигаданого ворога і загроза постійного негативного контексту з боку оточуючих приймає глобальний характер. Присутність стабільності і тям спонукає індивіда вступати в соціальний контакт з оточуючими. Соціальний рівень має на увазі під собою приналежність до групи людей, їх любові і прийнятті. Під вплив почуття нестачі цілісності ведуться пошуки соратників, друзів, з якими можна буде реалізувати цю потребу. Жага більш обґрунтованих і тісних відносин сприяє розширенню загального кола знайомих особистості, його розумовому та психічному розвитку в соціальному і особистісному плані.

На передостанньому місці стоїть потреба в повазі інших і самоповага. Нормальний індивід, який не має патології, завжди буде шукати визнання інших для підтримки власної самооцінки і займаного положення. Потреба завжди бути на висоті змушує людину самовдосконалюватися досягати непідйомних висот і відкривати раніше непізнане.

З позиції конфлікту проблему потреб розглядав Дж. Бертон. На його думку, пригнічені, нереалізовані потреби є збудниками конфліктного початку, як в первісному, так і в сучасному суспільстві. Дж. Бертон вважав, що потреби не мають ієрархічної послідовності, існують в рівних позиціях і впливають на мотиви, поведінки і орієнтири людини, тут не можна виділити якусь потребу, яка не є частиною індивіда в будь-який відрізок часу. Дані потреби не пригнічуються і не зникають з психіки людини, не можуть бути оскарження предметом, служачи допоміжним заходом у вирішенні довгих і важких конфліктів. Кінцеве рішення буде прийматися відповідно до задоволеності або незадоволеності потреб і якщо одна з них не буде реалізована, то достовірність прийнятого рішення не може бути взята за правду, так як не може бути точною та заключною. На думку Дж. Бертон, проблема, якою б вона не була, не може вважатися вирішеною, поки не будуть задоволені всі базові потреби [2].

У рамках теми конфлікту потреб для ширшого розуміння причин і природи людського чинника була виділена архетипна сторона дослідження, представлена теорією К. Г. Юнга. Встановлено, що архетипи існують ще з давніх часів, іноді усвідомлюються, але не мають точного опису. Він міститься в переказах і образах різних етнічних груп, відрізняючись історією і змістом, але маючи під собою певний сенс [3]. Его – архетип, що є центральною частиною свідомого світу. Персона – образ маски, на подобу тієї, яку ми одягаємо при взаємодії з соціумом. Людина завжди прагне бути краще того, чим вона є насправді, намагаючись відповідати тій думці, яка про неї склалася у інших. Тінь – центр несвідомого людини, що являє собою негативну, глибинну частину його особистості. Аніма і Анімус – архетипи, що представляють жіночу і чоловічу сторону кожного індивіда. Самість – цілісність людської натури, що об'єднує свідомість і несвідомість, цілі, прагнення особистості. Крім перерахованих вище, К. Г. Юнг виділив такі архетипи: Правитель, Герой, Мудрець, Коханець, Шукач, Дитина, Хранитель, Славний малий [4].

Метою статті є вивчення сфери потреб людини, а також взаємозв'язку конфлікту і потреби за допомогою архетипного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Автором проведено дослідження, в якому було виявлено рівень реалізації потреб і їх актуальність серед студентів гуманітарних і

**Архетипіка і публічне управління:
стратегії та механізми розв'язання конфліктів у сучасному світі**

технічних спеціальностей, також був проведений архетипний аналіз шуканих потреб. Вибірка охоплювала представників технічної спрямованості – програмістів і гуманітарної – лінгвістів. Дослідження було проведено в Харкові в 2017 р., у ньому взяло участь 60 випробуваних ($n = 60$) у віці 29...35 років. Для отримання інформаційної основи була використана «Ієрархія потреб» (модифікація І. А. Акіндінової). Тест був побудований на основі робіт Маслоу і світоглядних навчань його послідовників для виявлення актуальних для індивіда потреб матеріального, самоактуалізаційного характеру.

Отримана інформація може бути джерелом запобігання конфліктам [5]. Тому, цінність цієї методики, як в професійному житті, так і в особистому, є значною.

Методика складається з 15 тверджень, які необхідно порівняти між собою, парним способом, перше з другим, перше з третім, перше з четвертим і т. д., поступово переходячи від одного стовпчика до іншого. У результаті відбувається обробка отриманої інформації за шкалами – показниками базових потреб Маслоу: 1 – матеріальне становище; 2 – потреба у безпеці; 3 – у міжособистісних зв'язках; 4 – у повазі з боку соціуму; 5 – у самореалізації.

Виявлено, що актуальною потребою, яка характерна для двох груп випробуваних, є потреба в самоактуалізації – верхня ступінь реалізації людського потенціалу. Пройшовши всі попередні ступені і досягнувши вершини, людина набуває життєву мудрість, аналізуючи, підводить підсумки, намагається створити щось корисне для блага всього суспільства, займається пошуком сенсу власного буття.

Більш реалізованою групою виявилися лінгвісти, які матеріалізують потреби вищого рангу, аніж програмісти, які не реалізували другу сходинку в ієрархії, пов'язану, в першу чергу, з первісним інстинктом (табл. 1).

Таблиця 1

Реалізованість потреб

Шкала потреб	Програмісти	Лінгвісти
1. Матеріальні положення	27%	46%
2. Потреба в безпеці	74%	33%
3. Потреба в міжособистісних зв'язках	42%	62%
4. Потреба в повазі з боку соціуму	58%	69%
5. Потреба в самореалізації	82%	76%

Ранг	Програмісти	Лінгвісти
1	Потреба в самореалізації	Потреба в самореалізації
2	Потреба в безпеці	Потреба в повазі з боку соціуму
3	Потреба в повазі з боку соціуму	Потреба в міжособистісних зв'язках
4	Потреба в міжособистісних зв'язках	Матеріальне становище
5	Матеріальне становище	Потреба в безпеці

У ході дослідження визначено потреби, ґрунтуючись на яких, можна робити припущення про стан і процеси, що відбуваються в особистій та професійній сфері. Потреба в самоактуалізації є важливою частиною людей, задіяних в дослідженні. У групи лінгвістів потреби вищого рівня, що відповідають за нематеріальне і духовне,

перебувають на перших місцях. У групи технічної спрямованості помітна деяка не-послідовність. Спостерігається актуалізація теми, пов'язаної з реалізацією свого потенціалу і самоактуалізації, але потреба, яка відповідає за безпеку, не є задоволеною на достатньому рівні. Незадоволення нижчої потреби не дозволить реалізуватися потребі вищого рівня і буде «гальмувати» її розвиток.

Здійснено порівняння базисних потреб з архетипами К. Г. Юнга. Потребі «матеріального становища» відповідає Коханець, який є представником фізіологічної характеристики, що втілює в собі сексуальну сторону життя. Архетип Зберігача, що містить необхідність комфортності і спокою життя, можливості розслабитися і побути в надійному місці є потреба в безпеці, в стійкості і впевненості. Потреба в міжособистісному спілкуванні знаходить відображення в архетипі Славний малий, важливим для якого є соціальний зв'язок, можливість вербально висловитися з іншими індивідами, сталість, відносини, побудовані на дружелюбності, вірності, моральності, духовності і добросердечності. Людина з архетипом Героя буде шукати в першу чергу поваги серед собі подібних, прагне завжди і в усьому перемагати, показувати свою майстерність і першість. До потреби, спрямованої на створення поваги до себе і ближніх, можна також віднести архетип Мудреця. Користуючись логічними висновками, здатністю тверезо дивитися на речі і безпосередністю розуму, він завойовує визнання оточуючих. Реалізація всіх цих потреб незмінно веде до самоактуалізації, представником яких може служити Шукач і Дитина. Перший займається постійним і невпинним розвитком своїх можливостей, пошуком свого шляху і життєвого призначення, робить відкриття, проявляючи таким чином свою неповторність. Дитина взаємодіє на інтуїтивному рівні постійно знаходячи новизну в старому, радіючи кожному дню, створюючи дружню атмосферу навколо себе.

Висновки і перспективи досліджень. Вивчення архетипів в ключі потреб дало ясне і структуроване розуміння причини початку конфлікту, можливість спрогнозувати тривалість і плинність даного конфлікту. Яснішою стала картина збудників і внутрішньоособистісних установок індивіда, його історичне значення та природний початок, яке і містить в собі архетип. Зрозуміло, спостереження вимагає подальшого розвитку для розуміння природи конфлікту в архетипному ключі.

Проблемою є недостатня кількість емпіричних даних, так як не можна точно визначити наскільки реалізована та чи інша потреба і прорахувати, як ці потреби взаємодіють між собою на внутрішньоособистісному і міжособистісному рівнях.

Список літератури

1. *Маслоу А.* Мотивация и личность / А. Маслоу ; пер. с англ. – СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.
2. *Бертон Дж.* Конфликт и коммуникация / Дж. Бертон // Социально-гуманитарные знания. – 1999. – № 2. – 209 – 228 с.
3. *Шарп Д.* Типы личности. Юнговская типологическая модель / Д. Шарп ; пер. с англ. ; ред. пер. З. В. Зеленский. – СПб : Б.С.К., 1996. – 216 с.
4. *Юнг К. Г.* Душа и миф: шесть архетипов / К. Г. Юнг ; пер. с англ. – К. : Гос. б-ка Украины для юношества, 1996. – 384 с.
5. *Федорова И. О.* Межгрупповые конфликты в организации / И. О. Федорова // Справочник по управлению персоналом. – 2002. – № 11. – С. 93-112.

Victoria ZOZULIA

Student

National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

THE CONFLICT WITHIN THE CONCEPTS OF NEEDS ABRAHAM MASLOW AND JOHN BURTON: ARCHETYPAL ANALYSIS

The article contains the current information for the modern world on the topic of conflict needs and its impact on all aspects of human activity. The conflict needs is seen not only as intrapersonal aspect, but also as a way of interpersonal interaction at a particular individual and society as a whole. It reveals a causal relationship conflict and needs, their essence, the beginning of the analyzed those concepts by analyzing Abraham Maslow and John Burton. In addition, given the archetypal conflict analysis needs considered in our investigation, which acts as an archetype ancient form filled with hereditary requirement value and type of interaction with the environment.

Keywords: *conflict, conflict situation, need, hierarchy, unconscious, concept, archetype, archetypal analysis.*

УДК 351

Ірина КНИШОВА

аспірант

*кафедра політичної аналітики і прогнозування
Національна академія державного управління
при Президентові України*

АРХЕТИПИ СОЦІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ У ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Порушено проблему формування нового підходу до пошуку та досягнення консенсусу і компромісу, урегулювання протиріч, що виникають із появою нових форм взаємодії громадянського суспільства й держави. Описані глобалізаційні передумови формування "людини-громадянина" та сучасні форми її участі в прийнятті управлінських рішень. Проведено аналіз особливостей і форм взаємодії громадянського суспільства і держави, наведені приклади такої співучасті. Зроблені висновки щодо ефективності та результативності такої участі, виокремлені проблеми в діяльності неурядових організацій. Визначено основні причин виникнення конфліктів та проблематику державно-громадської взаємодії в контексті публічного управління та надано конкретні рекомендації щодо її вдосконалення.

Ключові слова: *публічна політика, громадянське суспільство, держава, глобалізація, конфлікт.*

Постановка проблеми. В епоху глобальних змін у світі зростають потреби людей, особливо у питаннях політичної, соціальної та економічної самореалізації. Водночас, зростають можливості громадян бути причетними і залученими до процесів розробки та реалізації державно-управлінських рішень в контексті публічної політики і публічного управління суспільно-політичною сферою.

Під час розвитку людства індивідуальне начало перебувало у постійному діалектичному взаємозв'язку із колективним модусом буття, у своєрідному єднанні і постійній боротьбі протилежностей відбувалось парадоксальне становлення соціального організму. Саме тому усвідомлення особливостей процесів внутрішньої еволюції людини, її особистісної самості і архетипової структури психоментального типу може стати ключем до розуміння сучасних тенденцій розвитку громадянського суспільства і окремо взятого громадянина у їх взаємодії із державою.

На первинних етапах зародження підсвідомості людини формувались первісні образи, універсальні символи, примітивні соціальні та індивідуальні мотиви. З часом ці «вроджені імперативи», уявлення, доповнені матеріалами усвідомленого освоєння дійсності, трансформувались в конструкті світогляду у різних областях життєдіяльності. Це дало можливість широко використовувати узагальнені масиви емпіричного знання та сформувало здатність раціонально підходити до вирішення проблем суспільно-політичної і державної взаємодії, в тому числі конфліктів в публічній сфері індивідуально-колективної активності людей.

Зважаючи на різнобічність бачень та позицій, широкі можливості та коло учасників взаємодії на різних рівнях неминує призводити до зіткнення інтересів різних груп впливів. Як наслідок – подібні нові суспільні виклики спричиняють потребу адекватного рівня рефлексії зі сторони державного апарату, системи державного управління і усіх гілок влади виходячи з основоположних принципів правомірності, законності, взаємоузгодженості позицій та стабільності перетікання процесів у соціальному організмі.

Мета статті. Нові форми взаємодії потребують концептуально нового підходу з метою урегулювання наявних суперечностей, пошуку й досягнення консенсусу і компромісу. Хоча участь громадськості в прийнятті рішень є легалізованою нормативно-правовими актами і процесуальними нормами, проблема полягає у відсутності такого механізму взаємодії, який би надав можливість більш ефективно вибудувати комунікацію між громадянським суспільством та органами державної влади, узгоджувати інтереси усіх сторін, давати конкретний та якісний результат.

Виклад основного матеріалу. Серед основних загроз і викликів, з якими може стикнутись українське суспільство та українська держава, слід зазначити соціально-економічне невдоволення (масові акції протестів, економічні бойкоти, акції громадської непокори) та внутрішньополітичне протистояння (посилення протистояння між групами впливу за перерозподіл ресурсів та захоплення владного ресурсу, що призведе до дестабілізації системи державного управління) [8].

Україна, як держава, перебуває на етапі становлення та проходить важливий період реформування. Разом із цим, Україна, будучи важливим геополітичним майданчиком, стала епіцентром феноменальних суспільно-політичних, соціально-економічних та соціокультурних трансформацій.

Зовнішні актори, більш потужні державні утворення, фізично і віртуально маніпулюючи суспільством і територіями України, формували образ її другорядності, неспроможності відстоювати власні інтереси, як простір постійного соціального хаосу. Це спричинило особливу архетипову природу українськості, індивідуально-колективного рівнів рефлексії підсвідомого і свідомого.

Українська держава і суспільство намагаються утвердити та зафіксувати свою автентичну українську ідентичність. Проте прогресу заважають низький рівень політичної, громадянської і державницької культури, самоусвідомлення народом своєї соціально-самоврядної природи, нав'язування і культивування комплексу національної недосформованості.

Згідно зі ст. 5 Конституції України, єдиним джерелом влади в Україні є народ, який здійснює цю владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Нашій державі, як демократичному і проєвропейському утворенню, притаманна наявність моделі стримувань і противаг, тобто взаємоузгодженості дій гілок влади (центрів прийняття рішень), яка забезпечує взаємну підконтрольність та збалансованість функціонування держави. Крім того, діє низка нормативних актів, які врегульовують взаємодію цих центрів із представниками громадського сектору. Таким чином, визначені умови участі громадськості в прийнятті політико-управлінських рішень. Така взаємодія є дуже важливою для розвитку демократичних принципів управління, публічності і прозорості діяльності усіх учасників політичного поля.

Наведемо позитивні й негативні приклади такої взаємодії.

1. Громадські ради при міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, комітетах Верховної Ради України. Статuti громадських рад містять загальні декларативні положення, а їх рішення мають рекомендаційний характер. На етапі прийняття управлінського рішення виникають неузгодженості, наприклад у зв'язку із неузгодженістю загальнодержавної політики з потребами окремого регіону (проблема локальності і масштабування). Або, наприклад, функціонує громадська рада при Комітеті Верховної Ради України у закордонних справах і громадська рада при Міністерстві зовнішніх справ України. В положеннях обох рад відсутні положення про взаємодію, співпрацю, взаємоузгодженості дій, спільні завдання. Тобто організації можуть діяти незалежно одна від одної, не дивлячись на те, що мова йде про конкретну галузь державної політики. При Адміністрації Президента подібні комунікативні майданчики відсутні взагалі.

2. Однією із поширених практик державно-громадської взаємодії є формування Офісів реформ. Ця взаємодія відбувається в рамках профільних міністерств за участі представників громадськості, незалежних експертів та закордонних консультантів. Зокрема, рішенням Уряду утворено Офіс упровадження реформ при Кабінеті Міністрів України – постійно діючий консультативно-дорадчий орган. Його утворено з метою забезпечення на належному рівні організації та координації впровадження реформ, зокрема щодо планування відповідних заходів, проведення моніторингу та аналізу стану їх виконання. Пропозиції та рекомендації Офісу можуть бути реалізовані шляхом прийняття Кабінетом Міністрів України рішень, проекти яких вносяться міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади. Крім того, визначено архітектуру впровадження реформ та чотири

стратегічні міністерства, в яких створені Проектні офіси реформ (Офіси підтримки реформ) – Мінінфраструктури, Мінфін, Мінагрополітики та Мінекономрозвитку. Офіси реформ існують також в інших міністерствах, наприклад в Міноборони, Мінрегіоні. У структурі Мінекономрозвитку діють також Офіс ефективного регулювання, Офіс залучення та підтримки інвестицій, Офіс з просування експорту. Кожен із них затвердив свою стратегію, визначив пріоритетні напрями та функціонує без особливого зв'язку з іншими структурними одиницями.

3. Національна рада реформ. Робота Національної ради реформ реалізується у форматі головування Президента України за участі Прем'єр-міністра України і Голови Верховної Ради України з метою узгодження позицій щодо впровадження в Україні єдиної державної політики реформ та їх реалізації. Основними завданнями є визначення пріоритетів реформ, координація дій із реформування, моніторинг реалізації та досягнення цілей реформ. Рішення ухвалюються консенсусом усіх учасників, що забезпечує узгодженість позицій у процесі реформ. Для підтримки розробки та впровадження реформ, а також організаційно-аналітичного забезпечення діяльності Національної ради реформ створені Проектний офіс і Команди підтримки реформ (як складові), визначені пріоритетні реформи. Крім того, функціонує ГС «Фонд підтримки реформ в Україні» (фонд заснований за ініціативою Національної ради реформ спільно з ЄБРР, за підтримки МФ «Відродження»).

4. Окремо функціонують Реанімаційний пакет реформ (найбільша коаліція провідних громадських організацій та експертів України, які об'єдналися заради просування та імплементації реформ в Україні), вузькоспеціалізовані експертні ради, (наприклад Рада підприємців при Кабінеті Міністрів України), Фондація сталого розвитку та інші.

5. Науково-дослідні інститути і центри (Центр Разумкова, Національний інститут стратегічних досліджень, Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Лабораторія законодавчих ініціатив, Центр політико-правових реформ, Український незалежний центр політичних досліджень). Матеріали цих організацій впливають на формування суспільної думки і перебіг політичних процесів, проте не завжди мають об'єктивний характер в силу своєї заангажованості.

6. Окремої уваги заслуговують парламентські слухання. Парламентські слухання проводять для вивчення питань, що становлять суспільний інтерес і потребують законодавчого врегулювання. За їх результатами Верховна Рада на пленарному засіданні приймає постанову, якою схвалює відповідні рекомендації. Після схвалення рекомендації спрямовуються органам виконавчої влади для вивчення, можливої реалізації та ухвалення рішень. Проте зазвичай такі доручення мають формальний характер і не дають бажаного результату.

7. У 2016 р. Уряд України затвердив Стратегію реформування державного управління. Серед основних напрямів реформування – формування і координація державної політики (стратегічне планування, якість нормативно-правової бази та політики в цілому, її формування на основі ґрунтового аналізу та участі громадськості) та забезпечення підзвітності органів управління (прозорість роботи, вільний доступ до публічної інформації, чітке визначення підзвітності). Стратегія повинна активізувати участь громадськості у формуванні державної політики.

Можна виокремити такі проблеми в діяльності вищезгаданих організацій:

*Архетипіка і публічне управління:
стратегії та механізми розв'язання конфліктів у сучасному світі*

- точковий характер діяльності;
- діяльність організацій часто не узгоджується між собою, а також з іншими задіяними у процесі реформування учасниками;
- цілі, функції, завдання організацій є декларативними і дублюються;
- структура організацій часто має надміру розгалужену структуру тим самим знижуючи ефективність координування діяльності складових елементів;
- спостерігається велика кількість управляючих елементів;
- підміна понять щодо діяльності організацій з поняттям «лобізм» (відстоювання загальних інтересів сприймається як просування особистих);
- несистемне оновлення складу; неякісний склад; нечаста актуалізація положень; недостатня частота зібрань;
- рішення мають рекомендаційний характер.

У світлі вищезазначеного варто зосередитися на таких особливостях державно-громадської взаємодії в контексті публічного управління в цілому:

- в основі публічної політики перебуває публічна сфера, яка формується тоді, коли створюються умови публічного дискурсу;
- публічна політика спрямована на забезпечення суспільного інтересу, її завдання полягає у тому, щоб створити механізми виявлення і забезпечення суспільного інтересу;
- механізми публічної політики забезпечують можливості представлення та узгодження позицій різних заінтересованих сторін у прийнятті політичних або політико-управлінських рішень [1].

Проте в такому широкому колі задіяних учасників виникають неузгодженості й конфліктні ситуації. Чим ширше коло учасників конфлікту – тим важче його попередити та керувати ним.

Вочевидь, у процесі глобальних трансформацій динаміка процесів призводить до зростання швидкісної частотності взаємодії політичних акторів. В свою чергу збільшується і кількість нових учасників політичного процесу (радники, консультанти, стратегічні групи радників з підтримки реформ, окремі громадські активісти, ради експертів, громадські спілки, міжгалузеві ради та інші).

Зважаючи на особливості розвитку інформаційного суспільства та електронної демократії, людина-громадянин все більше розширює горизонт своїх прав і свобод, а і відповідно своїх можливостей, в тому числі особисто (або у складі груп, рад, об'єднань та інше) брати участь в прийнятті управлінсько-політичних рішень.

З одного боку – рівень політичної культури громадянина (наприклад, учасника громадської експертизи, робочої групи чи ради), його освітній рівень і кваліфікація, «особливий статус» не відповідають поняттям «експерт», «спеціаліст», «професіонал». З іншого – позиції таких учасників є зазвичай не об'єктивними, безпідставними, нелогічними, необґрунтованими й непрофесійними. Це також впливає на формування громадської думки. Тут і виникають суперечності між відносно професійними представниками державних органів і громадськістю.

Держава, як система інститутів, в сучасних умовах продовжує демонструвати свою низьку ефективність організувати легітимний процес участі громадськості, їх якісну взаємодію та результативність. Відсутній механізм збалансування системи цієї взаємодії.

Найчутливішим залишається питання збереження балансу між темпами зростання політичної, економічної чи культурної активності громадян і суспільними реформами, зокрема державного управління [2, с. 31].

Варто зауважити, що подібне трактування, є спробою дати узагальнене пояснення поведінки людини-громадянина у його зв'язці із державою, що за своїм базисним значенням є завжди умовними і формальними. В кожній конкретно взятій конфліктній ситуації ми застосовуватимемо для аналізу та підбору механізмів усунення і управління, різномірні аспекти, показники, а також параметри.

Висновки та рекомендації. Одним із першочергових завдань є побудова відносно адаптивної моделі поведінки громадян і громадянського суспільства в їх взаємодії із державою в контексті зародження, перебігу та розв'язання конфліктних ситуацій. Метою усіх задіяних у них суб'єктів є досягнення взаємовигідного, соціально орієнтованого компромісу й консенсусу.

Рекомендації:

– розробити пропозиції до реформування та реорганізації системи участі громадськості в прийнятті управлінсько-політичних рішень (централізованої, взаємоузгодженої та за участю органів місцевого самоврядування, передбачивши загальне укрупнення, наприклад, громадських рад, за галузями з розробленням відповідної дорожньої карти розвитку, спільного плану дій та реалізації заходів);

– запровадити нову схему підбору кандидатів у члени громадських рад, робочі групи та інші організації при державних органах (передбачити етапність, відповідний рівень освіти та практичний досвід, професіоналізм); внести відповідні зміни в законодавство щодо статусу учасників (представників) громадського сектору. За таких умов рішення таких органів були б більш якісними і завершувалися практичною імплементацією.

Список літератури

1. *Телешун С. О.* Сутність публічної політики: контекст політики та публічного управління [Електронний ресурс] / С. О. Телешун, С. В. Ситник, І. В. Рейтерович // Ризики на завтра. – Режим доступу : http://www.rzyk.in.ua/2016/05/blog-post_30.html
2. Удосконалення державно-управлінських відносин в умовах трансформації українського суспільства : моногр. / за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова. – К. : НАДУ, 2014. – 268 с.

Iryna KNYSHOVA

Postgraduate student

Department of Policy Analysis and Forecasting

National Academy for Public Administration

Office the President of Ukraine

MODERN ARCHETYPES OF CONFLICTS IN THE PROCESS OF INTERACTION BETWEEN THE STATE AND CIVIL SOCIETY

The article highlights such as an important and topical issue as the formation of a new conceptual approach to finding and reaching of consensus and compromise, settlement of conflicts that arise together with the appearance of new forms of interaction between civ-

il society and the state. There are also described the globalization preconditions of formation of “man-citizen” and modern forms of its participation in decision-making. In addition, it was made the analysis of the characteristics and forms of interaction between civil society and the state in Ukraine and some examples of such an interaction. Based on this analysis there were made the conclusions on the efficiency and effectiveness of such participation and accentuated the problems in the activity of non-governmental organizations. The author determines the basic causes of conflicts and issues of the state and civil cooperation in the context of public administration and provided the specific recommendations on its improvement.

Keywords: *public policy, civil society, state, globalization, conflict.*

УДК 35:316.752.4

Ольга КОТОВСЬКА
канд. філос. наук, доцент
кафедра політичної аналітики та прогнозування
Національна академія державного управління
при Президентові України

СОЦІАЛЬНІ КОНФЛІКТИ В ПОСТМОДЕРНОМУ ПРОСТОРИ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ: АРХЕТИПНО-ЦІННІСНИЙ ПІДХІД

Статтю присвячено дослідженню природи соціальних конфліктів початку XXI ст. і впливу цінностей на суспільно-політичне життя сучасних держав. Проаналізовано значення нематеріальних цінностей і закономірності змін традиційних ціннісних пріоритетів періоду постмодерну. Цінності як суспільне явище є достатньо інертними, тому, зважаючи на ціннісні пріоритети народу, можна говорити про особливості національного менталітету та архетипи суспільно-політичного життя окремих країн. В Україні питання цінностей набуло особливого значення, коли поразка ідеалів Помаранчевої революції стала очевидною. З іншого боку, події останніх трьох років вплинули на формування цінностей громадсько-політичної активності, особливо серед молодого покоління. Стаття репрезентує архетипно-ціннісний підхід для аналізу змін та особливостей соціальних конфліктів; на основі даних Всесвітнього опитування цінностей і соціологічних моніторингів ілюструє процес ціннісних змін, який охоплює усі сфери суспільно-політичного життя й особливо чітко проявляється на межі із сусідніми державними утвореннями.

Ключові слова: *соціальні конфлікти, архетипно-ціннісний підхід, суспільно-політичні цінності, постмодерні зміни цінностей, архетипи суспільно-політичного життя, публічне управління.*

Постановка проблеми. Міжнародний тероризм і регіональні конфлікти є основними викликами початку ХХІ ст. й загрозами для всього цивілізованого світу. Існуюча система міжнародних відносин уповні проявила свою неефективність у їх вирішенні та сама виступила однією із причин виникнення регіональних конфліктів. Асиметрична за своєю природою система міжнародних відносин, зорієнтована на перманентне витікання ресурсів та капіталу з бідних країн у розвинені [9, с. 24], певною мірою створила соціально-економічні передумови конфлікту перерозподілу ресурсів та капіталів. А процес універсалізації ціннісних принципів, спрямований у другій половині ХХ ст. на перехід від традиційної системи цінностей національних спільнот до системи цінностей західної цивілізації (так званої вестернізації); викликав як на глобальному, так і на локальному рівні культурно-світоглядний конфлікт між ліберальними цінностями індивідуального самовираження та традиційними цінностями окремих спільнот.

Нові виклики, які стоять перед сучасними державами, в українських реаліях характеризуються: по-перше, нашаруванням власних традиційних (архетипних) та модерних, пострадянських (постколоніальних) і постмодерних трендів; по-друге, перетвореннями як на рівні зовнішніх державно-управлінських форм, так і на рівні світоглядних принципів, соціально-поведінкових норм, ціннісних орієнтацій суспільства; по-третє, ціннісними й структурно-інституційними змінами, які не є однонаправленими, а бінарними за своєю природою, та можуть сприяти як розвитку демократії, так і посиленню авторитаризму, зменшенню рівня громадсько-політичної активності; по-четверте, кризою загальних принципів ведення міжнародної політики й збереження безпеки й співробітництва в регіоні і світі, зокрема ключових положень, закріплених у хельсінкському Заключному акті НБСЄ (1975), що базуються на «матеріальних» за своєю природою принципах територіальної цілісності держав та непорушності їх кордонів [6, с. 96-97].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Глобальний характер соціальних конфліктів та радикальні ціннісні зміни, які вплинули в тому числі й на сферу публічного управління, стали предметом дослідження таких учених, як Д. Аджемонгу, У. Бек, З. Бзежинський, І. Валерстайн, С. Верба, Ю. Габермас, Е. Гідденс, Д. Кілінг, Г. Клагес, М. Маффесолі, С. Московичі, К. Політт, Дж. Робінсон, М. Рокич, П. Сорокін, Е. Тоффлер, Ф. Фукуяма. Цінності зумовлюють такі соціально-психологічні явища як конфлікт чи консенсус, які аналізуються такими мислителями як Р. Дарендорф, Р. Інгларт, Р. Патнем, К. Хорні, Ч. Тейлор, Ш. Шварц. Серед публікацій українських авторів, які стосуються теоретичних та практичних питань взаємозв'язку глобальних викликів, засад прийняття державно-управлінських рішень та національних психосоціальних особливостей, слід відзначити дослідження засновників та послідовників Української школи архетипіки, а саме Е. Афоніна, В. Бакуменка, О. Бандурки, Т. Бельської, О. Донченко, А. Мартинова, М. Пірен, О. Суший, О. Радченка. Перші опитування громадської думки з метою виявлення ціннісних пріоритетів українців розпочаті Інститутом соціології НАН України восени 1991 р., напередодні загальнонаціонального референдуму 1 грудня 1991 р. Важливу емпіричну базу для аналізу змін ціннісних пріоритетів українців становлять емпіричні й теоретико-методологічні узагальнення О. Балакіревої, С. Гайдученко, Є. Головахи, О. Гончаренка, Я. Грицака, А. Колодій, О. Кондрашова, Н. Ли-

повської, В. Мартиненка, І. Письменного, А. Ручки. Попри ці публікації, проблема соціальних конфліктів в постмодерному світі та їхнього впливу на царину публічного управління є нерозглянутою з позиції архетипно-ціннісного підходу.

Мета статті полягає у обґрунтуванні впливу архетипно-ціннісних змін на природу соціальних конфліктів та царину публічного управління.

Виклад основного матеріалу. Об'єктивні громадсько-політичні, культурні та цивілізаційні «зсуви» свідчать про остаточний відхід західного суспільства від світоглядних принципів періоду модерну, коли індивід формувався в першу чергу в рамках соціальної ідентичності, ототожнював себе із певною спільнотою «ми», її колективними цінностями [6, с. 95]. У період постмодерну, де колективне «ми» втрачає провідну роль на користь індивідуального «я», все більш очевиднішим є визначальний вплив на соціальні процеси психічного начала, яке формує соціальні структури та інститути [13]. Соціокультурні трансформації постмодерної доби, як «відносно самостійні і доволі різноманітні процеси змін в культурі соціуму, а також в нормах, цінностях, ментальності, свідомості, світогляді як індивідуальних, так і колективних суб'єктів» [7, с. 12], зумовили виникнення соціетальної ідентичності, суть якої полягає у тому, що на відміну від соціальної ідентичності, яка зорієнтована на колективні уявлення про «своє» і «чуже», соціетальна спрямована на нематеріальні культурні цінності, з точки зору ототожнення індивіда із самим собою в контексті цілісності та безперервності власної зміни [4, с. 267]. У цьому контексті своєрідним містком між соціальним і психічним, колективним і індивідуальним, раціональним та емоційним, громадським та державним, виступають суспільно-політичні цінності.

Архетипно-ціннісний підхід дає можливість пояснити важливість несвідомого при виборі ціннісних пріоритетів, формуванні соціальних інститутів й громадських ініціативах, показати його вплив на виникнення та спосіб вирішення соціальних конфліктів. Під поняттям «архетипу» швейцарський психіатр та автор вчення про колективне несвідоме Карл-Густав Юнг розглядає «несвідомий зміст, який будучи сприйнятим і усвідомленим, змінюється, а саме – у сенсі відповідної індивідуальної свідомості, у якій він зринає [19, с. 14]. Архетипи є комплексами досвіду і трапляються нам під виглядом долі, а до того ж, їхній вплив проявляється спершу у нашому особистому житті» [19, с. 48]. Як зазначають засновники Української школи архетипіки, архетип є проявом соціетальної психіки та може розглядатись як над-персональний фактор психосоціальної еволюції та як форма несвідомого, яка неодноразово повторюється в історії, а тому аналіз архетипу – це метод дослідження менталітету, праісторії та потенціальних перспектив розвитку для народу, нації, держави [5, с. 38]. Виміряти національні особливості суспільно-політичних архетипів, які у символічній формі передаються через міфи, казки, твори мистецтва й літератури, й емпірично їх дослідити можна через розгляд домінуючих серед конкретної національної спільноти цінностей.

Цінності як суспільне явище об'єднують певну групу людей та впливають на мотивацію й психосоціальну поведінку особистості, її вибір та ототожнення себе з національною, соціальною та іншими спільнотами; визначають певну мету суспільства як цілісності. З одного боку, система ціннісних орієнтацій визначає змістову (семантичну) складову спрямованості особистості і становить основу її ставлення

до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої [8, с. 94]. З іншого боку, кожне суспільство, нація, держава має свою сукупність суспільних цінностей, зумовлених не лише сучасними політичними, соціальними й економічними обставинами, а й, можливо, в першу чергу, своєрідним «культурним кодом», історією позиціонування себе як спільноти й традиціями відносин між її членами, між представниками інших груп.

Політичні цінності, як невід'ємні складові політичної культури й політичної свідомості, – це ідеї, ставлення до процесів політичного життя, що задовольняють чи не задовольняють соціальні потреби, інтереси, очікування людей, які включені у сферу їх життєдіяльності. Політичні цінності, так само як і суспільні, формуються відповідно до конкретних історичних умов розвитку суспільства, потреб та інтересів людей, місця особи та спільноти в системі певних економічних і соціально-політичних відносин. «Проте, далеко не завжди цінності, що склалися на ґрунті політичної практики народів інших країн, є функціональними в українському суспільстві і сприймаються його населенням. Тому бездумне і некритичне переймання політичних цінностей, намагання укорінити їх у культурі українського народу не є позитивним» [18, с. 719]. Їхня функціональність залежить від глибини прийняття ідеалів й цілей, принципів і норм суспільно-політичного життя, громадсько-політичних традицій й символів, зразків суспільно-політичної поведінки та емоційного резонування з ними носіїв [18].

Сучасні теорії цінностей за допомогою емпіричних методів нейронаук, психології, соціології та економіки намагаються пояснити природу цінностей та їхню ієрархію, зрозуміти чому і за яких умов людина дотримується певних переконань та приймає певні суспільні й політичні цінності. Р. Інглегарт наголосив на двох суттєвих ціннісних трансформаціях (рис. 1), які в країнах з сталої та тривалої демократії відбулись впродовж 1950–1970-х, а саме на переході від матеріальних до постматеріальних цінностей; «зсуві» традиційних цінностей безпеки до самовираження, громадської активної та участі у прийнятті політичних рішень [22, с. 4-5].

Гіпотеза про те, що внаслідок індустріалізації світ сильно змінився, а цінності трансформувались, неодноразово була емпірично підтверджена в рамках проєктів European Values Study і World Values Survey, що проводяться з 1981 р. за методологією, запропонованої Р. Інглегартом і Ш. Шварцем [31]. Опитування, що ним охоплено 90 % світового населення, серед іншого, підтвердило, появу після 1970-х нового покоління, котре загалом є носієм постматеріальних цінностей, тобто прагне до максимального самовираження, відзначається скептичним ставленням до влади, релігії та ідеологій, схильне довіряти демократичним інституціям, а не окремим особам, чутливе до навколишнього середовища і терпиме до девіантних груп (наприклад, гомосексуалістів) [10]. Головний висновок отриманих результатів полягає у тому, що зростання добробуту населення призводить до демократизації та модернізації суспільного життя.

На схилі ХХ – початку ХХІ ст., застосовуючи результати World Values Survey (1995) для діагностики постматеріальних пріоритетів американців, гарвардський професор соціології Р. Патнем у книзі «Гра в кеглі наодинці. Занепад і відродження американської спільноти» (2000), образно висловлюючись, стверджує, що на відміну від покоління 1950-1970-х, американці з початку ХХІ ст. надають перевагу грі

**Архетипіка і публічне управління:
стратегії та механізми розв'язання конфліктів у сучасному світі**

наодинці, без суспільної прив'язаності, навіть якщо ця гра *a priori* є груповою [28]. Тобто йдеться не тільки про зміну рівня громадсько-політичної активності американців, але й про формування нового типу зв'язків між учасниками організацій, в яких вони асоціюють себе із спільними символами, лідерами, може навіть ідеалами, але ніяк не один з одним [28, с. 52]. Упродовж останньої чверті ХХ ст. американське суспільство пережило різке зниження не лише громадсько-політичної активності, а й звичного проведення вільного часу в колі сім'ї й друзів.

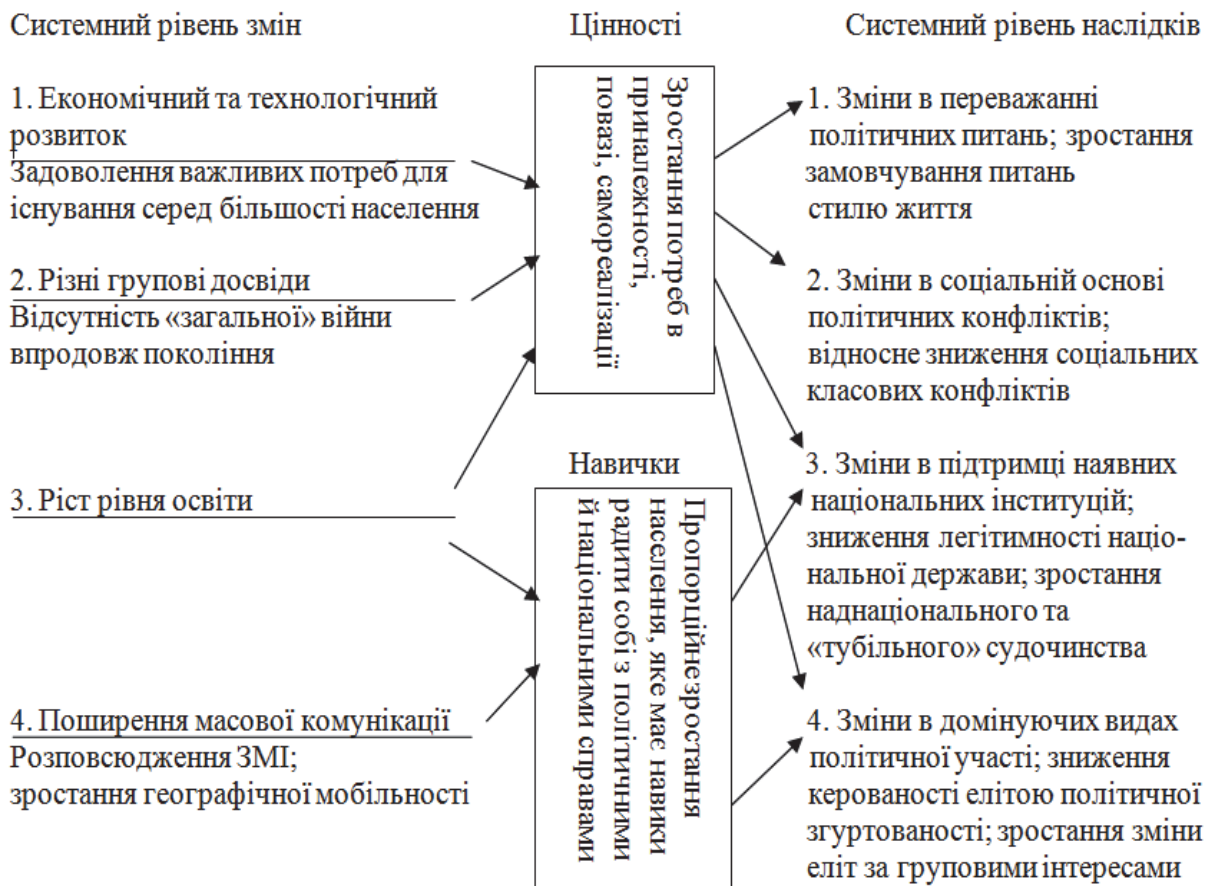

Рис. 1. Зміни суспільних та політичних цінностей [22, с. 5]

Наукові досягнення Р. Патнема набули широкого визнання завдяки книзі «Творення демократії. Традиції громадської активності в сучасній Італії» (1994), де на основі порівняння реформ 1960-х із децентралізацією в Італії показано успішність їх реалізації в північних й невдале впровадження в південних регіонах країни. На прикладі відмінностей стосовно успішності впровадження реформ на місцевому рівні в цих регіонах автор наочно показав значення соціального капіталу та високий рівень кореляції з історичною традицією соціальної активності громадян (явки на вибори, участі в асоціаціях, зацікавленості в місцевих справах, тощо). У книзі «Гра в кеглі наодинці...» Р. Патнем наголосив, що «фізичний капітал» стосується механічних знарядь, а «людський капітал» – властивостей окремих осіб (наприклад, рівня освіти – *О. К.*), «соціальний капітал» – існуючих зв'язків між індивідами – соціальних мереж і норм взаємодії та довіри, які формуються на основі цих зв'язків [28, с. 19]. Уточнюючи важливість соціального капіталу для економічного добро-

буту країни, автор вказує не тільки на такі позитивні аспекти як взаємна підтримка, співпраця, довіра, інституційна ефективність, але й на такі негативні прояви соціального капіталу як сектантство, етноцентризм, корупція [28 с. 22].

Спостереження відомого дослідника соціального капіталу стосовно падіння рівня участі американців у розмаїтих видах публічних заходів, яке позначилося майже вдвічі в 1973–1994 рр., викликало глибоке занепокоєння не тільки серед науковців [30], а й серед представників інших соціальних груп американського суспільства. Зростання волонтерського руху серед студентів у 1990-х, за твердженням Р. Патнема, значною мірою зумовлене освітньою політикою цих років, коли громадська активність сприяла збільшенню шансів при вступі до американських коледжів. Натомість, як показали подальші дослідження, трагічні події 11 вересня 2001 р. вплинули на формування нової генерації американців, які безпосередньо зацікавлені в громадсько-політичному житті держави (рис. 2). Згідно з опитуваннями, у 1966–2008 рр. кількість осіб у віці 18...29 років, які погоджувались із твердженням «мій обов'язок як громадянина завжди голосувати», зріс майже до 50 % після теракту 11 вересня, тоді як за аналогічний період цей показник серед осіб у віці більше, аніж 30 років майже не змінився [30, с. 11].

**Рис. 2. Рівень зацікавленості політикою
серед американських першокурсників, % [30, с. 5]**

Р. Патнем каже про поступову втрату ключової ціннісно-сислової складової «американської мрії», а саме – рівних можливостей для успішної самореалізації індивіда незалежно від соціального походження його родини. Іншими словами, гарвардський соціолог актуалізує проблему вертикальної мобільності та наголошує на

**Архетипіка і публічне управління:
стратегії та механізми розв'язання конфліктів у сучасному світі**

зростанні розриву можливостей для дітей із заможних сімей та дітей із найбільш незахищених верств американського суспільства. Впродовж останніх десятиліть загальні показники підготовки та вступу до коледжів зросли, однак розрив між студентами з багатих і бідних родин, які закінчили коледжі, зріс із 39 до 51 % у 1980–2000 рр. [29, с. 185]. Негативна тенденція також виражається у тому, що молодь з багатих родин, яка закінчила школу із середніми або низькими показниками, частіше за підлітків з високими балами, але з бідних родин, поступає в коледж. Така ситуація містить загрозу потенційних конфліктів серед молодого покоління американців. Щоб уникнути конфліктів, пов'язаних із зростанням нерівності та ціннісно-смыслового розриву між соціальними групами, на думку Р. Патнема, слід розпочати впровадження превентивних державних програм.

В Україні питання цінностей набуло особливого значення, коли поразка ідеалів Помаранчевої революції стала очевидною. «Кульмінацією цього дискурсу став Євромайдан, котрий не випадково називали Революції Гідності або революцією цінностей» [10]. У цьому контексті показовою є тенденція відповідей на одне із запитань, яке ставилось у рамках World Values Survey, а саме: «Наскільки Вас цікавить політика?» Упродовж двох десятиліть кінця XX – початку XXI ст. серед більшості західноєвропейських країн рівень зацікавленості політичним життям значно знизився й коливався в межах 30...50 % від кількості населення. Виключення становила Німеччина, населення східної частини якої проявляло максимальний інтерес до політичного життя в період об'єднання. Після 1990 р. рівень інтересу до політичного життя у Німеччині знизився приблизно на 20 пунктів, але й надалі є максимально високим серед усіх країн-членів ЄС і залишається приблизно на рівні з США. У табл. 1 подано зведені дані репрезентативних держав для їх порівняння з Україною за результатами досліджень 1990–2004 і 2011–2013 рр. [20, с. 156; 32].

Таблиця 1

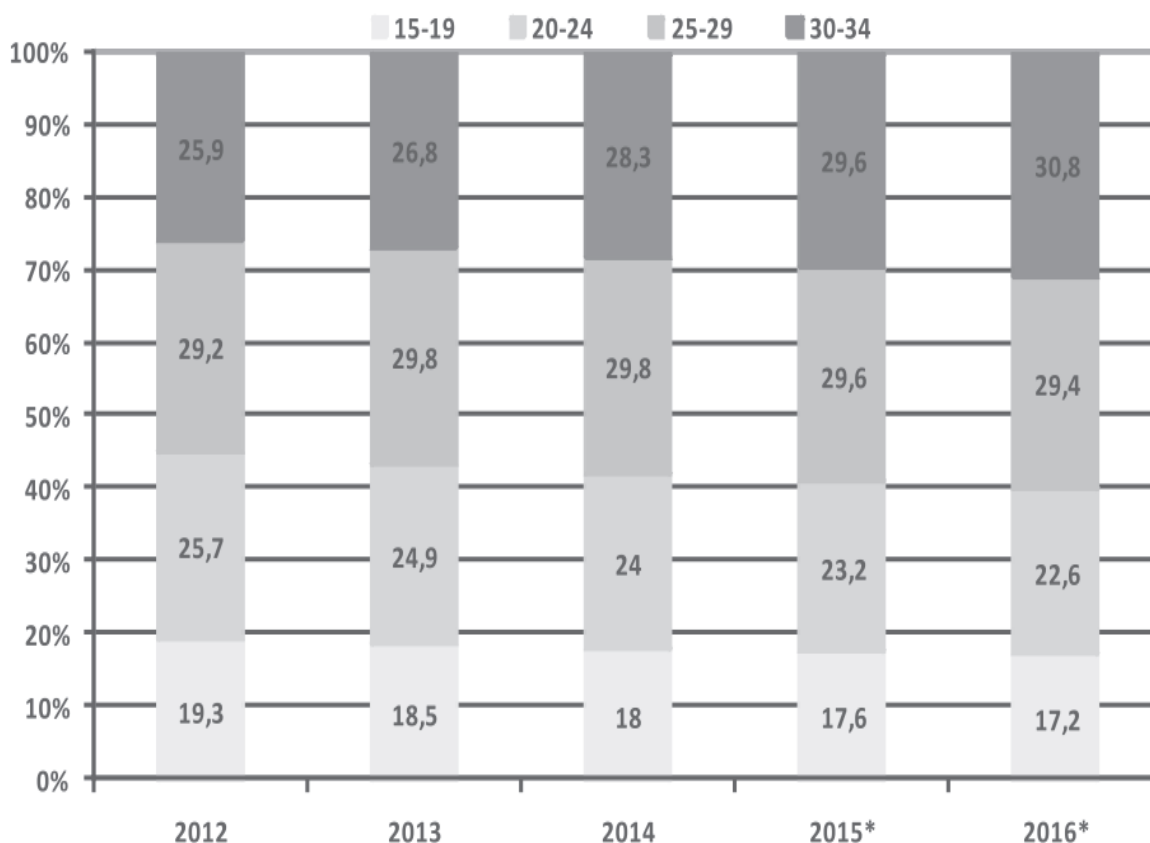
Рівень зацікавленості політикою

Країна	Рівень, %			Зміна, пунктів	Рівень 2011/13,%	Зміна за 10 р., пунктів
	1990	1995	2000			
Білорусь		56	46	-10	41	-5
Естонія	60	49		-11	37	-12
Латвія	79	52		-27		
Литва	74	44	46	-28		
Німеччина (західна)	69	78	59	-10	62	-1
Німеччина (східна)	84	76	67	-17		
Польща	49	42	42	-7	42	0
Російська Федерація	53	35	39	-14	33	-6
США	61	63	65	4	59	-5
Україна		41	42	1	33	-9

Балтійські країни (Латвія, Литва, Естонія), які під час розпаду СРСР виявляли надзвичайний інтерес до політичного життя, в подальшому зрівнялись із більшістю країн-членів ЄС. В Україні рівень інтересу в 1995–2000 рр. був середнім порівняно із загальноєвропейськими показниками, але значно нижчим ніж у в сусідніх Білорусі

й Польщі. Порівняно з першими роками незалежності загальна тенденція свідчить про розчарування українців в політиці. Хоча політичним життям у 1995–2000 рр. в Україні цікавилися на 6...7 % більше, ніж в Російській Федерації, але станом на 2011 р. обидві країни зрівнялися. Рівень інтересу також характеризується віковими та статевими відмінностями. Серед 1500 респондентів за станом на 2011 р. в Україні цікавилися політикою 35 % осіб чоловічої статі та 31 % жіночої. Цей рівень майже однаковий в осіб віком до 30 і 30...39 років (25 %). Найвищий показник серед осіб віком 50 і більше [32].

Молодь в Україні є досить неоднорідною соціальною групою. Упродовж останніх років спостерігається стійка депопуляція практично всіх вікових категорій, однак темпи зниження чисельності молоді випереджають темпи втрат серед інших вікових груп. За даними Держстату України, у 2011–2016 рр. показник молоді віком 14...34 років зменшився порівняно від загальної чисельності населення – з 30,4 до 27,8 %. Відбувається значне «старіння» молоді на користь вікової групи 30...34-річних (рис. 3). Другий рік поспіль серед зовнішніх причин, як основного фактора смертності осіб чоловічої статі віком 18...34 років, зазначається «ушкодження внаслідок воєнних дій», що пов'язано з проведенням антитерористичної операції (надалі – АТО). Ці негативні тенденції впливають на зміну ціннісних пріоритетів як молоді, так і українського суспільства загалом.

Без урахування тимчасово окупованих АР Крим, м. Севастополя та ОРДЛО

Рис. 3. Розподіл молоді за окремими віковими групами в Україні, % [16, с. 6-8]

**Архетипіка і публічне управління:
стратегії та механізми розв'язання конфліктів у сучасному світі**

За результатами дослідження «Молодь України – 2015», для підлітків віком 14...19 років першочерговим пріоритетом є здобуття освіти – 43 %, для категорії 20...24 роки цей показник становить 12 %, для осіб віком 25...34 років – 5 %. Загалом основним пріоритетом респонденти віком 14...34 років назвали народження та виховання дітей, забезпечення їхньої освіти – 48 % [12, с. 10]. Згідно з дослідженням «Цінності української молоді –2016», молодь найбільше стурбована станом економіки в країні – 63 %, загальним падінням рівня життя населення – 60 %, працевлаштуванням – 52 %, корупцією та некомпетентністю влади – 51 %, а також військовими діями на Сході України – 49 % [17, с. 11].

З іншого боку, події останніх трьох років вплинули на формування цінностей громадсько-політичної активності особливо серед молодого покоління українців. Дані Інституту соціології НАН України за 2009–2014 рр. свідчать про зростання серед молоді віком 18...35 років таких ціннісних пріоритетів як державна незалежність та демократичність України, участь у політичному житті [2]. Молодь старших вікових груп та молоді люди, які мешкають на Півдні та Півночі країни, більшою мірою готові особисто протидіяти корупції. Загалом 70 % молоді готові особисто протидіяти корупції [17, с. 70–72]. Серед чотирьох груп ціннісних пріоритетів (безпека, самореалізація, соціальний комфорт, демократія) суттєві позитивні зміни відбулися саме в групі громадсько-політичних цінностей, тоді як динаміка групи цінностей «безпеки» показує тенденцію до зниження (табл. 2).

Таблиця 2

**Ціннісні сукупності населення України та української молоді
(агреговані середньозважені бали за п'ятибальною шкалою)**

Ціннісні сукупності	Середньозважені бали за роками					
	1991	2003	2016	2009	2012	2014
	для усього населення			для молоді		
«Безпека» (вітальні цінності або цінності життя)	4,74	4,80	4,74	4,75	4,66	4,62**
«Самореалізація» (самореалізаційні цінності)	4,04	3,82	3,97	4,19	4,02	4,07*
«Соціальний комфорт» (просоціальні цінності)	3,81	4,09	4,08*	3,65	3,77	3,88*
«Демократія» (демократичні політико-громадянські цінності)	3,25	3,56	3,81*	3,48	3,58	3,82**

Примітка: статистично значущі відмінності середньозважених балів фіксуються за рядками між 2009 і 2014 (– на рівні 5 %, ** – на рівні 1 %).*

Згідно з дослідженнями Інституту економіки та прогнозування НАН України за 2002–2015 рр., тенденція до зростання психосоціальної властивості «екстраверсія» й відповідно – значимості для людини цінностей самовираження, стала особливо помітною в 2002–2006 рр. (зростання в 1,7 раза). У подальшому, в тому числі напередодні та після Революції гідності, відбулося зростання в 1,1 раза [3] й загалом – посилення інверсійних процесів упродовж 2016 р. Як зауважують Д. Аджемоглу та Дж. Робінсон, держави стають успішнішими, коли головною цінністю їхнього суспільно-політичного життя є рівні економічні та політичні права кожного

громадянина, котрий володіє свободою дій, необмеженою корумпованими схемами владної еліти [1]. «Конфлікт навколо обмежених ресурсів, доходів і влади перетворюється у конфлікт навколо правил гри, економічних інститутів, які визначатимуть економічну діяльність й отримуватимуть від неї вигоду. Те, хто буде переможцем у цьому конфлікті, має вирішальне значення для економічного розвитку нації. Якщо переможцями будуть групи, що виступають проти розвитку, вони ефективно блокуватимуть економічний ріст, і відбуватиметься стагнація економіки» [1, с. 78–79]. «Відкочування назад» в українських показниках постматеріальних цінностей значною мірою зумовлене помітним падінням рівня життя українців, малоефективними реформами та затяжною антитерористичною операцією на сході України. Так, якщо у 2015 р. згідно рейтингу індексу рівня життя (Prosperity Index) [24], в якому враховані економічні показники та умови ведення бізнесу в країні, рівня управління, освіти, охорони здоров'я, безпеки, персональної свободи, соціального капіталу, Україна опустилася на сім позицій порівняно з 2014 р. і посіла 70 місце з 142 країн, то згідно з цим же рейтингом у 2016 р. опинилася на 107 місці серед 149 країн [25].

Таблиця 3

Інтегрований індекс процвітання України в 2012–2016 рр. [23–25]

Субіндекси	2012, N = 142	2014, N = 142	2015 N = 142	2016* N = 149
Економіка	110	70	127	85
Умови для бізнесу	64	57	52	97
Врядування (управління)	121	121	120	128
Освіта	29	42	37	45
Охорона здоров'я	69	77	79	111
Безпека та захист	56	54	54	134
Свобода особистості	108	103	91	93
Соціальний капітал	58	40	41	135
Природне середовище*				112
Рейтинг	71	63	70	106/107**

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та ОРДЛО.

**Із врахуванням доданого у 2016 р. субіндексу.

Водночас, дані Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України свідчать про різючі відмінності в уявленнях українців про ті ресурси, що використовуються для практичного розв'язання соціальних конфліктів в Україні та країнах розвиненої демократії (табл. 4) [15, с. 15]. Значні розбіжності присутні у важливості рівня інтелекту та здібностей для досягнення високого соціального становища у нашій країні (37 %) та в країнах Заходу (60 %), на думку українців, компенсуються впливовими родичами (49 %), друзями (29 %), умінням іноді йти в обхід закону (29 %). Разом із цим, спостерігається збільшення значення таких ресурсів для українців, як інтелект і освіта: показник «високий інтелект» з шостого місця у 2012 р. перемістився у 2016 р. на друге, залишивши на першому місці показники важливості впливових родичів; показники важливості освіти з восьмого місця піднялися на п'яте, змістивши типову для корумпованого суспільства позицію «вміння йти в обхід закону» на сьоме місце. Позитивні зміни, які відбулися в уявленнях українців у останні роки в показниках значення рівня інтелекту, здібностей,

**Архетипіка і публічне управління:
стратегії та механізми розв'язання конфліктів у сучасному світі**

освіти та незначний спад показника важливості вміння йти в обхід закону, не корелюються з падінням рівня впливовості родичів та друзів, показники яких порівняно з 2012 р. залишились на тому ж рівні або, навпаки, зросли.

Таблиця 4

Динаміка відповідей на питання: «Що з переліченого нижче, на Ваш погляд, є найважливішим для досягнення людиною високого соціального становища в Україні та розвинутих країнах Заходу?»

Варіанти відповіді	В Україні, %			У країнах Заходу, %		
	2009, N = 1789	2012, N = 1800	2016* N = 1800	2009, N = 1789	2012, N = 1800	2016* N = 1800
Високий інтелект, здібності	30,3	31,8	36,6	56,1	60,8	60,1
Гарне здоров'я	27,6	38,3	35,1	23,0	30,8	30,2
Приваблива зовнішність	11,1	14,5	13,6	9,7	12,1	11,6
Готовність йти на ризик	18,6	16,0	21,0	18,3	19,7	16,8
Уміння іноді обходити закон	33,1	33,1	29,2	5,3	5,5	4,7
Чесність, принциповість	11,0	15,9	15,4	18,3	24,7	31,3
Егоїзм, індивідуалізм	12,0	13,7	13,4	6,1	8,6	6,2
Готовність допомагати людям	10,2	14,5	13,1	8,1	12,8	16,6
Походження з родини з високим соціальним становищем	37,9	38,6	33,9	24,2	22,5	14,9
Впливові родичі	51,1	46,5	49,2	12,8	10,5	9,9
Впливові друзі	27,0	28,4	28,5	7,3	6,9	5,5
Знання іноземних мов	12,8	17,6	21,1	22,6	29,8	30,6
Гарна освіта	25,8	26,4	28,7	49,0	48,4	52,2
Прагнення і уміння робити людям добро	6,1	9,6	7,3	5,2	8,6	10,0
Вихованість, гарні манери	4,8	7,9	6,6	11,2	19,4	15,4
Уміння переконувати, красномовність	12,3	11,8	11,9	13,7	13,3	13,0
Політична обізнаність	7,0	8,0	5,1	9,9	13,5	8,9
Уміння розпоряджатися грошима	14,4	17,8	13,4	23,7	24,1	20,9
Заможні батьки	6,5	37,5	28,3	15,5	10,0	6,2
Важко відповісти	7,7	7,7	7,1	15,0	12,5	11,9

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та ОРДЛО. Респондент міг позначити не більше п'яти варіантів відповіді.

Результати опитування також свідчать про значні регіональні особливості та відмінності у відповідях за рівнем освіти респондентів. Чим вищий рівень освіти у респондента, тим вагомішими для нього є високий інтелект і гарна освіта. Для осіб з початковою, неповною та повною середньою освітою ці показники в Україні відповідно становлять 34 і 27 %; для осіб із середньою спеціальною – 33 і 28 %; для осіб із неповною та повною вищою освітою – 43 і 31 % [15, с. 16]. Респонденти з вищою освітою менше схильні покладатися на впливових друзів (47 %) і родичів (28 %), проте показник їхніх відповідей стосовно важливості вміння обходити закон є найвищим (31 %) порівняно з двома іншими групами (23 і 30 %) [15, с. 16]. Регіональні особливості також виявляють важливий з позиції архетипно-ціннісного

підходу феномен, а саме: показники «вміння йти в обхід закону», «впливові родичі» та «впливові друзі» є найнижчими у Центрі та на Півдні, найвищими – на Заході й Сході України [15, с. 18].

Рівень впливу політичної обізнаності для досягнення високого соціального становища як в нашій країні, так і у західних країнах, в уявленнях українців значно знизився станом на 2016 р., що можна пояснити надзвичайно нестабільною ситуацією й неоднозначною оцінкою подій не тільки в Україні, а й загалом у світі [15, с. 15]. Згідно щорічного рейтингу Оксфордського словника термін постістина (post-truth) посів перше місце серед ключових слів, які на рівні мовленнєвих практик характеризують симптоми суспільно-політичного життя у 2016 р. [32]. В епоху політики постістини (post-truth politics), де популізм, маніпулювання емоціями й стереотипами, означають більше, ніж об'єктивні факти, надзвичайно складно адекватно оцінювати достовірність інформації, отриманої із сучасних ЗМІ, інтернет-сайтів та соцмереж. Водночас проведена Інститутом соціології НАН України чергова хвиля дослідження «Українське суспільство», – де респондентам було поставлено запитання: якою мірою Вас цікавить політика? – підтвердила досить високий, як і протягом всього періоду незалежності, інтерес українців до політики (табл. 5). У рамках цього ж опитування на запитання «Які традиції, цінності та норми поведінки громадян яких країн найбільш близькі Вам?» українці відповіли так: країн Західної Європи – 33 %; східнослов'янських – 45 %, вагалися – 22 %.

Таблиця 5

Зацікавленість політикою за регіональними особливостями*

27.07.2016, N = 1802	Захід, %	Центр, %	Південь, %	Схід, %	Усього, %
Зовсім не цікавить	25,2	26,0	21,2	28,4	26,1
Певною мірою цікавить	59,7	59,6	64,8	62,0	60,9
Дуже цікавить	15,1	14,4	14,0	9,6	13,0

* Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та ОРДЛО.

Як зазначив би М. Маффесолі, помітна відраза до політики через незадоволення цінностей безпеки знаходить своє сконцентроване вираження в «безвідповідальності» мас, однак їх байдужість щодо «високої політики» здається пасивністю лише в модерній системі світоглядних координат. Насправді ця ситуація свідчить не про «кінець соціального», а про динамічні зміни в соціальному житті, про розвиток постмодерної соціальності, яка структурується «культурою почуттів». Саме ця байдужість до «високої політики» і дозволяє індивідам зосереджувати свою енергію на екзистенційнім досвіді «тут-і-тепер», на пошукові сенсу в тому, що знаходиться поблизу, на рівні громади, в архетипних суспільно-політичних практик [26].

Висновки і перспективи досліджень. Динамічні зміни, що відбуваються в епоху постмодерну, у загальносвітовому вимірі характеризуються перетворенням традиційних цінностей та смислів, як у приватній, так й у публічній сферах. За своєю природою цінності є достатньо інертними, а тому, зважаючи на ціннісні пріоритети того чи іншого народу, можна говорити про особливості національного менталітету та архетипи суспільно-політичного життя. Соціокультурні особливості життєдіяльності людини ХХІ ст. призводять до трансформації функцій держави в класичному їх розумінні та підносять проблему збереження її як центру, здатного в

умовах нестабільності й повсюдних конфліктів, інформаційних воєн, втрати довіри до міжнародних організацій забезпечити керованість та консолідованість суспільства як на інституціональному рівні, так і на рівні суспільних цінностей. Проблема зміни суспільно-політичних цінностей особливо гостро повстає при переосмисленні особливостей вітчизняних трансформаційних процесів.

Після здобуття незалежності перед суспільством повсталала дилема вибору власних ціннісно-сміслових орієнтирів. Одна частина суспільства тяжіла до перенесення в українські архетипи суспільно-політичного життя ліберальних цінностей країн сталої та розвиненої демократії, інша – до збереження сформованих в період колоніального минулого патерналістських цінностей. В українській новітній історії було дві спроби вирішити суспільно-політичні конфлікти, що виникли між владою і громадянським суспільством, шляхом протестної активності. Однак досі потенціал революційної деструкції не був використаний для зміни постколоніальної державно-політичної системи, для формування архетипно зумовлених політичних та економічних інститутів, здатних мінімізувати політичну та побутову корупцію.

Результати соціологічних опитувань підтверджують, що у 2004 і 2014 рр. з'явився значний прошарок молодих людей, які готові діяти заради майбутнього, а не орієнтуватись виключно на цінності виживання [11]. На даний момент спостерігається загострене протистояння прихильників цінностей минулого та прибічників ліберально-демократичних цінностей. На етапі реформування державної системи шляхом становлення відносно нових інститутів публічного управління важливо осмислити ті ціннісно-сміслові особливості, до яких тяжіє ідентифікувати себе більшість суспільства, адже від цього залежить готовність суспільних інститутів та суб'єктів громадсько-політичного життя впроваджувати системні зміни.

Показником демократичної держави є наявність відкритого обговорення та опитування публічної думки, яка виникає на основі політичних цінностей, соціальних атитюдів, думок про політику держави та інших аспектів суспільно-політичного життя, включаючи особливості голосування й громадсько-політичної поведінки громадян [21, с. 1027]. Спад рівня суспільно-політичної активності і навіть волонтерської діяльності, небажання брати участь в громадсько-політичному житті країни, що спостерігається останні рік-два в Україні, свідчить про «постреволюційний синдром» нереалізованих сподівань на позитивні зміни та недовіру соціальних ліфтів (вертикальної мобільності), які після Революції гідності мали б забезпечити проходження освічених професіоналів з того прошарку, який готовий боротись за встановлення на місцях законних «правил гри» та контролювати державні інститути. Водночас, найвищі показники корумпованості мислення українців на Сході і Заході України є свідченням ціннісних змін, які охоплюють усі сфери суспільно-політичного життя й особливо чітко проявляється на межі з сусідніми (європейськими, польськими, російськими) архетипами суспільно-політичного життя.

Список літератури

1. *Аджемоглу Д.* Чому нації занепадають: походження влади, багатства та бідності / Д. Аджемоглу, Дж. Робінсон; пер. з англ. – К. : Наш формат, 2016. – 527 с.
2. Ціннісні пріоритети молоді України за період 2009–2014 рр. : аналіт. записка Ін-ту соціології НАН України. – К., 2016. – 10 с.

3. Ментальная модель украинской трансформации как движение к точкам сингулярности / Э. А. Афонин, О. Н. Балакирева, Н. А. Носко, И. И. Половников // Соціокультурні зміни модернізації економіки України : анот. звіт із НДР 0114U004642. – 6 с.
4. *Афонін Е. А.* Людська ідентичність та особливості її впливу на політику й державне управління / Е. А. Афонін // Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч. посіб. – К. : НАДУ, 2010. – С. 265-289.
5. *Афонін Е. А.* Велика розтока (глобальні проблеми сучасності: соціально-історичний аналіз / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. –К. : Видавець ПАРАПАН, 2002. – 352 с.
6. *Афонін Е. А.* Закономірності та особливості української трансформації / Е. А. Афонін, О. В. Суший // Стратегічна панорама. – 2015. – № 1. – С.94-108.
7. *Воропаєва Т.* Ідентичність українського народу в контексті соціокультурних трансформацій: теоретико-методологічні засади дослідження / Т. Воропаєва // Вісн. КНУ ім. Т. Шевченка ; сер. «Українознавство». – 2010. – № 14. – С. 11-14.
8. *Гайдученко С. О.* Організаційна культура у контексті публічного управління : моногр. / С. О. Гайдученко. – Х. : Мадрид, 2016. – 344 с.
9. *Гончаренко О. М.* Регіональні конфлікти, асиметричні стратегії та міжнародне право / О. М. Гончаренко // Трансформація зовнішньої політики України в умовах нестабільності : матеріали наук.-практ. конф. ; Київ, 31 бер. 2016 р. – К. : Знання України, 2016. – С. 24-27.
10. *Грицак Я.* Цінності українців: pro et contra реформ в Україні [Електронний ресурс] / Я. Грицак. – Режим доступу : <https://zbruc.eu/node/37721>.
11. *Куриленко О.* Проблема якісної еліти в Україні ще не вирішена, нова революція стане катастрофою [Електронний ресурс] / О. Куриленко // ONLINE.UA. – 2017, 10 квіт. – Режим доступу : <https://novyny.online.ua/773020/problema-yakisnoyi-eliti-v-ukrayini-shche-ne-virishena-nova-revoluyutsiya-stane-katastrofoyu-golovaha>
12. Молодь України – 2015 [Електронний ресурс] // GFK Ukraine. – Режим доступу : http://dsmsu.gov.ua/media/2015/12/09/5/Molod_Ukraine_block.pdf
13. *Московичи С.* Машина, творящая богов / С. Московичи ; пер. с фр. – М. : Центр психологии и психотерапии, 1998. – 560 с.
14. *Радченко О. В.* Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення : моногр. / О. В. Радченко. – Х. : Магістр, 2009. – 380 с.
15. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії : національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін. – К. : Ін-т політ. і етнонаціональних досл. ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. – 284 с.
16. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні // Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики. – К., 2016. – 200 с.
17. Цінності української молоді. Результати репрезентативного соціологічного дослідження становища молоді. – К. : СКД, 2016. – 89 с.

18. Чередниченко А. П. Цінності політичні / А. П. Чередниченко // Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – К. : Генеза, 2004. – С. 719.
 19. Юнг К.-Г. Архетипи і колективне несвідоме / К.-Г. Юнг ; пер. з нім. – Львів : Астролябія, 2013. – 588 с.
 20. Changing Values and Beliefs in 85 Countries: Trends from the Values Surveys from 1981 To 2004 / Ed. L. Halman, R. L. Inglehart. – Lieden-Boston, 2008. – 266 p.
 21. Public Opinion // The Encyclopedia of Democracy / S. M. Lipset, ed. in chief. – Washington : Congressional Quarterly Inc., 1995. – V. 4. – P. 1027-1135.
 22. Inglehart R. The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics / R. Inglehart. – Princeton : University Press, 2015. – 496 p.
 23. Legatum Prosperity Index 2012 [Electronic Resource]. – Access mode : http://www.prosperity.com/download_file/view_inline/2837.
 24. Legatum Prosperity Index 2015 [Electronic Resource]. – Access mode : http://media.prosperity.com/2015/pdf/country_profiles/UKR.pdf.
 25. Legatum Prosperity Index 2016 [Electronic Resource]. – Access mode : <http://www.prosperity.com/rankings>.
 26. Maffesoli M. La Transfiguration du politique / M. Maffesoli. – Paris : Le Livre de Poche, 1995.
 27. Oxford Dictionaries. Word of the Year 2016 is... [Electronic Resource]. – Access mode : <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016>
 28. Putnam R. D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community / R. D. Putnam. – N.-Y. : Simon & Schuster, 2001. – 544 p.
 29. Putnam R. D. Our Kids: The American Dream in Crisis / R. D. Putnam. – N.-Y. : Simon & Schuster, 2015. – 386 p.
 30. Sander T. H. Still Bowling Alone? / T. H. Sander, R. D. Putnam // The Post-9/11 Split Journal of Democracy. – 2010. – 21. – No. 1. – P. 9-16.
 31. World Values Survey [Electronic Resource]. – Access mode : <http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>.
 32. World Values Survey, Wave 6 (2010–2014) [Electronic Resource]. – Access mode : <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV6.jsp>.
-

Olga KOTOVSKA

PhD (Philosophy), Associate Professor

Postdoctoral researcher of the Department of Political Analysis and Forecasting

National Academy for Public Administration, Office of the President of Ukraine

SOCIAL CONFLICTS IN THE POSTMODERN ERA AND THEIR INFLUENCE ON THE SPHERE OF PUBLIC ADMINISTRATION: ARCHETYPAL-VALUE APPROACH

The article reveals the nature of social conflicts at the beginning of 21st century and the influence of values on social and political life of modern states. Based on theoretical background and empirical data, the author has analyzed the increasing role of nonmaterial values and characteristic changes of traditional value priorities in the postmodern era. Values as a social phenomenon are quite inert, thus, according to the value priori-

ties of concrete nation, the specifics of national mentality, archetypes of public life of separate countries are discussed. The issue of values has become particular important in Ukraine, when the defeat of ideals of the Orange Revolution became obvious. On the other hand, the events of the last three years influenced on the formation of values of social and political activity especially among young generation of Ukrainians. The article represents archetypal-value approach to understand changes in features of social conflicts; based on World Value Survey and national public opinion monitoring, it illustrates the complex and long-lasting process of value changes that spreads over all spheres of socio-political life and obviously can be distinguished on the borders with neighbouring state-formations.

Keywords: social conflicts, archetype-value approach, social and political values, post-modern value changes, archetypes of socio-political life, public administration.

УДК 316.362+364.63-027.553

Ольга ОВЧИННИКОВА

студентка

*Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»*

НАСИЛЬСТВО ЯК ФАКТОР КОНФЛІКТНОСТІ В СІМ'Ї: АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД

У статті розглядається архетипна модель психіки людини і зв'язок її складових з факторами насилля в родині. Висвітлено теоретичне дослідження архетипів та їх впливу на свідоме життя людини. Стаття містить емпіричне дослідження щодо найпоширенішого з видів сімейного насилля над жінками. У статті розкрито зміст основних складових сімейного насилля з усіма їх негативними проявами та наслідками.

Ключові слова: модель психіки, архетип, стереотип, конфлікт, насильство в сім'ї, види насильства.

Постановка проблеми. Згідно з Законом України «Про попередження насильства в сім'ї», «насильство в сім'ї – будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім'ї по відношенню до іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров'ю». Найбільше страждають від сімейного насилля жінки та діти. Перш за все, це зумовлено фізичними та гендерними відмінностями чоловіків та жінок. Важливою складовою є давні звичаї та традиції щодо сімейного

життя, від яких багато родин ще досі не відійшли. Навіть у XXI ст. існують та досить розповсюджені гендерні стереотипи, відповідно до яких жінка – це другорядна особа, яка обмежена у політичних, економічних, особистісних правах і самореалізації, а її головна роль зводиться до виконання хатніх обов'язків і виховання дітей. Найчастіше, саме приписані архетипні гендерні ролі стають причиною конфліктів, включно насильства в сім'ї, бо вони потребують певних норм поведінки, які не відповідають сучасним умовам життя і входять в дисонанс із сучасними стилями суспільства [1]. У наш час є жінки, які залишаються заручницями архетипного уявлення і стереотипів про їх роль, проте все частіше представниці традиційних спільнот намагаються подолати їх в родині.

Аналіз останніх досліджень. Серед вітчизняних дослідників архетипів можна виділити Е. Афоніна, О. Донченка, Ю. Романенка, Т. Вакулова. Серед зарубіжних вчених надзвичайний внесок в дослідження архетипів внесли К. Г. Юнг, а також його послідовники К. Керенї, Дж. Кемпбелл, Е. Нойман, Г. Циммер, М. Еліаде.

Проблемами конфліктів та насильства в сім'ї займалися Н. Паригіна, Н. Ажгікіна, С. Айвазова. У своїх працях І. Дроздова висвітлювала зв'язок насилля в сім'ї з девіацією в поведінці дітей та молоді. О. Зборовська, Г. Носирева, Т. Прохоренко висвітлювали гендерні складові сімейного насильства. У працях О. Савка розкриваються юридичні та правові аспекти насильницьких дій у родині. Н. Шведова розглядає поширення насильства в родинах. А. Сінельнікова й М. Пісклакова висвітлювали історичні й культурні аспекти насильства в сім'ї. Н. Середа аналізувала роботу в установах, що надають допомогу жертвам насильства в родині. А. Фахрендінова займалася розробкою методів подолання сімейного насилля. М. Адамушкіна розкривала фактор сімейного насилля і шукала способи захисту жінок. Н. Паригін та І. Первякова вивчали соціологічний портрет жінок, які стали жертвами насильства. І. Сошнікова вивчала причини насильства в родині.

Однак, попри велику кількість праць, проблема насилля як фактору конфліктності в сім'ї є досі невирішеною.

Мета статті полягає у дослідженні проблеми сімейного насилля через архетипний підхід.

Виклад основного матеріалу. За будь-яким актом насилля в сім'ї стоїть конфліктна ситуація, як передумова, а згодом – конфлікт. Причинами конфлікту можуть стати унікальні особистісні якості, які зумовлені специфікою архетипів, що знаходяться у підсвідомості людини.

К. Г. Юнг пропонує таку модель структури психіки людини (рис. 1) [2].

Архетипна теорія за Юнгом охоплює три базові елементи: психіку, інстинкт і образ. Таким чином, складові компоненти психіки людини залежать від інстинктивного та тваринного начала, факторів еволюції та спадковості від наших предків, а також вони є закріпленими за певними соціально-культурними образами. Всі архетипи виступають «первинними моделями» поведінки. Вони функціонують в залежності від специфіки вікової періодизації та різновидів універсальних життєвих ситуацій на якомусь з психологічних вікових категорій. Е. Еріксон виділяє вісім основних психосоціальних стадій розвитку особистості відповідно до віку [3]. Кожній стадії відповідає конфлікт, конструктивне вирішення якого веде до переходу на наступний рівень розвитку:

1. Немовля – конфлікт між довірою і недовірою навколишній дійсності.
2. Раннє дитинство – конфлікт між автономією (незалежністю від батьків) і сумнівом із цього приводу.
3. Дитинство – конфлікт між підприємливістю і неоднозначністю.
4. Шкільний вік – конфлікт між творчістю і комплексом неповноцінності.
5. Підлітковий – конфлікт між ростом особистості і заплутаністю ролей.
6. Рання дорослість – конфлікт близькості і самотності.
7. Середня дорослість – конфлікт між продуктивністю і «вигоранням».
8. Пізня дорослість – конфлікт між сподіваннями і безнадією.

Рис. 1. Структура психіки людини за К. Г. Юнгом

Кожний специфічний період становлення фізичних, психічних та соціальних складових особистості характеризується наявністю новоутворень, які підготовлені всім перебігом попереднього розвитку індивіда. Це новоутворення визначається, перш за все, актуальними на той чи інший період розвитку людини, цілями та задачами, цінностями та ідеалами, правилами та нормами. Ці всі складові пропонує та диктує людині суспільство, і дуже важливу роль відіграє факт: у якому саме соціальному середовищі знаходиться на той момент особистість. Всі якості новоутворень фіксуються на кожній стадії, переростають в архетипні образи і зберігаються на весь період життя людини. Наприклад, дитячому віку найбільш притаманним і правильно функціонуючим буде архетип «Божественного дитя», в сучасному варіанті – «Принца» або «Принцеси», в залежності від статі людини. У даному архетипі дитина повинна відчувати на собі любов дорослих, свою потрібність, приналежність до певної соціальної спільноти, потребу в повазі її особистості. Якщо суспільство не в змозі надати цих критеріїв, то розкриється темна (тіньова) сторона даного архетипу під назвою «Волоцюга» або «Погане дівчисько». В цьому випадку в дитини будуть спостерігатися серйозні тенденції до конфліктів, неслухняності, ба-

жання протистояти суспільству, відсутність турботи, як про власну особистість, так і про оточуючих, емоційна неадекватність тощо.

Зазвичай, відносини між чоловіком та жінкою будуються на архетипному уявленні щодо їх ролей в родині та суспільстві.

У чоловіків архетип Воїна передбачає надійність, опору, силу духу, забезпечення родини, захист, впевненість у своїх силах та інші позитивні моменти, але й його тіньова сторона – архетип Ронін – буде використовувати свою силу і агресію в руйнівних цілях, чинити фізичне і моральне насилля над слабкішими від нього. Або архетип Хазяїна налаштовує на образ щедрого господаря, гарного сім'янина, турботливого про затишок і комфорт, образ стабільності і порозуміння. Але зі зворотної сторони він може бути в архетипному образі Людожера, який передбачає тиранію, повну владу над членами родини, придушення своїм авторитетом, зверхнє ставлення до почуттів інших, психічне і фізичне насилля.

У жінок архетип Великої Матері породжує образ чуйної, доброзичливої, турботливої, мудрої жінки, «хранительки домашнього вогнища», яка являє собою приклад наслідування для нащадків. Але, наряду з цим, виникає стереотип, що зводить всі життєві функції жінки до хатніх обов'язків та виховання дітей, тим самим породжуючи ряд негативних наслідків. По-перше, непорозуміння на цьому підґрунті та різного роду конфлікти, які можуть включаючи примусові та насильницькі дії. По-друге, через це у жінок можуть активізуватися тіньові сторони архетипу. З архетипу Великої Матері жінка може перейти на образ «Жахливої мачухи», якому відповідає жорстокість, агресивність, реалізація своєї влади, пригнічення авторитетом, застосування психологічного та фізичного насилля.

Згідно з архетипом Деметри, жінки можуть терпіти насильницькі дії фізичного або психологічного характеру заради дітей та збереження сім'ї. Поширені випадки, коли жінка, переживши насильство, відгороджується від любовних відносин з чоловіками, зосереджуючись тільки на дітях. Виховуючи доньок із суб'єктивно-негативної позиції відносно чоловіків, вона передає їм свою модель поведінки. Таким чином, в більшості випадків, в доньки формується психологічна роль «терплячої жертви» з усіма відповідними наслідками в подальшому.

На паттерні колективного несвідомого лежать такі базові архетипи як Аніма та Анімус. Вони уособлюють жіноче та чоловіче начала в особистості. Аніма відображає фемінні сторони характеру в чоловіків, а Анімус – маскулинні тенденції в жінок. На базі цих архетипів в людини несвідомо формується бачення образу свого «ідеального партнера». Якщо даний внутрішній ідеальний образ не буде співпадати з реальністю, це може породжувати конфлікти, а також провокувати насильницькі дії по відношенню до свого реального партнера [4].

У сучасному світі сфера діяльності жінки дуже многогранна і неоднозначна. К. П. Естес висловлює думку, що між образом первозданної жінки і вовчиці є спільні психічні особливості. Ці образи виділяються надзвичайною чутливістю, турботою, відданістю, обережністю, співчуттям, силою духу, інтуїцією, вірністю, допитливістю, винахідливістю, сміливістю тощо. Але попри це все, жінки й вовчиці піддаються постійним агресивним утискам, невиправданим звинуваченням, гонінням, вважаються недостойними та другосортними особами [5].

Будь-якій людині притаманні абсолютно всі архетипи, різниця тільки в тому, наскільки кожен з них виявлений. Залежно від гендерної ідентифікації, у всіх людей є своя специфічна структура домінуючих та діючих архетипів [1]. Через наявні несвідомі архетипні образи та чітко встановлені суспільством гендерні ролі, жінки піддаються великим утискам ті різного роду насильству.

Нами було проведено дослідження, мета якого була виявити, від якого виду насилля жінки страждають найбільше. У дослідженні взяло участь 60 жінок із міста Харкова, віком 25...50 років, з різним родом занять. Їм були надані анкети, де потрібно було присвоїти кожному виду сімейного насилля ранг від 1 до 6. Найбільший ранг присвоювався тому виду насилля, з яким жінка стикається найчастіше, найменший – тому, з яким вона рідко зустрічалася, або не стикалася зовсім.

Дослідження свідчить, що жінки в сім'ях найбільш страждають від принижень та образ особистості (51%), тоді як на останній позиції – примушення чоловіка до жінки вступити у сексуальний зв'язок без її бажання (1%) (рис. 2).

Рис. 2. Види сімейного насилля над жінкою

Основні складові насильницьких дій:

1. «Насильство породжує насильство» в тому сенсі, що агресивні та жорстокі дії по відношенню до людини відповідно викличуть в неї подібну реакцію.

2. Насильство, пережите в дитинстві, породжує насильство в дорослому віці. Якщо дитина часто бачить сцени насилля, або сама є безпосереднім учасником, то в майбутньому жорстоке поведіння відбиватиметься на оточенні [6].

3. Ревнощі як різновид прояву власності. На початку стосунків чоловік може виправдовувати ревнощі як знак кохання. Але ревнощі можуть набути патологічної форми. Тоді почнеться насильство над жінкою у формі заборон спілкування з протилежним полом, аж до її ізолювання, а також застосування грубої фізичної сили.

4. Розбіжність між очікуванням та дійсністю. Коли реальна особистість жінки не співпадає з уявленням про неї чоловіка. На цьому підґрунті можуть виникати непорозуміння, сварки, конфлікти, протиправні дії.

5. Контроль з боку чоловіка над бажаннями, діями, рішеннями жінки щодо власного та сімейного життя. Чоловік прагне повністю розпоряджатися, встановлювати контроль та сферу впливу на життя жінки. На всі прояви непокорності жінки чоловік реагує з агресією, жорстокістю, насильницькими діями.

6. Швидкий розвиток стосунків. На етапі закоханості жінки можуть не помічати негативних проявів в особистості чоловіка. Багато жінок виходять заміж, а вже потім зазнають насильства.

7. Алкоголь та інші психотропні речовини можуть провокувати акти насилля. Вживаючи речовини зміни свідомості, людина регресує, повертаючись до примітивних моделей поведінки [7].

Висновки. Насильство в сім'ї – це дії негативного характеру одного члена родини стосовно іншого. Найбільш від насильницьких дій страждають жінки та діти. Насильство та конфліктна атмосфера в родині передбачає тяжкі наслідки, які наносять величезної та страшної шкоди, як на фізичному, так і психологічному рівнях: руйнація особистості, психічні розлади, моральне знищення, психосоматичні захворювання, пияцтво, депресія, дезадаптація, травми тіла, каліцтва, суїцид.

Щоб вивчати проблему сімейного насилля на глибинному рівні, варто звертатися до архетипних образів несвідомого особистості. Треба аналізувати вплив існуючих архетипів на свідоме життя людини, не плутаючи його зі стереотипами.

Згідно з дослідженням, найпоширенішим із видів насильства є моральне – коли пригнічується особистість жінки.

Дії щодо запобігання насильства в родині повинні будуватися як на індивідуальній, так і загально-соціальній профілактиці. Проблема насильства є складною, тому потребує детального вивчення й розробки комплексної стратегії її вирішення.

Список літератури

1. *Говорун Т. В.* Гендерная психология. / Т. В. Говорун, А. Н. Кикинеджи. – М. : Академия, 2004. – 308 с.
2. *Юнг К. Г.* Психология бессознательного / К. Г. Юнг ; пер. с нем. – М. : Канон, 1994. – 320 с.
3. *Эриксон Э.* Детство и общество / Э. Эриксон – М. : Университетская книга, 1996. – 592 с.
4. *Юнг К. Г.* Очерки по психологии бессознательного / К. Г. Юнг ; пер. с нем. – М. : Когито-Центр, 2010. – 352 с.
5. *Эстес К. П.* Бегущая с волками. Женский архетип в мифах и сказаниях / К. П. Эстес. – М. : София, 2008. – 320 с.
6. *Берковиц Л.* Агрессия: причины, последствия и контроль / Л. Берковиц. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2001. – 516 с.
7. *Ташева А. И.* Насилие в алкогольной семье / А. И. Ташева, С. Ю. Зелинская // Психологический вестник. – 1996. – Вып. 1. – Ч. 3. – С. 52-64.

Olha OVCHYNNIKOVA

Student

National technical university «Kharkiv polytechnic institute»

VIOLENCE AS FACTOR OF CONFLICT IN THE FAMILY: ARCHETYPAL APPROACH

The article is devoted to the problem of violence as a factor of conflict in the family. It is considered the archetypal model of the human psyche and the relationship of its components with the factors of violence in the family. This paper covers the theoretical study of

archetypes and their impact on a person's conscious life. This article contains empirical research on the most common type of family violence against women. The article reveals the contents of the main components of family violence, with all their negative manifestations and consequences.

Keywords: *mental model, archetype, stereotype, conflict, domestic violence, types of violence.*

УДК 330.341.1:159.9

Віталій ОМЕЛЬЯНЕНКО
канд. екон. наук
кафедра економічної теорії
Сумський державний університет

АРХЕТИПНИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ КОНФЛІКТІВ У КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Визначено основні аспекти архетипічної природи економічних конфліктів як загроз національній безпеці та розробленню політики, спрямованої на їх подолання. Установлено зв'язок між архетипами та основними економічними суперечностями. Проаналізовано основні аспекти прояву архетипів в економічній сфері України та вплив цих процесів на національну безпеку. Запропоновано розглядати цей вплив з точки зору конкурентоспроможності. Розглянуто простір виникнення економічних конфліктів, що полягають у відмінності цілей учасників економічних відносин, та визначено, що параметри національних інтересів визначаються геополітичною картиною світу та ціннісною системою суспільства. Відзначено, що невідповідність стратегій реальним національним економічним інтересам призводить до появи альтернативних економічних вимірів, що вступають у конфлікт з формальними. Визначено роль експертних центрів, що дозволять сформулювати стратегію розвитку, яка ґрунтуватиметься на національних інтересах.

Ключові слова: *національна безпека, архетипи, економічні відносини, інновації, загрози, управління взаємодіями, стратегія реформ, національний інтерес.*

Постановка проблеми. Україна при здобутті незалежності потрапила у процеси пошуку нових механізмів розподілу економічних ресурсів, що супроводжувалися невдачею побудови народного капіталізму, відсутністю об'єднуючої ідеології, різким збіднінням одразу декількох соціальних груп, корупцією, слабкістю державної влади, кризою культури і моралі. Зазначені процеси переходили в нові конфлікти, що в результаті призвели до кризи державності. Необхідність аналізу соціально-психологічного аналізу ресурсів економічного конфлікту обумовлена тим, що еко-

номіка при вирішенні стратегічних проблем в сучасних умовах «відсунула» армію на задній план. Важливо також, що загрози національній безпеці в міжнародній сфері проявляються також через спроби інших держав протидіяти реалізації національних економічних інтересів. Це знаходить своє відображення в діях, спрямованих зокрема на порушення територіальної цілісності, у тому числі з використанням внутрішніх економічних протиріч та конфліктів, що було зроблено й в Україні. В цьому контексті системний підхід до національної безпеки на противагу традиційним фрагментарним підходам ґрунтується на необхідності визначення сукупності взаємопов'язаних політичних, економічних, духовно-культурних, інформаційних, гуманітарних можливостей країни для інтегрування її у світовий простір, розвитку зв'язків, що зміцнюють суспільну довіру і знижують можливості силового впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що в науковому та експертному дискурсі протягом останніх років загальноновизнаним стало, що в сучасних умовах національна безпека залежить не лише від збройних сил, але й від таких факторів, як економіка країни, добробут громадян та суспільний настрій. Система заходів з забезпечення досягнення цілей нації, захисту її інтересів та відбиттю загроз у комбінації з їх ресурсним забезпеченням становлять основу стратегії забезпечення національної безпеки [6; 13; 14]. При цьому економічні конфлікти можуть як сприяти розвитку через усунення протиріч, так й зруйнувати національну економіку через соціальне протистояння. При вирішенні ключових проблем безпеки в ХХІ ст. необхідно, виходячи з того, що вони перебувають на стику глобальних, загальнолюдських інтересів та національних інтересів й цінностей [15]. Відповідно доречним розгляд економічної активності як творчої соціокультурної діяльності з позицій пошуку факторів успіху розвитку у менталітеті [9].

У дослідженні [16] відзначається, що системні соціальні та економічні зміни засновані на глибинних змінах психіки особистості, що ініціюються з несвідомого, тоді як від «правильної» чи «неправильної» установки в свідомості залежить вибір форм їх практичної реалізації. Відтак різноманітні економічні конфлікти можна розглядати як екстеріоризацію конфліктів внутрішніх.

Питання впливу соціально-психологічної компоненти економічних процесів розглядалось багатьма вченими. Зокрема, А. Сміт в історичний період, коли загальноновизнаним було, що лише завдяки впливу держави суспільство утримується від неминучого повернення в стан безладдя та бідності. Не погодившись з цим, А. Сміт описав механізми суспільної координації, що діють незалежно від владних впливів. Причому ці механізми є настільки потужними, що урядові заходи, що йшли з ним в розріз, нерідко виявлялися зведеними нанівець.

Ряд підходів економічної теорії стверджує, що агенти, діючи у власних інтересах, створюють можливості вибору іншим й суспільна координація забезпечує безперервне взаємне пристосування до змін у чистій вигоді, що виникають у результаті їх взаємодії. З позицій класичної та неокласичної економіки протиріччя економічних інтересів – це їх тимчасова розбіжність, що в довгостроковому плані приведе до вирішення протиріччя й в кінцевому підсумку, – до узгодженості інтересів та взаємної вигоди. В іншому випадку, згідно з дослідженням [2], економічні війни знижують продуктивність і конкурентоспроможність агентів.

На основі суспільної координації формуються нові концепції кооперативної

безпеки (Д. Коляр, М. Уайт, Р. Коен, Д. Дьюїтт), в яких процеси взаємозалежності розглядаються як фактори, що стирають межу між внутрішніми та зовнішніми, державними та суспільними інтересами.

Таким чином, в рамках розглянутих підходів ми приходимо до важливості вивчення архетипів, як фактору економічного розвитку.

Дослідник стійкості економічних систем Г. Клейнер [7], слідуючи позиції американського економіста Ф. Найта, автора теорії підприємництва, який відзначав наявність фундаментального конфлікту між моральними нормами та економічною ефективністю, підкреслює, що для економічних груп більш позитивним випадком є відсутність конкуренції, а відтак й зменшення потенціалу для конфліктів. Розмірковуючи над ідеями Ф. Найта, вчений робить висновок, що «не вірячи беззастережно а ні у вільну конкуренцію, ні у творчу кооперацію, ні у примусовий авторитаризм, він вірить у їх внутрішню сумісність у людській душі, а виходить, й у людському суспільстві» [7]. Схожі ідеї висловив й А. Дгебуадзе, який, розмірковуючи над способами подолання конфліктів, приходять до висновку про важливу роль культури в цьому процесі: «Культура 1.0 була авторитетна. Культура 2.0 – культура свободи. Майбутня культура 3.0 буде між двома цими полюсами. Я думаю, це – культура совісті. Важливо зрозуміти, що всередині кожної людини є те, за рахунок чого ми можемо зрозуміти один одного. І це вище інших поглядів та відмінностей. Якщо ми усвідомлюємо об'єктивне існування совісті в кожній людині, вона може стати «соціальним клеєм» для будь-якого суспільства» [8].

Таким чином, аналіз теорії та практики управління економічними процесами та конфліктами, що виникають при цьому, свідчить про недосконалість методології досліджень у колишньому форматі, тобто без вивчення соціальних факторів. Дослідження такого плану допомагають зрозуміти особливості економічної культури, визначити пріоритетні напрямки розвитку і модернізації українського суспільства. Відтак **метою статті** є аналіз архетипічного виміру проблематики економічних конфліктів в контексті національної безпеки. Методологічний апарат дослідження включає принципи системно-функціонального, історико-генетичного та логічного аналізу соціальної природи економічних процесів та конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Для цілей дослідження під національною безпекою пропонуємо розуміти такий стан суспільства, що дозволяє підтримувати нормальне функціонування держави, зберігати її суверенітет й територіальну цілісність. На думку автора, до національної безпеки варто підходити з точки зору конкурентоспроможності в розширеному розумінні, що можливо за умови погодженості інституційного вектору економіки й суспільних інтересів, виражених в архетипах, і відповідних рішень для забезпечення синергії в соціальному капіталі.

У цьому контексті відзначимо, що в розвинених країнах стратегії забезпечення конкурентоспроможності ґрунтуються на довгострокових механізмах співробітництва, узгодженості інтересів та різних форм партнерства держави, бізнесу та суспільства. На основі загального консенсусу ці стратегії адаптуються до принципів забезпечення соціальної відповідальності економічного розвитку та формування його ресурсної бази. На нашу думку, запропонований підхід відповідає закону розвитку відкритих динамічних систем, оскільки економіка знаходиться в постійному процесі змін за численними її параметрами, та закону синергії, згідно з яким при

узгодженості векторів розвитку складових системи позитивний ефект перевищує математичну суму індивідуальних зусиль (потенціалів) взаємодіючих елементів. За наявності конфліктів дія законів порушується, що призводить до необхідності вироблення ефективних механізмів управління економічними конфліктами.

Під економічними конфліктами будемо розуміти конфлікти різних сфер суспільного життя, де спостерігається протилежність інтересів, цінностей, поглядів і цілей суб'єктів економічної взаємодії. Можемо виділити такі лінії протиріч:

- 1) між роботодавцем та найманим робітником;
- 2) між різними професійними категоріями громадян, обумовлені бажанням перерозподілу ресурсів у свою користь;
- 3) між підприємствами та владними структурами, що регулюють підприємницьку діяльність;
- 4) між державою та соціальними групами, що перебувають на державному забезпеченні (студенти, пенсіонери, інваліди, безробітні);
- 5) між центром та регіонами з приводу розподілу та перерозподілу ресурсів;
- 6) між країнами при відстоюванні національних економічних інтересів.

Ці конфлікти залежно від їх масштабу по-різному впливають на національну безпеку, однак в кризові періоди вони можуть актуалізуватися одночасно, що за певного збігу обставин може призвести до тяжких наслідків. К. Г. Юнг, аналізуючи потенціал архетипів, запропонував таку метафору: «...висохлі русла рік, які можуть у будь-який момент наповнитися новою водою конкретних подій» [17, с. 286]. Відзначимо, що економічні конфлікти завдають шкоди не лише сторонам конфліктів, але й суспільству в цілому через втрату соціального капіталу та капіталу відносин. Тому можемо розглядати архетипи як контур, в якому відбувається координація рішень та очікувань суб'єктів економічної системи (рис. 1).

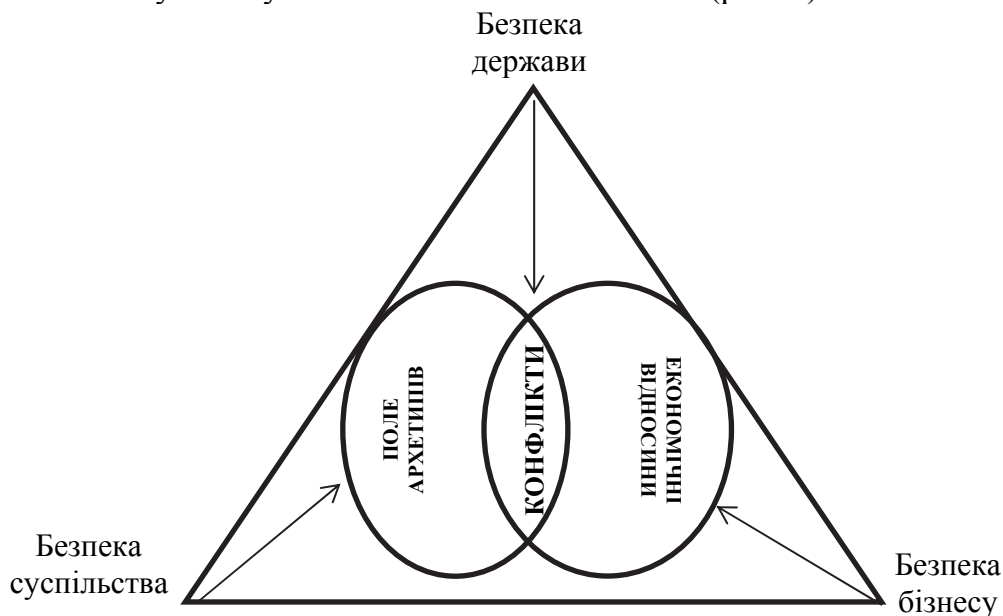

Рис. 1. Співвідношення безпекового виміру та архетипів

Об'єктами національного економічного інтересу виступають усвідомлені у своїй необхідності потреби суб'єктів суспільства, представлені у вигляді центрального (постійного) і другорядного (мінливого) компонентів. (типологія Моргентая).

Центральний компонент характеризується стійкістю й наступністю. Мінливий компонент являє собою широкий спектр потреб, що несуть у собі системотворчі властивості. Відповідно ми можемо диференціювати й вплив архетипів на рівень конфліктності, оскільки інтереси центрального компонента за умови певних дій спричиняють більш серйозний конфлікт.

Відповідно економічний стан України є віддзеркаленням основних архетипів та протиріч у впливі глибинного архетипу «Поле», що показує розуміння відповідного місця нації у Всесвіті. Історичний досвід нашої країни призвів до відсутності універсальних елементів національної єдності. Це відображено у деформованому та суперечливому емоційному економічному мисленні, яке зокрема одночасно сполучає згоду (іноді просто зовнішню) з політикою економічних змін зі сформованими соціальними стереотипами. Загалом же ми можемо відзначити історично сформовану гіперболізацію зовнішніх факторів, чим й зумовлена сучасна швидка «вестернізація» способу життя українців та розмиття традиційних рис ментальності. В. Межуєв [11] відзначає, що така «несформованість» нації є потужним конфлікто-геном як на національному, так й міжнародному рівнях.

Також відзначимо, що «український індивідуалізм» не є тотожним європейському, що ґрунтується на конкурентності та прагненню реалізувати себе. Індивідуалізм українців, що пов'язаний з «локальним буттям» і бажанням сховатися від проблем й самоізолюватися, а також прагненням до демократичних форм управління, що в сукупності призводять до боротьби за владу та право власності на економічні ресурси, що інколи супроводжується «фатальним» розподілом. В умовах глобального співробітництва за моделлю cooperation-competition та мережевої економіки це є стримуючим фактором.

Іншим прикладом може бути толерантність: в Європі – це свідоме прийняття позиції іншого й готовність до діалогу, Україна – невміння однозначно визначитись зі своєю позицією й неготовність потім її відстоювати, що чітко відображено в постійних провалах вітчизняної економічної дипломатії.

При аналізі безпекового виміру відзначимо системні конфлікти, що обумовлені архетипами, які акумулювали певний досвід, що є контраверсійним до системи. В якості прикладу такого типу економічних конфліктів М. Мошиашвілі [12, с. 36] наводить зміну технологічних укладів, у результаті якої суспільство усвідомлює принципову можливість поліпшення умов створення вартості, але не в рамках сформованої соціально-економічної формації. До цього моменту умови не чинять суттєвого тиску на переважаючий характер існуючих інститутів. Однак невдоволення таким контрастом фактичного та можливого в якості негативної мотивації у випадку комбінації з певною позитивною може, наприклад, привести еліти до необхідності реінвестування отриманої вартості у впровадження нових технологій чи кращих соціальних практик. Існує й інший варіант, коли архетипи інтровертність, ідеалізації минулого та його домінування над майбутнім разом з терплячістю та примиреністю з негативними ситуаціями стримують конструктивне мислення та впровадження актуальних змін у суспільне та життя та економічну сферу (інновацій).

Важливим для України ми вважаємо висновок соціолога Р. Дарендорфа [5, с. 144-145], що стосується взаємозв'язку інституціональних порядків (держава, економіка, право та ін.), які відповідають за управління певними ресурсами та мо-

жуть бути як відносно незалежними, а соціальні групи, що їх контролюють, не іде-тичними; так й можуть контролюватися однією групою. Залежно від ступеня кон-центрації зростає й інтенсивність конфліктів (в яких відповідно проявляються й усі деструктивні сторони архетипів); і навпроти, вона знижується в тому ступені, у яко-му структура суспільства стає плюралістичною за різноманітності автономних ін-ститутів. Відповідно при концентрації контролю над різними інституціональними порядками кожний конфлікт передбачає боротьбу «абсолютно за все», й в резуль-таті, наприклад, здійснення економічних вимог має одночасно змінювати й полі-тичну конфігурацію, розширюючи сферу конфліктів. Якщо області автономні, то з кожним окремим конфліктом пов'язано не так багато, тоді знижується ціна поразки, а відтак й інтенсивність протистояння.

У контексті управління відзначимо, що конфлікти, як і будь-яка інша загроза національній безпеці, не виникають зненацька, в більшості випадків їм передуює еволюційна динаміка. Її виявлення, аналіз та визначення ступеня ймовірності кон-флікту, часу його виникнення та можливого збитку є суттю довгострокового про-гнозування. Тому варто сформулювати й адаптувати конкретну модель вирішення конфліктів в умовах національних особливостей управління та ведення бізнесу.

На рис. 2 наведено простір виникнення економічних конфліктів, що поляга-ють у різниці цілей учасників економічних відносин. Параметри національних ін-тересів визначаються геополітичною картиною світу й панівною ціннісною систе-мою суспільства. Ця схема дає змогу прогнозувати лінії економічних протиріч. Ос-новний конфліктогенний потенціал полягає в тому, що держава як економічний агент часто не гарантує автоматичної реалізації національних економічних інте-ресів, що закладені в архетипах. Це є однією з причин існування тіньової економіки.

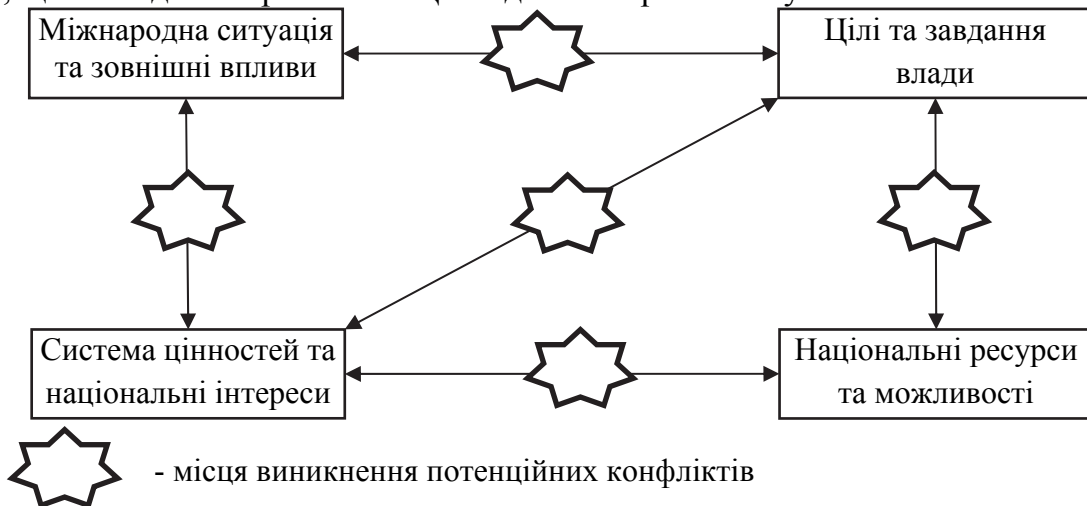

Рис. 2. Простір виникнення конфліктів (розроблено автором на основі [15])

Протиріччя поглиблюються, бо в Україні відсутні будь-які реальні змістовні політичні проекти з національними економічними стратегіями, які засновані на ін-тегративних цінностях та мінімізації соціальної напруженості, що підвищує роль аналітичної роботи. В цих умовах досить продуктивним для вирішення завдань до-слідження економічних конфліктів є концепція У. Мастенбрука [10], який розгля-дає управління конфліктними ситуаціями в контексті різних типів соціальних від-носин, що презентують, у свою чергу, структуру складноорганізованої мережі вза-

ємозв'язків і взаємодій.

При вирішенні конфліктів мережевий аспект передбачає необхідність сформувати мережу органів та засобів комунікації з метою прогнозування через радар конфліктів (рис. 3), що дає змогу визначити потенційні конфлікти через проекцію на національні інтереси за групами економічних агентів. Цей аспект був розглянутий нами на прикладі компаративних досліджень економічної політики [3], результати яких для забезпечення ефективності обов'язково мають бути перенесені на «національний ґрунт». Стратегічні аспекти варто розглядати за формами соціального впливу [1] (примусова, заснована на винагороді, легітимна, експертна, інформаційна та референтна).

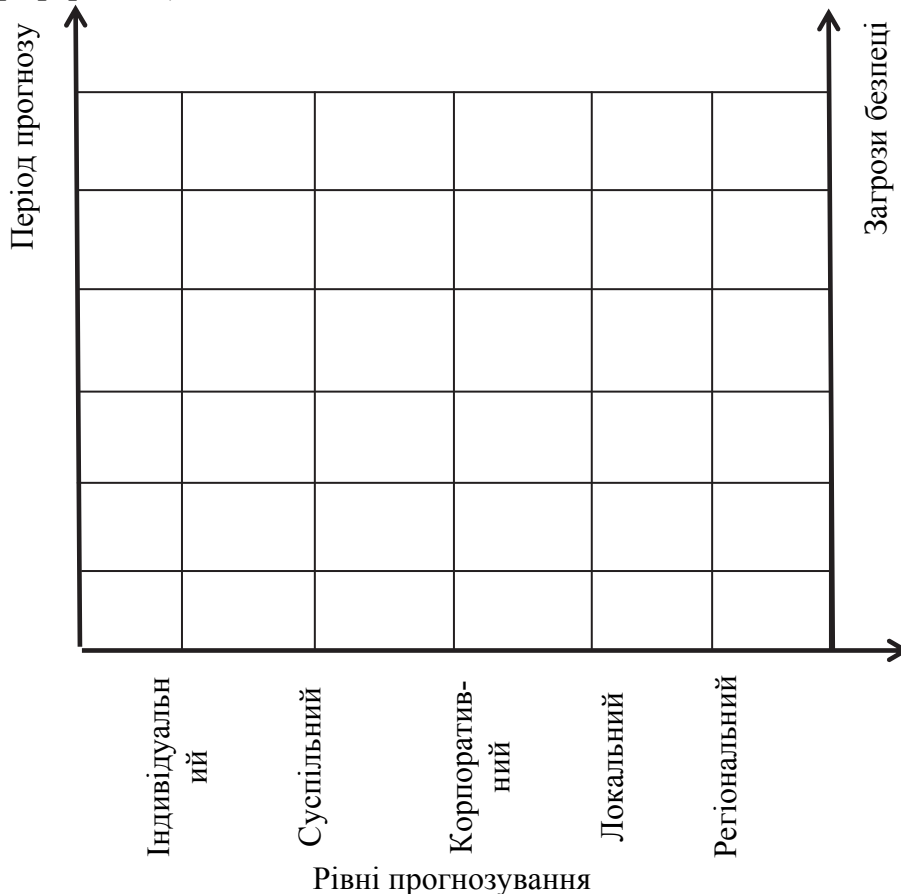

Рис. 3. Схема прогнозування архетипічного впливу на виникнення економічних конфліктів при прийнятті рішень

Як основний шлях мінімізації загроз економічних конфліктів для національної безпеки можемо розглядати експертні центри, що використовують методологію ситуаційного аналізу [4] і формують стратегію розвитку, що ґрунтується на національних інтересах (ядро архетипу). Важливим є те, що прогнозування конфліктів може виявити цілий спектр довгострокових векторів розвитку.

У контексті забезпечення національної безпеки управління економічними конфліктами з урахуванням їх потенційної «санаційної» функції необхідно розглядати всі види діяльності, пов'язані із прогнозуванням, попередженням та розв'язанням конфліктів в контексті мінімізації загроз національній безпеці.

Відзначимо, що економічні конфлікти, що переважно ґрунтуються на різнове-

кторності інтересів, поглиблюються в результаті асиметрії інформації (коли один економічний агент має більшу інформацію, ніж принципал, тобто має місце її асиметричний розподіл). Юнг також відзначав ризики настання стихійної інформаційної ери, коли в результаті психічної незахищеності виникнуть «психічні епідемії». У випадку українців ці ризики суттєво підсилюються домінуванням емоційно-почуттєвої компоненти масової свідомості над розумово-вольовою (чуттєвий анархізм, кордоцентризм). Цим можна пояснити відмову від рішень, заснованих на торговельно-економічній вигоді, на користь спільних цінностей та певних геополітичних підходів. Все це ускладнюється економічними чинниками орієнтації на певний геополітичний вектор.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Перехід України до незалежності та ринкових відносин супроводжувався вираженою нерівністю, соціально-економічними конфліктами та кризами. Архетипічну природу економічних конфліктів нами було розглянуто в рамках національної безпеки як надзвичайно складної багаторівневої функціональної системи, в якій безупинно відбуваються процеси взаємодії та протистояння життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави з загрозами цим інтересам, як внутрішніми, так і зовнішніми. На основі цього розглянуто архетипну природу основних мотивів конфліктуючих груп. Вказано, що невідповідність стратегій реальним національним економічним інтересам призводить до появи альтернативних економічних вимірів, що вступили у конфлікт з формальними.

Перспективи подальших досліджень полягають у концептуалізації стратегій економічного розвитку на основі національних інтересів.

Список літератури

1. *French J. R.* The basis of social power. / J. R. French, B. H. Raven // *Studies in social power.* – 1972. – Vol. 6. – P. 259-269.
2. *Garfinkel M. R.* Contract or war? On the consequences of a broader view of self-interest in economics / M. R. Garfinkel, S. Skaperdas // *American Economist.* – 2000. – Vol. 44. – Iss. 1. – P. 5-16.
3. *Omelyanenko V.* General context of economic and legal reforms international comparative studies (example of innovation development) / V. Omelyanenko // *Economic Processes Management.* – 2016. – № 3. – Available at : http://epm.fem.sumdu.edu.ua/download/2016_3/epm2016_3_8.pdf
4. *Systems thinking in conflict assessment concepts and application* // USAID. – 2011. – Available at : http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/pnady737.pdf
5. *Дарендорф Р.* Элементы теории социального конфликта / Р. Дарендорф // *Социологические исследования.* – 1994. – № 5. – С. 142-147.
6. *Карпович О. Г.* Политика обеспечения национальной безопасности государства / О. Г. Карпович // *Конституционное и муниципальное право.* – 2012. – № 2. – С. 23-26.
7. *Клейнер Г. Б.* День и ночь в экономической теории Фрэнка Хайнемана Найта / в кн. Найт Ф. Х. Этика конкуренции ; пер. с англ. под. науч. ред. Г. Б. Клейнера. – М. : ЭКОМ Паблишерз, 2009. – 262 с.
8. *Конфликты и культура совести. Лекция Андро Дребуадзе* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://biz.liga.net/upskill/all/stati/3169926-dreguadze>

- pochemu-voznikayut-vse-konflikty-ili-kultura-sovesti.htm.
9. *Коскін В.* Український менталітет як засіб досягнення успіху [Електронний ресурс] / В. Коскін // Релігія в Україні. – 2010. – Режим доступу : http://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/6771-ukrayinskij-mentalitet-yak-zasib-dosyagnennya-uspixu.html.
 10. *Мастенбрук У.* Управление конфликтными ситуациями и развитие организации / У. Мастенбрук ; пер. с англ. – М. : Инфра-М, 1996. – 256 с.
 11. *Межуев В.* Национальный интерес как проблема культуры [Електронний ресурс] / В. Межуев // Национальный интерес. – 2015. – Режим доступу : <http://ni.globalaffairs.ru/natsionalnyj-interes-kak-problema-kultury>.
 12. *Мошиашвили М. М.* Экономические архетипы или почему экономики растут по-разному / М. М. Мошиашвили. – М. : ВШЭ, 2016. – 140 с.
 13. *Омельяненко В. А.* Аналіз впливу архетипів колективного несвідомого на соціальну динаміку на прикладі реалізації національної стратегії економічного розвитку / В. А. Омельяненко // Архетипіка і державне управління: виклики та ризики суспільної трансформації / за наук. ред. Е. А. Афоніна, Г. Л. Рябцева. – Київ ; Тбілісі : Псіхея, 2016. – С. 49-56.
 14. *Омельяненко В. А.* Аналіз ресурсів інноваційного розвитку в контексті економічної безпеки регіону / В. А. Омельяненко // Теорія та практика регіонального розвитку: колективна монографія / за заг. ред. К. Ф. Ковальчука, Л. М. Савчук. – Дніпро : Герда, 2016. – С. 128-135.
 15. *Подберезкин А.* «Фазовый переход» и международная безопасность [Електронний ресурс] / А. Подберезкин // Viperson. – 2012. – Режим доступу : <http://viperson.ru/articles/professor-mgimo-aleksey-podberezkin-natsionalnaya-bezopasnost-rossii-i-kak-sledstvie-mezhdunarodnaya-bezopasnost-budut-neposredstvenno-zaviset-ot-rezultatov-modernizatsii>
 16. *Фокіна В. І.* Соціальні архетипи в самовизначенні суб'єкта / В. І. Фокіна // Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної психології як науки : матер. конф. – Одеса, 2012. – Режим доступу : <http://forum.onu.edu.ua/index.php?topic=5112.0>.
 17. *Юнг К. Г.* Очерки о современных событиях. Психология фашизма / К. Г. Юнг // Психология политики. Политические и социальные идеи К. Г. Юнга. – СПб. : Ювента, 1996. – 382 с.

Vitaliy OMELIANENKO

PhD (econ.), Prof. Assistant

Economic Theory Department

Sumy State University

ARCHETYPICAL ANALYSIS OF MODERN ECONOMIC CONFLICTS IN THE CONTEXT OF NATIONAL SECURITY

The study is devoted to the definition the main aspects of the archetypal nature of economic conflicts as threats to national security and the development of a policy framework aimed at overcoming them. The methodological apparatus of research includes the principles of system-functional, historical-genetic and logical analysis of the social nature of

economic processes and conflicts. The relationship between archetypes and major economic contradictions has been defined. The main aspects of the manifestation of archetypes in the economic sphere of Ukraine and the impact of these processes on national security were analyzed. It is proposed to consider this impact from the point of view of competitiveness, which is possible provided that the institutional vector of the economy and public interests that are expressed in archetypes and the corresponding decisions and processes are coordinated to ensure synergy in social capital. The space of economic conflicts occurrence, which lie in the difference of the goals of economic relations participants, is considered, and it is identified, that the geopolitical picture of the world and the values system of society determines the parameters of national interests. It is noted, that non-compliance of strategies with real national economic interests leads to the emergence of alternative economic dimensions that come into conflict with formal ones. As the main way of forecasting economic conflicts, it is suggested to consider expert centers that will allow formulating the development strategy that will be based on national interests. It is important, that the conflicts can reveal a whole range of long-term development vectors. Prospects for further researches, which consist in conceptualizing economic development strategies based on national interests, are determined.

Keywords: national security, archetypes, economic relations, innovations, threats, interaction management, reform strategy, national interest.

УДК 323.1

Людмила ПОНОМАРЕНКО
провідний фахівець
управління забезпечення міжнародних зв'язків
Національна академія державного управління
при Президентові України

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК СИМВОЛІЧНА ПЕРЕДУМОВА РЕВОЛЮЦІЙ ХІХ-ХХ СТ. Й ЕКВІФІНАЛЬНА МОДЕЛЬ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ХХІ СТ.

Досліджено національну ідею як символічну передумову революцій ХІХ-ХХ ст. та її роль у суспільних трансформаціях ХХІ ст. Проведені паралелі між подіями 1917-1921 і 2014-2017 рр. Вивчено роль політичних лідерів та боєздатної армії в державотворенні та ефективному втіленні національної ідеї. Розглянуто розуміння української національної ідеї та проаналізовано зміни у тлумаченні національної ідеї в різні періоди української історії, а також основні фактори, які є необхідними для втілення національної ідеї в життя.

Ключові слова: національна ідея, лідери, армія, нація.

Постановка проблеми. Питання національної ідеї давно не дає спокою як українським патріотам, так і теоретикам державності. Саме у національній ідеї криється рушійна сила національно-визвольного руху, у ній зашифровано прагнення цілої нації та приховано ключ до змін, здатних переломити хід історії. Зростання інтересу до національної ідеї, спроби її осмислити є свідченням активізації процесу самопізнання української нації, осмислення власного призначення, мети існування. Визначившись із національною ідеєю, по суті архетипними прагненнями нації, можна буде говорити про подальший процес державотворення та розбудови нації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Національна ідея досліджувалася величезною кількістю дослідників та науковців. Серед них хочеться окремо згадати М. Грушевського, який залишив по собі величезну літературну спадщину, одного з теоретиків українського націоналізму Д. Донцова та В. Липинського [1; 2; 3]. Сьогодні ж питання національної ідеї вивчається як науковцями, так і журналістами, управлінцями, істориками [4]. Окремою уваги заслуговує національна ідея як передумова революцій і суспільних трансформацій.

Мета статті полягає у визначенні ролі національної ідеї у революційних процесах та суспільних трансформаціях на території України.

Виклад основного матеріалу. Національна ідея, її глибинні архетипи, що сформувалися за століття існування нації, є доволі багатограними, оскільки такою ж багатогранною, а часом і неоднозначною, є і вся українська нація. Плин століть не здатний змінити суть народу. На цьому і ґрунтуються стереотипи, шаблонні уявлення про ту чи іншу націю. Одні працьовиті та пунктуальні, інші вправні на винокурні та у спілкуванні з дамами, треті – традиціоналісти та поважають надбання власної історії тощо. А хтось століттями веде завойовницькі війни та змішує нації в єдине криваве місиво. Не завжди позитивні, часом обмежені або образливі, часто помилкові, іноді надумані, для кожного свої, але великою мірою такі, що мають право на існування. Час йде, суть не змінюється.

Україна та українці також мають певне стереотипне відображення в очах іноземців. Для когось українці – бунтарі, бійці та борці за власні ідеї, для інших – фахівці в аерокосмічній галузі, інформаційних технологіях та ядерній галузі, для третіх – співаки, спортсмени та митці. Та все це є зовнішніми та мінливими ознаками. Сьогодні або декілька десятків років тому, або навіть декілька сотень років тому українців об'єднувало одне прагнення – далеке від лозунгів і стягів. Про нього писали вірші та склали пісні, за нього йшли на смерть та відправлялися у заслання, через нього українців винищували сотнями тисяч, змушуючи зректися власної мови, віри, культури та історії. Та підмінити споконвічні українські цінності на штучні замітники, сфабриковані та пропущені через густе ідеологічне сито.

Не одне перо було списано і не один словесний спис зламано, щоб визначити, за що ж століттями точиться боротьба на українській землі, що кожен українець вкладає у поняття своєї Батьківщини, чого прагне та за що готовий боротися. Однак спільним для багатьох, певно, буде думка про спокійне, заможне життя на своїй «богом даній землі», не озираючись на сусіда, східного чи західного, працюючи і отримуючи гідну винагороду за свою працю, створюючи сім'ї та виховуючи дітей, пам'ятаючи власну історію, шануючи власну культуру та мову.

Це все й було національною ідеєю, тією рушійною силою національно-визвольної боротьби, повстанського руху та й просто мовчазного пасивного протистояння, що тривали на українській землі до здобуття Україною незалежності. Ці прості речі були актуальні і в Козацьку добу, і в часи УНР, і сьогодні. Реалії змінюються, людські прагнення лишаються тими ж.

Історія свідчить, що після завершення ери Київської Русі, наші землі чимало разів змінювали господаря, ділилися, продавалися, загарбувалися та плюндрувалися. При одних панах жилося краще, при інших – гірше, однак жодного разу українці не змирилися з думкою про те, щоб жити на власній землі і не бути їй господарем. Звідси і безкінечні війни, повстання, боротьба. Це не споживацький, меркантильний підхід – жити там, де краще, який нині сповідують чимало українців, та й не тільки, які залишаються батьківський дім за власною волею та йдуть мандрувати світами, шукаючи кращої долі. Мова йде про свідомий вибір – будувати своє майбутнє та майбутнє власних дітей на рідній землі, якою б не була ціна, навіть якщо вона вимірюється поневіряннями і боротьбою.

Жоден з панів, які намагалися тут господарювати, не був зацікавлений, щоб народ зберігав національну пам'ять: дотримувався звичаїв, передавав культурні надбання, розвивав мову. Навпаки, було зроблено все можливе, щоб ціла нація лишалася безправною, безграмотною, без власної мови, релігії, традицій. Століттями воєни намагалися викоринити те унікальне, що було властиве українській культурі.

Однак ці століття селекції, хоч і дали гіркий у своєму багатстві врожай, але не змогли викоринити козацького духу в українському народі, не перетворили його з нації на населення.

У часи потрясінь справжня суть людей завжди стає зрозумілою. Саме у складні для держави та для народу етапи історії важливу роль починає відігравати національна ідея, яка базується на тих архетипах свідомості, які відрізняють один народ від іншого. У часи потрясінь народ відкидає все штучне, все зайве і визначає для себе ті пріоритети, які і є національною ідеєю.

Століттями, не маючи власної держави, українці лишалися нацією, яку об'єднувало прагнення жити самостійно на своїй землі, вільно творити та працювати, дотримуватися традицій, переданих від пращів, та виховувати дітей у повазі до свого минулого, своїх звичаїв і традицій.

Національно-визвольну боротьбу можна придушити, але не задушити. Вугілля буде жевріти під попелом до тих пір, доки до нього не вкинуть дрова. Саме це й трапилося у 1917 р., коли національні ідеї, що жевріли в українського народу, спалахнули особливо яскраво, певно, вперше настільки потужно з козацької доби.

То був злам епохи, час падіння старих імперій та створення нових. Час, коли сміливі починання дають результат, а рішучі дії змінюють плин історії. Водночас, то був період розчарувань і поразок, невиправданих надій і розвіяних ілюзій.

Історія любить повторюватися. І українці отримали можливість пережити таке повторення історії не з першого ряду, а як безпосередні учасники. Однак українці вперто відмовляються робити висновки, які вкрай потрібні. Визнання проблеми, певної залежності чи хвороби, є першим кроком до одужання.

Карколомні зміни 1917–1921 рр. можна порівнювати з такими ж напруженими 2014–2017 рр. Давно небачене пожвавлення національних рухів, активне самоусві-

домлення та активізація державотворчих процесів об'єднують два періоди української історії, розділені цілим століттям.

Творення української держави, почате в 1917 році, та суспільні процеси, спрямовані на перезавантаження державотворчих процесів, у 2013–2014 рр., викликали однаково обурену реакцію з боку східного сусіда, який вже звик вважати себе одноосібним розпорядником українських земель та не забажав випускати українців із зони свого впливу. Результатом чого стала збройна агресія.

У грудні 1917 р., після окупації червоногвардійськими загонами Харкова, окупанти створили маріонетковий Центральний виконавчий комітет, який закликав Раду народних комісарів про допомогу, в результаті чого 30-тисячна російська більшовицька армія почала наступ на Київ [5]. Те ж саме відбулося і в 2014 р., коли підконтрольні Москві агітатори почали закликати про введення російських військ на територію України.

УНР, яка позиціонувала себе як винятково мирна держава, не очікувала цієї навали [6]. Незалежна Україна, зі своїм позаблоковим статусом і вже скасованим призовом до армії, також опинилася майже беззахисною й розгубленою. Небоєздатна армія, розбрат в органах влади та невинувато великі сподівання на європейських союзників боляче вдарили по обороноздатності держави як тепер, так і століття тому. І справлятися зі своїми проблемами українцям довелося самотійно.

Україна у спадок від СРСР отримала найпотужнішу в тогочасній Європі армію, укомплектовану, серед іншого, ядерною зброєю. Її чисельність становила близько 980 тис. осіб [8]. Однак систематичне скорочення особового складу та державного фінансування Збройних Сил України призвели до того, що у 2013 р. видатки на оборонну галузь становили менше 1 % ВВП, а чисельність армії – 165,5 тис. осіб, з них 120,9 тис. військовослужбовців [7]. Слабко укомплектованих застарілим озброєнням і технікою та із слабкою військовою підготовкою.

За різними оцінками, у 1918 р. розмір української армії сягав близько 300 тис. осіб [6]. Однак недалекоглядна державна політика призвела до того, що новостворена держава у кризовий момент опинилася без армії: одні частини розформували, а інші перейшли на бік більшовиків. Проблема дезертирства, зради у лавах української армії не втратила актуальності за минуле століття. І в 2014 р. чимало зрадників з легкістю змінили нашивки на своїй військовій формі, зрадивши присягу та демонструючи зневагу до народу та землі, яких колись обіцяли захищати. Запізно було прийнято Концепцію ідеологічної роботи у Збройних Силах України на початку 2013 р., що стало очевидним уже за рік, коли дезертирство з лав армії, зокрема її військово-морських сил, стало важким ударом [7].

Відсутність належної ідеологічної підготовки та готовності захищати свій народ від будь-якого зовнішнього посягання, незалежно від того, з якого боку прийшла загроза, є фатальною для боєздатності армії та майбутнього держави, яку така армія повинна захищати. Слабкість ідеологічних позицій неодноразово грала проти українців, сіяла розбрат, підривала бойовий дух тих, хто був готовий боротися за Україну до кінця.

На щастя, патріотичне виховання починає відроджуватися. Якщо протягом перших двох десятиліть незалежності увага йому приділялася в основному в західних регіонах, то тепер воно поширилося в усіх регіонах України.

Показово, що найбільш ефективно із зрадниками у своїх лавах боролися запорожці. Смерть була не лише платою за зраду, але й гарним засобом профілактики для інших, хто мав спокусу переметнутися на бік ворога.

Москва любить користуватися слабкістю свого противника, зокрема слабкістю військовою. Військове протистояння нагадало двом націям про глибинний конфлікт, який існував між нами протягом століть. Внутрішня, прихована неприязнь спалахнула неприхованою агресією, нагадала всі болючі та криваві сторінки спільної історії, всі утиски яких зазнав український народ від сусіда, який сповна успадкував ординську жорстокість від далеких предків з азійських степів та численних племен, які багато століть тому населяли землі сучасної Росії.

Українці згадали за що боролися їх предки і усвідомили, як близько наблизилися до втрати державності. Захист своєї держави, відстоювання власних інтересів, добробут на своїй землі стали новою національною ідеєю, яка згуртувала народ. Якщо у XIX-XX ст. національна ідея була зосереджена на здобутті самостійної, незалежної української держави, то новітня історія поставила вже нове завдання – зберегти українську державу та відстояти непорушність її кордонів, захистити українську мову, вберегти власну духовність та традиції, відродити споконвічні українські цінності, а ще, що також досить важливо, прочистити свої ряди від зрадників, які прямо чи приховано намагаються шкодити національним інтересам та підігравати ворогу.

Держава є неможливою без армії. Це – аксіома. У власній безпеці можна бути впевненим, лише коли за спиною стоїть потужна, боєздатна армія, яка точно знає, кого вона має захищати. Інстинкт захисника глибоко сидить у підсвідомості українця, у архетипі його поведінки. Захист своєї родини, свого дому, своєї землі, свого народу і своєї Батьківщини – це було рушійною силою могутнього добровольчого руху, який і втримав чергову ординську навалу на українські землі. Вони йшли не за нагороди чи гроші, а за власні ідеали, бо ніхто, крім них не міг цього зробити.

Кожного разу, повертаючись спиною до Москви, українці отримували від неї ножа в спину. І кожного разу встигали зреагувати лише за рахунок відданості та жертвності пересічних українців.

У 2014 р. перший удар, найтяжчий тягар опору в період неспроможності влади взяли на себе добровольці, як колись це зробили студенти під Крутами. І одні, і другі самовіддано відгукнулися за заклик боронити Батьківщину, знаючи, що йдуть воювати на власний страх та ризик, розуміючи, що можуть не повернутися.

Історія однозначна: знищивши відчайдушних захисників Крут, ворог перегрупувався і вже незабаром увійшов до Києва. Однак історія 2014 р. пішла іншим шляхом. І трапилося це швидше усього тому, що за плечима добровольців, які безпосередньо тримали у руках зброю, стояла ціла нація, яка не просто хотіла, як і в 1918 р., допомогти, але й була спроможна це зробити. Усвідомлювала у повній мірі, чим загрожує повторна окупація українських земель. Небезпека, в якій опинилася держава та її громадяни, активувала архетип захисника в суспільній свідомості.

Вік інформаційних технологій, електронних грошових переказів, швидкісного транспортного сполучення зробив свою справу: пересічні українці забезпечили своїм захисникам міцний тил і дали до зброї, виданої державою, форму, ліки, харчові продукти і головне – колосальну психологічну підтримку. Старі і малі, жінки і

молодь, кожен зміг зробити свій внесок, зробити так, щоб до нинішніх «захисників Крут» таки дійшла підмога. Механізм запрацював, зі скрипом, супротивом, натужно, але поступально і цілеспрямовано.

Народ, який занадто легко здобув незалежність на зорі 1990-х, вчився знову цінувати її, переосмислював свої цінності, звертався до свого коріння, усвідомлював себе нащадком великого роду, який має славу історію.

Для українців національна ідея є уособленням наших прагнень, тим кращим майбутнім, до якого треба прагнути і за яке треба боротися.

Складні процеси державотворення мають наочне відображення в українському суспільстві. Усі недоліки, неоднорідність думок, власні корисні інтереси, байдужість, зажерливість, властиві окремим українцям, отримують відображення в лідерах, яких ми обираємо. Кожен народ має тих лідерів, на яких заслуговує.

Узагалі, питання українських лідерів, української еліти є доволі складним. Мало того, що у нас традиційно на одного українця два гетьмани. Та ще й якість цих «гетьманів» часто лишає бажати кращого.

Згадуючи Грушевського та Винниченка, можна говорити про них, як про ідеалістів, які прагнули будувати державу, що існувала б у мирі та взаєморозумінні із своїми сусідами. Будучи освіченими, інтелектуальними людьми, вони очікували, що й їхні східні опоненти такі ж. Люди, з якими можна вести діалог, переговори, домовлятися. Однак оскаженілий, голодний пролетаріат не вмів і не хотів вміти вести діалог, прагнучи лише міфічної помсти тим, хто не був схожим на них, виділявся. Безбожний грабунок українських земель, який здійснювала московська орда і в царський період, і в процесі захоплення українських земель після Жовтневого перевороту, і далі в радянські часи свідчить про інстинкт грабувати та наживатися. А слово «інтелегентність» більшість солдатів та матросів, які раптом опинилися на керівних посадах, навряд чи змогли б і написати.

Якби ми краще пам'ятали нашу власну історію, то ні в якому разі б не поклалися на обіцянки східного сусіда, який занадто часто показував своє варварське, ординське обличчя. Знехтувані міжнародні обіцянки та гарантії, нище вторгнення, приниження та знущання над корінним населенням, лицемірство на міжнародній арені, розстріляні «зелені коридори» та відверта брехня через ЗМІ – це все було раніше, в інших формах та інших декораціях, однак було, і дійові особи були ті самі.

Конфлікт, що існує між українським та російським народом, має дуже давню і глибинну природу. Цілком імовірно, що його архетипні корені сягають часів Київської Русі та мають відношення до конкуренції, яку віддалена вотчина молодшого князівського сина намагалася скласти княжій столиці в Києві.

Складнощі з пошуком українського Лі Куан Ю чи Дж. Ф. Кеннеді пов'язані із політикою, яку впроваджувала Москва на наших землях у радянський період. Усі молоді люди, які мали наукові, творчі чи управлінські здібності, зманювалися до російської столиці, де працювали та творили на користь не своєї Батьківщини, а задля певної міфічної рівності та міфічного кращого майбутнього, до яких вели ідеали Ульянова багатомільйонну державу.

Українців же послідовно перетворювали на середньостатистичну «радянську людину», яка думала і діяла відповідно до чергового рішення чергового з'їзду КПРС. Доля тих, хто не хотів рівнятися на сіру, безмовну масу була трагічною:

«розстріляне Відродження», голодомори, заборона української мови та церкви, примусове переселення, ГУЛАГ.

Винищення української інтелігенції не могло минуться без наслідків. Якщо XIX – початок XX ст. можна було охарактеризувати як розквіт української літератури, мистецтва, театру, то після проголошення незалежності у 1991 р. українська інтелігенція, те що від неї лишилося, була настільки деморалізована, що не мала змоги реально впливати на розвиток власної держави. Більшість тих, хто приходили до влади в новітній українській історії, були схожими на тих більшовиків, які вдерлися на українські землі з голодними очима, сповнені бажання увірвати від українських багатств якомога більше.

Лише маючи достойних лідерів, можна стати господарями на власній землі та змусити ворогів сторонилися цих земель, справедливо очікуючи сильної відсічі на будь-які зазіхання.

Усвідомивши себе нацією, побачивши мету, яка активізувала цілу країну, українці почали працювати над досягненням цієї цілі. На жаль, далеко не всі громадяни України змогли побачити в собі українця та подолати жадобу до самозбагачення. Звідси і невдоволення народу, і пробуксовування в реформах.

Доки критична маса населення не усвідомить себе народом, нацією, доти і не буде результату. Україна нарешті повинна скинути з себе пута толерантності та нерішучості, а побачити у собі древній корені великого народу. Цитуючи В. Чорновола, можна стверджувати, що «національна ідея – це значить будувати державу на базі корінної нації. Корінною нацією є українська нація» [9].

Самостійна українська держава зобов'язана мати державну мову, яка панує у всіх без винятку сферах життя, незалежну церкву, яка підтримує власний народ не тільки у мирний час, а й у час війни, боєздатну армію, яка знає, кого вона захищає і готова стояти до кінця. А ще самостійна українська держава в особі власних можновладців повинна пам'ятати, що не лише економічні показники визначають благополуччя їхньої країни. Щоб держава жила, функціонувала, дихала, їй потрібно, щоб розвивалася культура, мистецтво, освіта, спорт. Після стількох років нехтування, вони потребують державної підтримки. Нині часто згадують фразу, походження якої приписують В. Черчиллю. Начебто, коли під час Другої світової війни йому запропонували на користь армії скоротити витрати на культуру, він обурився і запитав, що ж вони тоді захищатимуть [10]. Така постановка питання є вельми актуальною для України. Якщо ми не плекатимемо автентичну українську культуру, традиції, не підтримуватимемо розвиток науки та техніки, то що саме, яку країну ми прагнемо тоді захищати?

Висновки та перспективи подальших досліджень. Національна ідея є рушійною силою розвитку нації. Робота над її втіленням не може бути завершена, адже це безкінечний процес, який може лише незначним чином змінювати свій напрям у залежності від тих соціальних процесів, через які проходить нація.

Подальші державотворчі процеси є неможливими без усвідомлення національної ідеї, архетипів, які закладалися протягом історії. Усвідомлення себе, прагнень свого народу є першим кроком до їхнього втілення. Важливими елементами втілення національної ідеї є мисляча інтелігенція, відповідальна управлінська еліта та боєздатна армія. Подальші дослідження повинні йти саме в цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. Твори М. Грушевського у фондах Івано-Франківської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.if.ua/exhib/1473935016.html>.
2. Бібліографія творів Дмитра Донцова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://shron.chtyvo.org.ua/Dontsov/Bibliohrafiia_tvoriv_Dmytra_Dontsova.pdf.
3. В'ячеслав Липинський: постать на тлі доби. Бібліографічний покажчик літератури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://biography.nbu.gov.ua/data/data/bibliogr/2145.pdf>.
4. Українська національна ідея. Список літератури з фондів НБУВ та електронних ресурсів (2006–2014 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuviar.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1095:ukrajinska-natsionalna-ideya&catid=132&Itemid=469.
5. Радянсько-Українська війна 1917–21 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.xn----7sbabirvo2ammdtcf8b2a.xn--j1amh/ru/history/rus-ukraine/soviet-vs-ukraine-1917-21.html>.
6. «Російська весна» 1918 року. Україну приєднували до СРСР під гаслом «Смерть українцям!» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intvua.com/news/society/1426266814--rosiyska-vesna-1918-roku-ukrayinu-priednuvali-do-srsr.html>.
7. Історія Збройних Сил України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/ministry/istoriya.html>.
8. Збройні Сили України: 1991–2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://universum.lviv.ua/journal/2011/6/lazork.htm>.
9. В'ячеслав Чорновіл: «Дай Боже нам любити Україну понад усе сьогодні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://interviewer.com.ua/life-position/vyacheslav-chornovil>.
10. В'ячеслав Кириленко: «Під час війни культура не може стояти осторонь» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/CULTURE/vyacheslav-kirilenko-pid-chas-viyini-kultura-ne-mozhe-stoyati-ostoron_.html.

Lyudmyla PONOMARENKO

Leading Specialist

International Relations Department

National Academy for Public Administration

Office of the President of Ukraine

NATIONAL IDEA AS A SYMBOLIC PREREQUISITE OF THE REVOLUTIONS OF THE 19TH- 20TH CENTURIES AND EQUIFINAL MODEL OF SOCIAL TRANSFORMATION OF THE 21ST CENTURY

The article is an attempt to study the national idea as a symbolic prerequisite of the revolutions of the 19th and 20th centuries. It was researched the role of the national idea in social transformation of the 21st century. It was drawn a parallel between the events of 1917-1921 and 2014-2017. It was also studied the role of political leaders and powerful army in the state building and in the effective implementation of the national idea. Un-

derstanding of the Ukrainian national idea was considered and the changes in the interpretation of the national idea in different periods of Ukrainian history were analyzed as well as the main factors that are necessary for implementation of the national idea.

Keywords: *national idea, leaders, army, nation.*

УДК 35.08:316.485.6

Олег РОГУЛЬСЬКИЙ
*магістр державного управління
Головне територіальне управління юстиції
у Вінницькій області*

АРХЕТИПНІ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ КОНФЛІКТАМИ НА ОСНОВІ КОНЦЕПЦІЇ ТОМАСА – КІЛМЕНА

Здійснено спробу вдосконалення шляхів розв'язання конфліктних ситуацій в органах влади за допомогою медіації з урахуванням чинників конфліктогенного характеру в поєднанні з типами особистості К. Г. Юнга, які стали основою стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях, запропонованих К. Томасом і Р. Кілманом.

Ключові слова: *конфлікт, конфліктоген, уникнення, компроміс, співробітництво, пристосування, медіація.*

Постановка проблеми. Під час своєї діяльності публічні службовці взаємодіють із своїми колегами та керівництвом. Така взаємодія веде до перетину інтересів, мотивів, цілей, що супроводжується напругою і може стати причиною конфлікту. Конфлікти будуть існувати завжди, їх поява і вирішення дають змогу виявити і своєчасно усунути недоліки, що існують в організації. Однак насамперед, конфлікти несуть негатив. Якщо їх своєчасно не вирішити, можуть бути негативні наслідки. Тому постає питання вирішення конфліктів в публічному управлінні, пошуку шляхів виходу з них та визначення стратегій управління конфліктами.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження, присвячені вивченню стратегії управління конфліктами, пов'язують із працями А. Адлера, В. Горяніна, Д. Годшалк, Н. Казарінова, О. Крутій, Р. Рейтер, Д. Зеркіна, Т. Єлохіної, І. Бриліна, Л. Герасіна, А. Гірник, Н. Довгань, Р. Кілман, М. Пірен, А. Пойченко, К. Томас, Н. Федчун, В. Шейнов.

Мета статті. Визначення архетипних стратегій управління соціальними конфліктами в публічному управлінні на основі концепції Томаса – Кілмена, визначення основних характеристик та особливостей застосування.

Виклад основного матеріалу. Конфлікти (з лат. conflictus – зіткнення) як явище суспільного життя виникають у процесі спілкування людей і характерні для

всіх рівнів і сфер їх діяльності. Дослівно «конфліктоген» означає «той, що породжує конфлікт», слова, дії (бездіяльність), що можуть привести до конфлікту [1, с. 12]. В. Шейнов виділяє такі типи конфліктогенів: прагнення до переваги, прояв агресії, прояв егоїзму [1, с. 20].

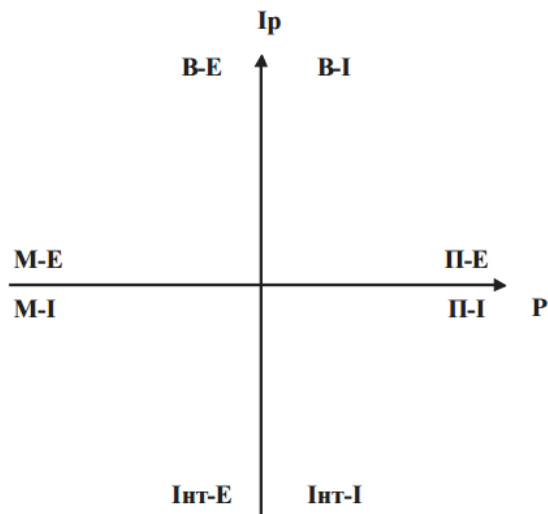
Для уникнення конфліктів та їх попередження варто розумітися на етичних нормах поведінки, правилах конструктивної критики, прийомах безконфліктного спілкування, способах зниження сили негативних емоцій. У зв'язку з цим перед посадовцем постає потреба в розширенні своїх знань про міжособистісні та міжгрупові взаємозв'язки та знань стратегій управління конфліктами.

Характеристика стратегій поведінки в конфлікті традиційно розглядається на основі концепції Томаса – Кілмена [2]. К. Томас і Р. Кілман на основі типології особистості К. Г. Юнга визначили п'ять основних стратегій поведінки в конфліктній ситуації [3].

Перш ніж окреслити основні характеристики стратегій управління конфліктами, зупинимося на вченнях К. Г. Юнга щодо особистості та індивіда. Головною рушійною силою в поведінці індивіда або групи, К. Г. Юнг вбачав настанови – здатності людини до певної форми відповідної реакції, що формується завдяки життєвому досвіду. Серед таких настанов існують дві основні – екстравертності та інтровертності (залежно від відношення суб'єкта до об'єкта, тобто, мотивація перших визначається зовнішнім об'єктом, а мотивація других формується всередині). Крім того, він виокремив чотири психологічні функції: мислення, почуття, відчуття, інтуїції. Для повної орієнтації особистості всі чотири функції повинні рівноцінно. Але зазвичай, одна з них домінує, в той час, коли три інших залишають на задньому плані, що є основним чинником при формуванні відповідного типу особистості. Окремо кожен тип ускладнюється інтровертною та екстравертною настановою.

Чотири функції К. Г. Юнг розмістив геометрично як полюси раціональності й ірраціональності, перпендикулярно розміщених одна до одної. Кожна з функцій на практиці завжди скомбінована з типом настанови – екстраверсією й інтроверсією, тому самі функції проявляються в екстравертному й інтровертному варіанті. Таке поєднання дає можливість сформулювати вісім типів особистості, прогнозувати людські взаємовідносини й потенційні конфлікти. Спираючись на наведені параметри, автори виділяють п'ять стратегій поведінки: суперництво, пристосування, уникнення, компроміс, співробітництво (рис. 2) [4, с. 971-980].

Розглядаючи графічне зображення стратегій, бачимо на початку осі точку, де не отримують задоволення нічий інтереси. Цій точці відповідає *стратегія уникнення*. Відповідно до цієї стратегії інтереси обох сторін – «на нулю», немає тих, хто виграв і тих, хто програв. Така поведінка пасивна за своїм характером і не вимагає кооперації партнерів. Це одна з найменш ефективних стратегій. В державному управлінні відхід від своєчасного розв'язання гострих суспільних проблем часто свідчить про відсутність політичної волі та відповідальності лідерів перед суспільством; до числа наслідків такого відходу можна віднести посилення соціальної напруженості в суспільстві. Стратегія уникнення може застосовуватися, коли об'єкт конфлікту не має особливого значення для жодної із сторін конфлікту або коли об'єкт має важливе значення для обох чи однієї сторін, але вони вважають його як такий, що не існує.

P – раціональність; *Ip* – ірраціональність;
V – відчуття; *M* – мислення; *П* – почуття;
Інт – інтуїція

Рис. 1. Типологія особистості

Рис. 2. Стратегії поведінки в конфліктних ситуаціях

На вертикальній осі зображена напористість, тобто прагнення задовольнити лише свої інтереси не беручи до уваги інтереси супротивника. Цій характеристиці відповідає *стратегія суперництва* (конкуренція, домінування, придушення).

Відповідно до цієї стратегії домінуюча сторона переслідує ціль максимально задовольнити особисті інтереси на шкоду інтересам свого партнера. У державному управлінні стратегія суперництва може виражатися у вигляді інтелектуальної експансії, економічного примушення, фізичного насильства. Засобами вираження можуть бути: слово, використане для нав'язування політичних поглядів; гроші, які вимушують діяти за визначеним сценарієм; зброя, яка подавляє опонента силою. У внутрішній політиці стратегія суперництва (придушення) проявляється в переслідуванні інакомислячих, забороні політичних партій, боротьбі з «сепаратизмом», громадянських війнах. На міжнародній арені ми зустрічаємося з цією стратегією у формі економічних санкцій проти окремих держав, політичного бойкоту, тероризму, міждержавних воєнних конфліктів, геноциду цілих етносів. Така стратегія передбачає активне використання влади, зв'язків, авторитету, сили закону.

Центральна частина площини відповідає *стратегії компромісу*, в основу якої закладено врахування інтереси обох сторін. Компроміс – це пошук «золотої середини»; ідеальним компромісом можна вважати задоволення інтересів кожної із сторін наполовину. Компроміс будується на таких принципах: кожна сторона права; кожна сторона неправа; обидві сторони рівні; кожна із сторін заслуговує на довіру; кожна із сторін виказує готовність твердо дотримуватися визначених правил. Ці принципи-умови рідко здійснюються, і тому компроміс далеко не завжди приводить до розв'язання проблемної ситуації. В державному управлінні компроміс часто розглядається як бажана та реально досягнута ціль, в той час, як нерідко політичні заяви та заклики до співробітництва залишаються нереалізованими.

В основу *стратегії співробітництва* покладено бажання обох сторін досягнути своїх цілей. Головна відмінність цієї стратегії складається з того, що вона орієнтована на пошук взаємовигідного вирішення проблеми, на задоволення інтересів обох сторін. Досягнення такого високого результату – процес енергоємний, що вимагає великих енергетичних втрат. Окрім цього, слід помітити необхідність в об'єднанні зусиль учасників процесу для сумісного руху до поставленої цілі. Використовування стратегії співробітництва вимагає не тільки високих енергетичних, але й великих тимчасових витрат. Це пов'язане з необхідністю виявлення потреб і мотивів партнерів. Для співробітництва необхідний перехід від одстоювання своїх позицій до глибокого рівня взаємодії, на якому з'являється спільність інтересів сторін. За цими принципами до співробітництва слід звертатися при вирішуванні проблем при наявності довгих відносин між сторонами конфлікту.

Стратегія пристосування за всіма своїми параметрами є повною протилежністю стратегії суперництва. Тут особисті інтереси цілком приносяться у жертву інтересам іншої сторони: один партнер просто поступається іншому (через це «пристосування» називають також «поступливістю») до повної капітуляції перед його вимогами. В державному управлінні відкрите використання стратегії пристосування може бути ширмою для досягнення домовленості за якимись іншими (незаявленими) питаннями.

Для визначення ефективності використання кожної із стратегій потрібна незалежна оцінка. Тому важливого значення набуває медіація. Медіація (посередництво) – це процес урегулювання конфліктних ситуацій, у ході якого двоє або більше сторін конфлікту за допомогою нейтральної третьої сторони (медіатора) спільно шукають рішення проблеми, що відповідає інтересам і потребам сторін [5, с. 114]. Медіація – процес, що дає змогу спрямовувати конфлікт до розв'язання; цілеспрямоване втручання, щоб послабити конфлікт, підготувати підґрунтя для прийняття виважених рішень і, як наслідок, розв'язати проблему.

Основною фігурою медіації є медіатор – особа чи група осіб, що виступають посередниками в конфлікті. Медіатори не зацікавлені в певному завершенні конфлікту, вони не можуть відстоювати інтереси однієї з сторін або приймати ультимативне рішення. Медіатор не вирішує, хто правий, він лише аналізує поведінку сторін, що призвела до конфлікту, і пропонує шляхи його вирішення. Медіація концентрується на тому, як сторони розв'язуватимуть конфлікт і складатимуть план дій, що спрямовує процес медіації на розуміння мотивів перспективної поведінки особистості, а не на роз'яснення мотивів її минулої поведінки.

Результати дослідження на базі Харківського регіонального інституту Національної Академії державного управління при Президентові України, свідчать про таке: найбільш поширеною в професійній політичній сфері є стратегія суперництва (10,9), найменш поширеною – пристосування (1,4). Інші розташувалися так – компроміс (8,4), запобігання (4,8), співробітництво (4,6). Результати отримані за допомогою методики К. Томаса, адаптованої Н. Гришиною. Вона дозволяє визначити частоту використання кожної з п'яти стратегій поведінки в напруженій ситуації – суперництво, пристосування, запобігання, компроміс та співробітництво. Дані наведені в балах, показником частоти використання наведених стратегій є бал від 0 до 12 за середнього значення 6 ± 2 [2].

Отже, державні службовці віддають перевагу суперництву, зовсім не готові до самопожертвування (приспосовування), їх приваблює компроміс, але вони можуть уникати вирішення проблеми, а також її ефективного розв'язання (співробітництва). За результатами нашого дослідження виходить, що компроміс в індивідуальному профілі українських суб'єктів державного управління є вірогідною стратегією поведінки. Проте на рівні внутрішньої політики ми не знаходимо прагнення української влади до компромісу. Щодо співробітництва, то, попри передумови його в українській ментальності, орієнтація на нього у досліджуваних є суттєво нижчою, аніж того вимагає політична ситуація.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Конфлікти можуть нести як негативні, так і позитивні наслідки. Основним завданням керівника є попередження конфлікту або, якщо він уже стався, спрямування його в конструктивне русло. Звідси виникає потреба у вивченні чинників конфліктогенного характеру, наявних у відносинах державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, сприяння їх подоланню та нейтралізації; аналіз та визначення стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях і використання медіації як одного із шляхів подолання конфлікту. Лише після розуміння особливості конструктивного виходу з конфліктних ситуацій з урахуванням процесів, що відбуваються в малій соціальній групі, якою є орган влади або його структурний підрозділ, можна вести мову про відкриту партнерську взаємодію між учасниками управлінської діяльності.

Використання різних стратегій управління конфліктами суб'єктами державного управління не відрізняється широтою. Домінуючою є стратегія суперництва, що належить до неконструктивних типів. Щоб підвищити ефективності управління конфліктами, варто адаптувати архетипні стратегії до умов сучасності.

Список літератури

1. *Шейнов В. П.* Конфликты в нашей жизни и их разрешение / В. П. Шейнов. – Минск : Амалфея, 1996. – 288 с.
2. *Елохина Т. П.* Психология политического сотрудничества в России / Т. П. Елохина. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 2004. – 260 с.
3. *Юнг К. Г.* Психологические типы / К. Г. Юнг. – СПб. : Ювента, 1995. – 717 с.
4. *Kilmann R. H.* Interpersonal Conflict-Handling Behavior as Reflections of Jungian Personality Dimensions_ originally / R. H. Kilmann, K. W. Thomas // Psychological Reports. – 1975. – Vol. 37. – № 3. – P. 971-980.
5. *Брылина И. В.* Конфликтология : учеб. пособие / И. В. Брылина. – Томск : Изд-во Томского политехн. ун-та, 2011. – 133 с.
6. *Адлер А.* Практика и теория индивидуальной психологии / А. Адлер ; пер. с англ. – М. : Мир, 1995. – 389 с.
7. *Горянина В. А.* Психологические предпосылки непродуктивности стиля межличностного взаимодействия / В. А. Горянина // Психологический журнал. – 1997. – Т. 18. – № 6. – С. 37-45.
8. *Зеркин Д. П.* Политический конфликт и оппозиция / Д. П. Зеркин // Социально-политический журнал. – 1998. – № 5. – С. 44-58.
9. *Крутий О. М.* Діалогова взаємодія органів державної влади та громадськості / О. М. Крутий. – Х. : Магістр, 2008. – 236 с.

10. Pulling Together: A. Planning and Development Consensus-Building Manual / D. R. Godschalk, D. W. Parham, D. R. Porter et al. – Washington : Urban Institute, 1994.
-

Oleh ROHULSKIY

Master of public administration

The main territorial department of justice in Vinnitsa region

**ARCHETYPAL CONFLICT MANAGEMENT STRATEGIES
BASED ON THE THOMAS–KILMEN CONCEPT**

Attempted to improve ways of resolving conflicts in the government as a mediator of factors including the nature of conflict, combined with the types of personality Carl Jung, which became the basis of behavioral strategies in conflict situations proposed by K. Thomas and R. Kilmann.

Keywords: *conflict, conflictogene, competing, compromising, avoiding, accommodating, mediation.*

УДК 351.851:005.332.3

Інна СЕМЕНЕЦЬ-ОРЛОВА

канд. політ. наук, докторант

кафедра управління освітою

Національна академія державного управління

при Президентові України,

**ДИНАМІКА ОСВІТНІХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ЗМІН У КОНТЕКСТІ
КОНФЛІКТНОСТІ СОЦІУМУ: АРХЕТИПНИЙ КОНЦЕПТ
«НЕОТРАЙБАЛІЗМУ» М. МАФФЕСОЛІ**

Статтю присвячено аналізу тенденції неотрайбалізму, що відображає складну трансформацію соціальності в сучасному суспільстві. Досліджено характерні ознаки неотрайбів, здійснено компаративний аналіз традиційних і сучасних племен. Значну увагу приділено концепціям етноцентризму й трайбалізму, регіоналізації, територіального патріотизму. Проаналізовано освітні інституційні трансформації в рамках нормативних фаз третього епохального циклу. На основі врахування тенденційності неотрайбалізму обґрунтовано критичну потребу успішного закінчення реформи децентралізації влади, забезпечення реальної автономії закладів освіти в Україні, що закладає органічну основу для реформування середньої освіти та інших масштабних освітніх змін.

Ключові слова: *архетипи, неотрайби, етноцентризм, освітні інституційні трансформації, циклічна парадигма.*

Постановка проблеми. Системи освіти тісно пов'язані з культурою та соціальними інститутами. У ХХІ ст. наукова громадськість може констатувати формування нового пакету соціально-антропологічних проєктів, у відповідь на які створюються нові освітні практики. Освіта і педагогічна діяльність завжди орієнтуються на провідний тип соціальності. Тому, на етапі постсучасності, давно втратив актуальність імператив «навчати всіх всьому у традиційних інститутах освіти». У період постмодерну чітко визначився перехід від «педагогіки знання» до «педагогіки дослідження, проєктування, діяльності», викладач («той, що закладає основу» [31, с. 137]) опанував нові ролі коуча і тьютора, – він тепер не транслює знання, а управляє освітніми пошуками здобувачів. Як стверджує М. Пятков, субстанційну основу і закон розвитку всього соціального вміщено у єдиний архетип – архетип змін [29]. Якою ж буде спрямованість наступних освітніх трансформацій в епоху масштабних, а іноді непевних соціальних змін?

Стан сучасного суспільства характеризується розпадом метанаративів та їх заміну знаками, симулякрами, образами, символами, що формують нову (постмодерну) солідарність, творять новітню «зачарованість» світу у свідомості людей. «Люди приносять жертви «божествам» місцевого значення (любові, комерції, території, їжі, красі, ін.), імена яких змінилися в порівнянні з епохою античності, але функції – ні», – стверджує М. Маффесолі, описуючи «божественне соціальне» [24]. Технологічний розвиток сучасності – супраінноваційний, однак, як доводять соціологи, неможливий без синергії архаїчних елементів, що окреслюють рамки складної трансформації соціальності. У наш час, зауважують Н. Глейзер і Д. Мойніхен, значно зросла тенденція багатьох людей у багатьох обставинах наполягати на значенні їх групової належності та своєрідності і на правах, які із цього витікають [5]. Учені називають цей процес «масовою ретрайбалізацією», що виникає у відповідь на обмежену спроможність великих об'єднань людей і систем влади, невизначеність структурних зв'язків сучасності, і призводить до нещільності соціальної тканини. Закономірно зростає інтерес до маргінальних груп, меншин, етнічних спільнот, екзотичних релігій тощо – як прагнення сучасної людини «обґрунтувати свій світ». На рівні низового суспільства відбувається активне зародження нових індивідуальних та колективних ідентичностей, у зв'язку з чим вертикальна корпоративність все більше замінюється горизонтальною.

У теорії М. Маффесолі нова соціальність вимальовується через самоорганізовані і самокеровані афективні спільноти, які вирішують проблеми «одомашнення» навколишнього, загрозливо нестабільного світу, дегуманізації міського життя, відіграють роль захисного об'єднання в умовах тимчасової втрати орієнтирів – неотрайби [7, с. 112]. Новітні племена широко використовують мережеві ресурси електронних медіа, що забезпечують їхню гнучкість, швидкість реагування і енергійність. На думку М. Кастельса, влада сучасних мережевих структур стає сильнішою інститутів політичної влади [22].

Неотрайбалізм – органічний і масовий процес, що демаркує трансформації соціального. Якщо в межах індивідуалістичної парадигми замкнений індивід є носієм певної стабільної функції в суспільстві, то актуалізована багатьма сучасними соціологами соціетальна парадигма основою нової соціальності визначає персону, що легко зливається зі спільнотою племінного типу, постійно виходячи за межі своєї

індивідуальності [1; 2; 7; 12; 13]. У категоріях архетипічної методології, Персона – це соціальний образ людини, певне узагальнення її як істоти цивілізованої, що є ідеальним з моральної та соціальної точок зору. Однак у межах неотрайбів персона наділена можливістю дуже швидко змінювати свої маски, тому її рольова поведінка є мегаальтернативною. Неотрайбалізм, завдяки своїй внутрішній плуралізації, розмиває межі нав'язаних схем інтерпретації реальності. Неотрайби виступають самоцінними поліфункціональними, різноструктурованими мікроспільнотами з вільним членством, вітальна ціль яких – спілкування, гра, видовище. На думку деяких вчених, М. Маффесолі намагається заявити про організацію та управління децентралізованим процесом спілкування таким чином, щоб з нього органічно з'являлося знання, що має право на життя [18, с 82]. Отже, для сучасних племен важливою є освітня функція. Поява широких можливостей дистанційної освіти, проектної діяльності, командної роботи, взаємного навчання, участі у вебінарах, хакатонах, лекторіях, пропозиції яких надходять саме від неформальних спільнот, груп у соціальних мережах, альтернативних громадських об'єднань, ЗМІ, дає підстави вважати, що у традиційних освітніх інститутів з'являються серйозні конкуренти. Така динаміка навколоосвітнього довкілля видається корисною, адже формує якісно новий погляд на майбутнє освіти, ролі її традиційних та новітніх інститутів, дає змогу спрогнозувати вектор реформування системи публічного управління освітою в Україні.

На різних етапах суспільного розвитку освіта виконувала різні функції і ролі, залежно від контексту, в якому функціонували її інститути, та перспективного запити споживачів освітніх послуг. Але незмінним залишалося одне: освічені люди краще розуміють складність світу, а наявність критичної маси добре освічених індивідів сама собою слугує запобіжником більшості соціальних конфліктів.

У даній роботі ми розглянемо три блоки питань: проблематику неотрайбалізму, співвіднесену із трайбалізмом та етноцентризмом, сучасний коеволюційний етап розвитку українського соціуму в контексті циклічної парадигми та динаміку глобальних освітніх трансформацій в контексті архетипної методології, на основі чого зробимо узагальнення.

Аналіз останніх публікацій. Постмодерністська соціологія (праці З. Баумана [1; 2; 13], М. Маффесолі [7; 24; 25]) фіксує симптоматику кризи модерну, його вичерпаність кризою соціального, що наступає, і необхідністю реконструкції соціологічного дискурсу. «Соціологія постмодерну» (праці Е. Гідденса, Ю. Хабермаса), навпаки, постулює наступність і незавершеність модерного проекту. М. Маффесолі характеризує перехід до постмодерну як трансформацію «соціального» (суспільство, механічна солідарність) в «соціальність» (община, органічна («оргіастична») солідарність) [7]. Поняття «неотрайбу» є неологізмом М. Маффесолі і його широке використання в науковому дискурсі лише розпочинається. Основу соціетальної парадигми закладено працями В. Самнера [9], який, до того ж, концептуалізував поняття етноцентризму, та його учня Д. Кемпбелла. Проблематику мережевих структур розкрито у працях М. Кастельса [22]. На його думку, сучасні мережі соціальної композиції замінюють попередні модерні форми особистої і речової залежності, і ця зміна соціального устрою зумовлює нові форми в системах стратифікації, комунікації, мобілізації, потребує нової гнучкої культури взаємовідносин. Змістовні ха-

рактеристики «міських племен» досліджував І. Уотерс. Архетипна парадигма та дослідження соціоетального представлені в українській науковій думці працями Е. Афоніна [12], О. Суший, О. Бандурки, А. Мартинова [23]. Аналіз освітніх трансформацій крізь призму неотрайбалізму ще не був предметом окремих досліджень.

Мета статті – проаналізувати вияв неотрайбалістських тенденцій в сучасному світі, оцінити їх значення в контексті спроби окреслення обрїю інституту освіти як моделі і проекту, формування освітніх трендів.

Виклад основного матеріалу. За зразком «Бунту мас» Х. Ортега-і-Гассета, Л. Іонін назвав свою працю «Повстання меншин». У ній учений доводить, що наразі належати до меншин стає модою, навіть нормою [19]. Коли людина демонструє знаки належності до меншини – це звучить престижно і по-новому [19, с. 5]. Для Л. Іоніна меншинами є субкультурні групи, нові релігійні рухи, секс-меншини, етнічні меншини, мережеві меншини. Зокрема, останні розвиваються найбільш динамічно, адже їхній простір – віртуальний простір – сфера максимальної свободи вибору, що особливо полегшує комунікації, одночасну присутність індивіда у багатьох колективах. Вважається, що бути та швидко реагувати он-лайн – це обов'язок учасника спільноти, знак віртуальної ввічливості. Таємну зустріч можна здійснити у закритій групі, що, звичайно, не замінює спілкування віч-на-віч. Як писав М. Кайку: «У постійному змаганні між High-Tech і High-Toch ми хотітимемо першого і другого» [21, с. 33]. Саме тому в епоху кіберпростору ми досі маємо живий театр, туризм. Якщо нам запропонують фото артиста і квитки на його концерт, ми оберемо саме квитки (High-Toch). Це М. Кайку називає принципом печерної людини: для неї не було достатньо, що Ви похвалитеся гарним полюванням. Печерна людина краще б воліла потримати вбитого звіра в руках. Наші бажання, природа та пристрасті за останні 100 тисяч років сильно не змінилися. Ми досі, маючи електронні носії, вважаємо за краще зберігати і паперові копії інформації. Тому офіс без паперу так і не став реальністю. І тому цифрову голограму вчителя ніколи повністю не замінить його живий аналог.

Чим більше люди переміщуються фізично, тим більше вони схильні створювати спільноти у кіберпросторі і шукати стабільніше та постійне місце у віртуальному світі. На думку Л. Іоніна, таким місцем стає електронна адреса [20]. Однак, тут варто відзначити наявність двоякої тенденції: поряд із безмежними можливостями віртуального простору, людину охоплює ностальгія за локальним, натуральним. Така потреба – це теж основа для об'єднання у сучасні племена.

У 1997 р. Р. Дженкінс зазначив, що починаючи з 1960-х рр. слово «tribe» – «плем'я» стало змінюватися більш нейтральним і таким, що не асоціюється з колоніальною епохою – «етнічна група» [6]. У той же час трайби повернулися в науковий дискурс, однак в новому значенні – М. Маффесолі у 1996 р. використав цей термін для опису феномену зростання кількості територіально розсіяних мікроплеменних груп, заснованих на матриці колективної емоції, релігійному дусі, близькості до природи [7, р. 40]. У своїй праці «Час племен» М. Маффесолі відмовляється від глобальних наративів (наприклад, національної держави), вдало переносить акцент від суспільства – на спільноту, яка знову переживає міф «тут і зараз». Характеризуючи сучасну тенденцію, як переважання цілого над одиничним, приховування глибини на поверхні речей, М. Маффесолі використовує термін «формізм». У

його баченні нестатичний світ переповнений мережами соціальності, які ґрунтуються на найдрібніших і незначних повсякденних ситуаціях, емоційному хвилюванні із характерним катарсисом, глибокій солідарності. Регуляторами чуттєвості неотрайбів є спільна діяльність, свята, ритуали, що витворюють спільноту заново, і відкривають можливість відчувати спільно, переживати ту ж саму пристрась, опиратися на спільний досвід і досвід Іншого [7].

На думку М. Маффесолі, всі інститути – від мікрогруп до держави – є вираженням «божественного соціального» [24]. Нові племена утворюються як на основі локального (територіальної ознаки), так і уявного (спільної ідеї) критерію, а також стилю, світогляду, гри. Це не субкультури, тобто спільноти, засновані на дещо відмінному, ніж для переважної більшості населення, стилі, це – самодостатні «мікрокультури» – молодіжні групи, блогери, фани телесеріалів, що виникають для об'єктивації ідеї «спільного» як символу і простору соціального життя. Соціальне уявне – це цементуючий матеріал неотрайбів [7, с. 150], на відміну від раціонального вибору та універсального етичного закону попереднього періоду [7, с. 116].

У наукових дослідженнях М. Маффесолі розвиває ідеї Ж. Дюрана про те, що мислення і уявне людини – це рівноправні і пов'язані процеси. У сучасному світі, як зазначає багато теоретиків, навіть фізичний простір часто замінюється уявним [11]. Звідси витікає проблема територіальної ідентичності.

На думку А. Мусієздова, територіальні ідентичності виявляються настільки ж «природними» (через об'єктивні характеристики території), наскільки й «уявними» (через смисли, що приписуються території) [27, с. 27]. У працях Е. Дюркгейма прослідковується французьке розуміння «уявного» як ландшафту колективних прагнень (*imaginaire*).

М. Кастельс та Е. Гідденс певною мірою обмірковують питання так званої дестериторизації суспільства. Однак, наразі цю тенденцію правильніше охарактеризувати як двояку. Індивіди, як і раніше, асоціюють себе з місцем, вважають важливим свій зв'язок з ним. Згадаймо лише назви добровольчих батальйонів, утворених в Україні у 2014 р. – Донбас, Київ, Слобожанщина, Азов, Крим, Кривбас, Кременчуг, Львів, Луганськ. Звісно, окремі з них створювалися під впливом корпоративних груп, тому ця назва може звучати як симулякр, однак для інших така назва – це символ, прояв того, що територіальні ідентичності продовжують відігравати важливу роль у самовизначенні людини та у справах цілої держави. Існування територіальних спільнот обумовлено наявністю загальних для їх членів інтересів, пов'язаних з територіальними практиками (пересування на роботу, відвідання магазинів тощо). Тому необхідність захищати ці інтереси – благоустрій території, забезпеченість транспортом та ін. – є фундаментом для самосвідомості територіальної спільноти. Поняття «територіального патріотизму» та «свідомості територій» концептуалізував В. Липинський у своїй праці «Листи до братів-хліборобів». Ці питання також набувають нового значення для процесів децентралізації та створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ) в сучасній Україні. Д. Шнапер посилається на слова Т. Парсонса, що соціетальна спільнота – колективна організація, що створюється на певному територіальному просторі з спільною культурною традицією, яка має відношення до «крові» та продуктів «контракту» [31, с. 179-180]. У. Бек підсумовує:

**Архетипіка і публічне управління:
стратегії та механізми розв'язання конфліктів у сучасному світі**

«Наша прихильність до певного регіону ніколи не шкодить любові до країни в цілому» [3].

На думку А. Мусієздова, у цьому дискурсі чільне місце займає і конструктивістська позиція: спільність території є соціальним конструктом, а територіальна громада – «уявною спільнотою» [27, с. 29]. Як пише Б. Андерсон, будь-яка спільнота є уявною [11, с. 23]. Наприклад, націю як уявну спільноту «створювали» картографи, друкарські машини, газети. Наразі роль «уяви» у визначенні зв'язку суспільства і території легко простежується в масовому розповсюдженні спроб сконструювати образ територій – маркетинг територій, що теж є важливою проблемою для економічної діяльності ОТГ в Україні.

Щодо позначення сфери взаємовідносин груп, що утворені на основі етнічних установок, на початку ХХ ст. У. Самнер запровадив поняття «етноцентризм», вважаючи, що інгруповим відношенням (ми-група) завжди властиві інтеграція і співробітництво, а аутгруповим (вони-група) – конкуренція і ворожість [9] (табл. 1).

Таблиця 1

Компаративний аналіз ознак сучасних та традиційних племен*

Традиційні племена (трайби)	Новітні племена (неотрайби)
Стала ідентифікація членів	Тимчасова ідентифікація членів
Родові зв'язки як фактор об'єднання	Дозвіллеві, дружні, комунальні, інші зв'язки як фактор об'єднання
Можливість належати до одного племені	Можливість належати до багатьох племен (не обмежується)
Системоутворюючою є традиція	Системоутворюючим є прагнення до нового, але в одночасній синергії зі сенсуалізацією зразків архаїчного
Мають історичний зміст	Не мають історичного змісту («не безсмертні» в соціальному сенсі)
Існують у однорідному порожнинному часі та просторі	Існують у неоднорідному, «багатошаровому» часі та просторі
Цінність території – визначальна	Деяке відродження цінності території
Акцент на невизначених судженнях про майбутнє і вічне, абстрактне, міфічне	Акцент на соціальному досвіді, всьому дійсному і природньому
Сильне за ознакою солідарності, владного центру, дисципліни членів	Сильне за ознакою солідарності, слабке – за ознакою владного центру чи дисципліни членів
Стала структура і сутність	Розмита тимчасова структура, сутність – постійно мінлива залежно від ролей, які повноважний виконувати кожен учасник
Чітка демаркація у відносинах з Іншими («ми-вони»), що є у певному сенсі самоідентифікуючою ознакою	Не є загальною вимогою чітка демаркація у відносинах з Іншими («ми-вони»)
Ієрархічна, вертикальна структура влади	Анархічна і горизонтальна структура влади
Наявність тотему	Наявність «ситуативного» тотему (що набагато рідше зумовлює ситуації прояву фашизму, ксенофобії, ніж у випадку трайбів)

* авторська розробка

Етноцентризм – це феномен буденної етнічної свідомості, що може витікати з потреби захисту етносу від інокультурного впливу в умовах дезадаптації етнічних груп, невпевненістю в позитивності образу «ми-групи», прагненні корінного етносу захистити свою територію від мігрантів (через негативне ставлення до них) тощо. Виникнення етноцентризму пов'язано із особливостями групи як етносоціального організму, що історично склався, однак певні особливості актуальної соціальної, економіко-політичної ситуації можуть посилювати чи послаблювати етноцентристські тенденції.

У сучасному світі індекс національної дистанційованості громадян суттєво збільшився, до речі, не внаслідок погіршення становища до якоїсь конкретної нації – насправді поменшало толерантності до всіх. У цьому контексті необхідною видається державна стратегія щодо підтримки і сприяння (патрунування) міжетнічним контактам з боку влади, а також забезпечення кооперативної взаємодії спільнот у регіональному розрізі, що передбачає наявність загальної цілі за територіальною ознакою (територіальний патріотизм). Частково у відповідь на ці тенденції в сучасному світі розвивається концепція культурного громадянства на противагу правовій (формально-юридичній) концепції громадянства. Багато вчених не схильні трактувати громадянство окремо від культурних ознак (*in a culture-blind concept*). Адже держава тоді інерційно не відчуває потреби толерувати соціум, коли перед нею знаходиться спільнота громадян, що формально-юридично однакові (мають однакові права та обов'язки) і не відрізняються за культурними ознаками [10].

Однак опозиційність до меншоритетних культур сприяє консервації соціальних конфліктів. Модель громадянства, конвенціонально налаштовану до громадянських моделей різних цивілізаційних просторів визначає Р. Розальдо через концепцію культурного громадянства (*cultural citizenship*) [8] з акцентом на культурі громадянськості як духовно-моральної вартості особистості. На нашу думку, високий рівень культури громадянськості у тому компоненті її змісту, що, окрім громадянських, вміщає морально-етичні цінності, слугує засобом попередження конфліктів не лише на етноцентристській основі, а й вірогідні суперечки та зіткнення між неотрайбми у випадку їх деструктивної поведінки. Зростання значення ціннісних засад державної служби в Україні, в тому числі і щодо питання подальшого розвитку культури громадянськості державних службовців, знайшло свій змістовний вияв у оновленому нормативно-правовому забезпеченні державної служби (за 2015-2016 рр.). Однак, цей аспект ми не будемо аналізувати в межах даної роботи.

Якщо у випадку етноцентризму етнічні установки щодо сприйняття інших груп та етностереотипи можуть бути або позитивними або негативними, але ніколи не бувають нейтральними (що само собою є значним фактором конфліктності), для неотрайбів, зазвичай, не виникає потреба такої категоричної двополюсної оцінки Іншого. Ре-дефініція кордонів ускладнюється в сучасному мінливому світі в контексті соціального стресу. Можемо зробити висновок, що етноцентризм і неотрайбалізм – це два різні процеси, які існують паралельно в сучасному світі і характеризують суспільство із дещо різних сторін.

На нашу думку, неотрайбалізм відповідає тенденціям розвитку сучасної демократії – руху до більшої свободи, децентралізації, інформаційного суспільства, коли обмеженість політичної демократії щодо забезпечення більш справедливого

устрою зумовлює самоорганізацію самих громадян. Ідеться про появу нового рівня соціальності: мобільної, готової до швидких дій при потребі, активного захисту прав її носіїв і не посягання на свободу іншого. Це соціальність, яка стає сильною завдяки варіативності ситуацій приватності, непрофесійної творчої діяльності, самопошуку в умовах демократії та публічності.

В інформаційному суспільстві індивіди не просто споживають інформацію, а й самі виробляють її, доповнюючи, змінюючи, конструюючи структури, що створюють знання і інформацію. Гнучкість, плинність змістовних та структурних характеристик неотрайбів забезпечується гарантованою свободою творчості їх членів через, зазвичай, демократичний характер відносин, постійний обмін знаннями, пошук нового, перманентну комунікацію, взаємну мотивацію до вдосконалення. Адже коли блокується свобода творчості, суспільство стає більш конфліктним. Свобода позитивно впливає на розвиток членів неотрайбу і на культуру соціуму загалом, якщо виключено посягання на свободу іншого або насильства як засобу самоствердження у діяльності новітнього племені. В такому випадку всередині неотрайбу постійно народжуються нові запити на освіту, її нові форми та варіації. Однак у випадку відсутності розвиненого критичного мислення навіть ненав'язлива позиція групи може бути фатальною, негативною. Звісно, знання носять емансипуючий характер, а постматеріальне відтворення – це домінантність творчої праці. Тому стимулювання творчості працівника і довіра до його інноваційної діяльності, на нашу думку, формують новий економічний уклад за Четвертої промислової революції.

А. Гальчинський у цьому контексті проблематизує нову соціоцентричну реальність, коли людина не опосередковано (як було завжди), а безпосередньо стає реальним системоутворюючим центром майбутнього [14]. У такому контексті логіка соціальних перетворень починає домінувати в економічному процесі. Багатство людської особистості формується соціальним середовищем наших спілкувань, простором комунікацій, параметрами інтелектуального обміну. Ці позиції постають невіддільними атрибутами психіки особистості.

Неотрайби є більшою мірою уявленими спільнотами, ніж трайби. Додаючи до цього можливості, що надає інформаційне суспільство індивіду у напрямку зручного і комфортного навчання у різних формах, можемо сказати: можливості освітнього впливу на сучасні племена у випадку, наприклад, вірогідного використання ними насилля як символічного акту дії, є досить широкими. А ось стосовно трайбалізму (активності племен в традиційному розумінні), можливості освіти щодо, наприклад, толерації різних груп є більш обмеженими. Проілюструємо це такою ситуацією. Т. Хейердал любив розповідати історію, як у XVIII ст. один багатий мандрівник обміняв у жителів Полінезії на якісь дрібнички двоє дітей. Він сумлінно їх виховував у своєму маєтку – навчив манерам та основам наук. А через два роки привіз назад у їхнє плем'я. Який же він був вражений, коли ці діти, тільки зійшовши на берег, скинули з себе перуки, увесь одяг та взуття і побігли до членів свого племені голими і босими.

Сучасна освіта не лише працює на потреби певних неотрайбів, але й поширює інформацію про сучасне плем'я поза ним, попереджуючи вірогідне упереджене сприйняття окремих неотрайбів закритого типу. Однак на етапі постмодерну все

більшим владним впливом наділяються соціальні мережі, тому непоодинокими є випадки, де, можливо, однієї освіти, як регулятора конфліктогенності соціуму, буде недостатньо (наприклад, ситуація із самогубствами підлітків – «Синій кит»). Але загальне правило таке: чим вищим є рівень освіти членів неотрайбів, тим меншою буде вірогідність конфліктів всередині сучасного плем'я і на рівні відносин із іншими неотрайбами. Наприклад, якщо різні неотрайби пов'язуються різні смисли із однією територією, освіта сприятиме розширенню світоглядних горизонтів їх членів та розуміння засадничого значення багатоманітності. Л. Річардсон вважає, що найкращий спосіб протистояти радикалізації молоді – це дати змогу вислухати різні точки зору. А це важливо для сучасної демократії – бачити способи розв'язання проблем із різних сторін, сприяти культурі діалогу. До речі, багато освітніх проектів, що стосуються підтримки політики мультикультуралізму, наразі впроваджуються зусиллями різних груп волонтерів – специфічних неотрайбів.

Гнучкість неотрайбів унеможливорює агресивне нав'язування суспільству уявлень про життя з боку їхніх членів. І взагалі, неотрайби не часто засновуються на девіантних нормах, – вони можуть бути просто альтернативні. Анархізм неотрайбів, також як і будь-якого типу активізм, може укладатися в рамки закону. У сучасному суспільстві є різні законодавчі норми, що дозволяють тим або іншим меншинам бути представленими в дискурсі залежно від актуальності питань, з приводу яких вони виступають. Все це аж ніяк не приводить до зменшення відмінностей між спільнотами. Більш того, сучасні засоби комунікації не тільки сприяють спілкуванню різних індивідів між собою, але ще й демаркують різні існуючі співтовариства, до яких вони входять. У прагненні отримати підтвердження власної ідентичності, люди воліють спілкуватися і взаємодіяти всередині «своїх» спільнот.

До етапу стабілізації соціально-економічної ситуації в Україні суттєво блокувати можливості освіти на сьогодні може те, що у бідних і «безперспективних» неотрайбів – зазвичай, скромні освітні потреби. Освітня мотивація значно вища за умов високого соціально-економічного статусу членів неотрайбу, які будуть, відповідно, знаходитись у привілейованому становищі щодо запиту на освітні послуги. Мережева реальність та широкі можливості навчання в інформаційну епоху певною мірою «зрівнюють» цю нерівність. Іще однією перевагою мережевої комунікації та демократії на цій основі є можливість постійного діалогу, в тому числі органів влади, із різними групами громадськості щодо обміркування та визначення цілей державної політики.

У контексті методології епохальних циклів, розробленої українськими архетипістами [12, с. 16], сучасне українське суспільство перебуває на перехідному етапі від нормативного періоду інволюції до нормативного періоду еволюції та, відповідно, характеризується нестійкою рівновагою, горизонтальною мобільністю. Про це може свідчити те, що навіть після акцій громадянського протесту під назвою Революція Гідності, за опитуваннями кінця 2016 р. 72,4 % українців погодились, що їм важко зрозуміти у що вірити [17] (синдром травмованого суспільства). На даному етапі послаблюється соціальний інституційний контроль, але виникає потреба контролю за розвитком соціальних конфліктів.

У рамках циклічної парадигми (табл. 2), революція визначається першопочатковим пунктом циклічного розвитку суспільної системи. За нею настає нормати-

**Архетипіка і публічне управління:
стратегії та механізми розв'язання конфліктів у сучасному світі**

вна фаза інволюції [12]. Інволюцію змінює перехідна фаза циклу – коеволуція, в межах якої стає очевидною недосконалість метатеорій та існуючих наукових парадигм. Однак коеволуційний період специфічний появою маси самодостатніх індивідів (суб'єкт «Я»), які під впливом зростаючої інноваційної хвилі посилюють синтез порядку і хаосу [12, с. 17]. На зміну коеволуції приходить нормативна фаза еволюції, яка закінчується перехідним періодом революції як кінцевим пунктом розвитку суспільної системи. Революція характеризується появою якісно нових гіпотез та концептуальних теорій на основі накопиченого експериментального матеріалу на етапі еволюції, зростанням емоційно-вольової діяльності індивідів та збільшенням поля соціальної свободи [12, с. 17].

Таблиця 2

Нормативні (сталі) фази у циклічній моделі розвитку науки*

Цикл/фази циклів	Інволюція	Еволюція
Характерні ознаки фаз циклу	Фундаментальність (універсальність) наукових знань та енциклопедизм системи наук. Наука мало пов'язана з практикою. Це, передусім, період засвоєння нових якостей – етап соціалізації. Порядок, зовнішній контроль, колективістська мораль, суб'єкт «Ми», соціальна злагода, влада законів. Буття визначає свідомість, спрощення соціальної структури	Розвиток прикладної науки, диференціація науки, вузька наукова спеціалізація, компаративні і міждисциплінарні дослідження, експериментальний метод, особливий плюралізм, мішанина методів досліджень. Ускладнення соціальної структури, підвищення соціальної активності, розкріпачення індивіда, стабільність змін, свобода вибору, консенсус, сильні громадяни. Свідомість визначає форми буття, переважають персональні інтереси та пристрасті, індивідуальне детермінує соціальне, ускладнення соціальної структури
Перший цикл	Період Античної Греції	Період Стародавнього (античного) Риму
Другий цикл	Відродження	Просвітництво
Третій цикл	Модерн (в основі соціально-історичної методології – об'єктивні закони та тенденції. Для наукового знання характерна абсолютизація фрагменту)	Постмодерн (пріоритет «біологічних складових» людини – етнічних та національних ознак)
Соціальні характеристики фаз циклу	Екстраверсія – «закрите суспільство», спрямованість соціоетальної психіки на матеріальну сутність. Статична, логічна діяльність, ірраціональність, емоційність інтуїтивність	Інтроверсія – «відкрите суспільство», спрямованість соціоетальної психіки на духовну сутність. Розвиток соціальних інституцій, формування динамічних емергентних нових якостей соціуму, раціональність, прагматичність

* розроблено на основі [12], [23]

Неотрайбалізм для українського суспільства – це нова тенденція, яка тільки про себе заявляє. Одним із найбільш яскравих прикладів українських неотрайбів можна назвати корпоративні групи при владі – донецькі, дніпропетровські, київські, закарпатські, львівські клани-неотрайби. На нашу думку, якби українське суспільство характеризувалося б більш тривалим етапом формування і функціонування су-

часних племен, зокрема за територіальною ознакою, процес децентралізації в Україні відбувався б набагато швидше і успішніше. У такому випадку він би носив органічний характер а не напівштучний, як зараз. Виходячи з такої позиції, можна пояснити, чому наразі процес утворення ОТГ є більш активним у західних областях України, де населення мало менш тривале радянське минуле, а регіональний ландшафт відрізняється меншою кількістю «пустель» великих індустріальних міст із «дегуманізованим культурним простором» (отриманих у спадок від СРСР). Звідси, також слід очікувати, що реформа у середній освіті, яка передбачає в контексті децентралізації влади створення опорних шкіл та передачу повноваження з їх адміністративного обслуговування, стратегічного управління на рівень самих громад, у західних регіонах України відбуватиметься швидше, ніж у східних. Якщо в середньому за 2016 р. у центральних областях України на одну область було створено по чотири опорні школи, водночас у Львівській області – понад 30. На нашу думку, є надії, що тут місцеві громади виявляться спроможними та відповідальними належно загосподарювати таку чималу мережу опорних шкіл і в результаті забезпечити населення більш якісними освітніми послугами.

Як стверджують українські вчені-архетипісти, сучасні євроатлантичні країни, на відміну від України, уже входять з етапу еволюції в кризову епоху мережевого тоталітаризму, що закладатиме основу для нормативної фази – інволюції нового четвертого епохального циклу [12, с. 18]. І значною мірою реалізацію вектору їхнього наступного розвитку стосовно формування суб'єкта «Ми» було підготовлено етапом неотрайбалізу (приблизно з кінця 1960-х) в межах нормативної фази еволюції третього циклу – Постмодерну. Хоча у схемі архетипістів нормативна фаза Постмодерну характеризується домінуючим індивідуалізмом та значним впливом індивіда на соціальну організацію, культуру [23, с. 140], ми не вважаємо, що обцинні цінності неотрайбалізму суттєво суперечать таким індивідуалістичним нормам і на даному етапі співживаються з ними. Наприклад, З. Бауман підкреслює індивідуалістичний характер, поверховість і плинність неотрайбів. На думку вченого, в сучасних племенах виражена спроба знову знайти «громади», проте замість цього вона лише веде до ще більшої фрагментарності [1]. Тобто, як стверджує М. Маффесолі, на зміну індивідуалізму у масовому суспільстві приходять колективний індивідуалізм у постмодерному – неотрайбалізм [7, с. 84].

Нещодавно М. Маффесолі уточнив три характеристики сучасного племінного феномену: значимість проживання на одній території, спільність смаків і повернення фігури вічної дитини [25]. Стосовно останнього, на нашу думку, у цьому контексті йдеться не лише про інфантильність вічної дитини і її прагнення до гри (на чому наголошує М. Маффесолі), а й про непереборне прагнення кожної дитини до пізнання нового, що, безумовно, пов'язано з освітою.

Сучасна освіта віддаляється від тяжіння до уречевленого простору – будівлі школи чи стін університету – це знаходить вияв у зростанні популярності сімейної (на ланці загальної середньої) та дистанційної (на ланці вищої) освіти. У Стародавній Греції Аристотель свої лекції проводив на прогулянках у саду. Так само в сучасних розвинених країнах політики намагаються зробити усе докільля, в якому живе індивід, – освітнім (через концепт безперервного навчання у будь-якому віці та навіть місці). Освіта стає чутливішою до життя і потреб різних спільнот. Цій те-

нденції відповідають сучасні процеси децентралізації управління освітою та розширення меж автономії школи. Адже в умовах широкої автономії заклад освіти може швидше зреагувати на появу нових місцевих чи суспільних потреб, запитів, своєчасно попереджуючи конфліктні ситуації. В Україні процеси управління освітою теж «підхоплюють» світові тренди в цьому напрямку.

6 жовтня 2016 р. проект Закону України «Про освіту» було прийнято Верховною Радою України у першому читанні. Згідно з цим документом та виходячи з пояснень, наданих у Методичних рекомендаціях з розроблення положення про структурний підрозділ освіти виконавчого органу об'єднаної територіальної громади [26], управління та фінансування позашкільних, дошкільних навчальних закладів, початкової та базової шкіл (до 9-го класу) передаються на рівень об'єднаних громад, які наразі в Україні продовжують створюватися. Управління старшою профільною школою мало би здійснюватись на рівні вище, ніж об'єднана громада (у Польщі – це рівень повіту), але, оскільки в Україні повітів немає, а школи I, II, III ступенів не відокремлені – старша школа поки управлятиметься теж громадою.

Управління освітою органом місцевого самоврядування об'єднаної громади суттєво відрізняється від адміністрування мережею освітніх закладів з боку районних державних адміністрацій? По-перше, орган управління освітою ОТГ має повноваження, окрім операційного (забезпечення поточної діяльності освітньої мережі громади), ще на стратегічному (планування і прогнозування системи освіти в ОТГ) рівні. По-друге. Якщо керівника органу адміністративного обслуговування освітою в ОТГ призначає голова ОТГ, який обирається громадою ОТГ, то завідувача районного відділу освіти призначає на посаду керівник районної державної адміністрації, призначений, в свою чергу, Президентом (без участі громади). Звідси, орган управління освітою, як і вся система місцевої влади в ОТГ, є підзвітною громаді, і діє в її інтересах. Також адміністративне обслуговування мережі закладів освіти в ОТГ спрямоване на делегування навчально-методичних повноважень на рівень навчальних закладів [26]. Тобто йдеться про розширення автономії шкіл.

Дж. Т. Гатто стверджує, що феномен масового примусового шкільного навчання з'явився на етапі модерну як крайній вияв економічної раціональності з метою стандартизувати процеси мислення робітника в ролі надійного споживача. Задля цього наукове управління швидко поширилось з фабрик на школи. На думку Дж. Т. Гатто, великим деструктивним міфом ХХ ст. було твердження, що дитина не отримує правильного виховання у неповторних умовах її власної сім'ї [15, с. XII]. Як засвідчила історія, модель раціонального управління школами дещо пошкодила коріння вільного суспільства, яке наче захищала. Школа перетворилася на знаряддя держави-левіафана.

У XVIII–XIX ст. молоді американці всі необхідні навички для життя набували у громаді та сім'ї. При чому вчителям відводилось непевне місце – кожен міг учити інших і кожен міг учити себе. Світські школи були периферійними закладами, які використовувались для відпочинку матері. Таку систему на ранніх етапах державності США запозичили у Стародавньої Греції. В античній Греції навчання характеризувалося як вільне, засноване на самодисципліні. Для здобувачів освіти важливим було не випробування тестами, а реальним життям у справі досягнути ідеалів, передбачених місцевою традицією (партисипаторною демократією). Найвідомішою

афінською школою була академія Платона – місце зустрічі мислителів та шукачів, сприятливе для доброї розмови та гарної дружби – всього, що, на думку Платона, має лежати в основі освіти.

В останні десятиліття XIX ст. американська система освіти перейшла на пруську/спартанську модель, метою якої стало задоволення потреб бізнесу та держави посередництвом «супроводження кожного кроку людини офіційними настановами». На етапі Просвітництва, культивування колективного суспільного організму, багато європейських філософів стали прихильниками ідеї примусового шкільного навчання, адже спокусливо виглядала можливість розвивати східний механізм для перетворення широких мас населення на засіб реалізації волі еліт, створення надійного фундаменту для того, щоб легко управляти суспільством. Наприкінці першої чверті XIX ст. у великих американських містах з'являються ланкастерські школи – дітям із нижчим класів виховували покірність під виглядом отримання вміння читати та рахувати. У цих закладах дітям не ставили вимогу думати, лише повторювати, тому навчатися було легко. Форму обов'язкової освіти у США винайшли в штаті Массачусетс близько 1850 р. Її впровадженню протистояли, однак у 1880 р. останній опір було подолано, і американські діти почали ходити в школу під конвоєм. Це виявилось не зовсім на користь суспільству – якщо до 1850 р. рівень грамотності в штаті становив 98 %, після 1850 р. – не більше 91 % [16, с. 40]. Обов'язкова освіта слугувала інструментом створення національної єдності та відображала страх перед етноцентризмом. Рівень достатку в суспільстві зростав, але якщо придивитися до психології, можна помітити і наростання тривоги. Ми переконані, що впровадження обов'язкового шкільного навчання з усіма атрибутами, що призвело до мінімізації простору свободи і творчості учня, а також запровадження управління школами за «зразками фабрик» значною мірою сприяли наростанню тривожності та депресивних настроїв у суспільстві, що лягло в передумови появи неотрайбалізму як феномену сучасного соціуму.

Якщо до середини XIX ст. американські школярі могли вільно обирати ту модель освіти, яка їм підходить, наприклад, самоосвіту, на сьогодні ці варіанти доступні лише найбільш сміливим і багатим. У проекті Закону України «Про освіту» закладений новий статус домашньої форми освіти (коли здобувачу не потрібно буде брати довідку про стан здоров'я чи особливі обставини, щоб отримати змогу навчатися вдома). І тепер з будь-якою школою, а не лише заочною, батьки зможуть укласти договір про домашнє навчання їхньої дитини та здачу іспитів на отримання атестату. У проекті Закону України «Про освіту» передбачено також підтримку різних типів шкіл, зокрема державне фінансування здобуття загальної середньої освіти у приватному закладі освіти в обсязі фінансового нормативу бюджетної забезпеченості одного учня. Ці зміни є відповідними нормативній фазі постмодерну, що передбачає інноваційність та емерджентність соціуму. Успіхи домашньої освіти в США (понад 2,5 млн дітей охоплено цією формою) і різних напівзалежних від держави типів шкіл (чартерні, школи-магніти), вказують на обнадійливий шлях освітніх змін, до яких, хоч із запізненням, долучається Україна.

Якщо раніше економіка індустріалізму не витримала б покоління молодих людей, навчених критично мислити, то постмодернізм і формування нового 4-го епохального циклу дуже потребують покоління ініціативних, неординарних, твор-

чих людей, що виконуватимуть роботу, яку не зможуть здійснити сконструйовані людиною роботи. У здоровій спільноті функція навчання належить всім. Дієвості цієї норми певною мірою сприяє сучасна тенденція неутрайбалізму, паралельно засвідчуючи її перспективність. Держава зобов'язана допомагати новим мережевим процесам в освіті та обслуговувати їх. Також суспільство додатково потребуватиме державних програм з розвитку фундаментальних наук, що закладатимуть основу залишкових знань для забезпечення прогресу.

У контексті реформи децентралізації влади та реактуалізації ідеї освітніх округів в Україні, на нашу думку, важливо зробити служіння громаді обов'язковою частиною шкільного навчання. Окрім досвіду безкорисливості, участь індивіда у житті громади – найкращий спосіб передати відповідальність в основних сферах буття. А відчуження від громади перетворюється на байдужість майже до всього [16, с. 74]. Місцева громада – це чи не найкращий запобіжник втрати ідентичності. Розвинена громада, що має певні історичні традиції, відрізняється від посереднього неутрайбу – дружба і вірність у громаді довгочасні, а для більшості сучасних племен – це тимчасове явище. Тому ми погоджуємося із Дж. Т. Гатто, що криза шкільної освіти пов'язана із серйозною кризою місцевих громад [16, с. 40].

Для сучасної освіти важливо залишатися сферою творчості, а не виробництвом «освічених людей». У найближчому майбутньому по-новому виявляться затребуваними розвинені гуманітарна, етична, соціальна компетентності молоді. Вони звучатимуть по-новому в умовах, коли 1 млрд. людей може стати безробітними, великій кількості африканських дітей загрожує смерть через голод, більш масштабними стають проблеми біженців тощо.

Системним реформам мають передувати локальні педагогічні новації і зусилля на місцях, в ході яких буде сформовано локальний педагогічний досвід [30, с. 23]. Сучасна модель освіти – модель конвєсера – не дієва. Саме мережева форма освіти може забезпечити змістовність (культурну наповненість) освітньої траєкторії здобувача освіти – ідеями корпоративності, конструктивності, а не споживанням відчуженого знання. Лише колективні форми роботи і діяльності забезпечать сучасне мислення і правильну соціалізацію індивіда, навіть не дивлячись на те, що особистість як антропологічна цілісність сама конструює свій життєвий шлях.

Сучасний педагог – це провідник, що ініціює творчість і активність здобувача освіти, його супровід, спільний пошук рішень, організовує умови і простір для творчості. На жаль, досі державні управлінці розуміють реформи як організацію та реорганізацію, направлені не лише на організаційні структури, а й на самих педагогів та учнів лише в ролі матеріалу перетворень. Тому легко пояснити, чому освітні зміни простіше відбуваються на рівні освітніх установ (де педагоги самоорганізуються) і гальмують у сфері управління освітою.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Постсучасність характеризується переходом від модерної індивідуалістичної парадигми (індивід, група) до постмодерної соціетальної парадигми (персона, спільноти племінного типу – неутрайби). Не помітний на перший погляд потенціал впливу неутрайбів на наявні традиційні освітні інститути не можна ігнорувати. Сучасне мережеве суспільство вирізняється не лише акцентом на знанні та інформації, але принциповою зміною їх ролі – кожен може долучитися до технології виробництва знань чи символів, що

об'єднують у сучасні племена. Ця гнучкість, незмірний творчий потенціал є критично важливими для традиційних вертикальних структур управління освітою, що в умовах інформаційного суспільства не встигають реагувати на швидку циркуляцію інформації. Зіткнення традиційного і сучасного підходів до освіти, що лежить в основі супротиву змінам та зумовлене частими провалами реформ буде подолано у випадку відстеження тих рамкових точок освітніх запитів неотрайбів, аналіз яких в результаті допоможе більш точно спрогнозувати розвиток освіти і успішно спроектувати, впровадити відповідні фази епохального циклу освітні зміни.

Сучасна епоха характерна тим, що поряд із створенням нових форм соціального життя, відтворюються і старі. Багато протилежних тенденцій співіснують або є дwoякими. Однак через спостереження за низовим рівнем суспільства видається можливим відслідкувати, який вектор тенденції буде більш актуальний найближчим часом. Адже за умови свободи функціонування структур низового рівня суспільства як наближених до природнього, локального, такі віддзеркалюватимуть реальну симптоматику соціуму. Віртуальні, афективні племена – альтернативні форми організації, спілкування, взаємодії, де людина заново знаходить себе. Основою для нової соціальності є емоційний вимір соціального життя, підкріплений медійною активністю у соціальних мережах. Вектор стосовно формування колективного суб'єкта «Ми» у сучасних євроатлантичних країнах в межах нормативної фази еволюції третього циклу – Постмодерну, що супроводжує їхній вірогідний перехід до нормативної фази інволюції четвертого циклу, значною мірою видається можливим завдяки феномену неотрайбалізму (що розпочався тут приблизно з кінця 1960-х і підготував необхідні передумови для такого переходу).

Племена сучасного світу формуються на основі багатоманіття індивідуальних актів самовизначення. Множинність членства сприяє створенню більш складної орієнтації особистості, ніж просто етноцентризм. Людина, що глибоко відчуває себе членом різних груп, може виробити здатність порівнювати, розуміти умовність тих чи інших позицій. Можливості освіти як регулятора соціальної конфліктності в суспільстві неотрайбів набагато більші і варіативніші, ніж на етапі модернізму.

Сприяння у розвитку громадянського суспільства (неотрайби можуть утворювати громадські організації, щоб виходити на діалог з державою), децентралізація влади і подальша демократизація та формування нової якості політики – повністю відповідають тенденціям постсучасності і містять значний потенціал попередження соціальних конфліктів. На етапі неотрайбалізму – держава повинна підтримати прагнення окремих спільнот зробити освіту більше наближеною до регіональних потреб, сприяти урізноманітненню форм освіти та стимулюванню творчих початків в її основі. Наразі компоненти архетипів колективної свідомості окремі групи використовують штучно як інструмент hi-hume технологій (гуманітарних форм точкової маніпулятивної дії поведінкою людини). Ми переконані, що саме в умовах розвиненої культури життя громадою (громадської, громадівської культури), через великий об'єм живого, відкритого, щоденного спілкування між її членами, таку маніпулятивну дію видається можливим попередити.

Неотрайби є простим засобом для індивіда здійснити свої бажання та захистити себе від вимог інших сучасних племен. На сьогодні неотрайби відносно успішно

виконують освітню функцію. Цей проблемний аспект міждисциплінарних досліджень є перспективним для подальших аналітичних робіт.

Список літератури

1. *Bauman Z.* Intimations of Postmodernity / Z. Bauman. – L. : Routledge, 1992.
2. *Bauman Z.* Liquid modernity / Z. Bauman. – Malden : Polity Press, 2000.
3. *Beck U.* Risk Society: Towards a New Modernity / U. Beck. – L. : Sage, 1992.
4. *Durand G.* Wyobraznia symboliczna / G. Durand. – Warszawa : Państwowe Wydaw - nictwo Naukowe, 1986.
5. *Ethnicity : Theory and Experience* / ed. N. Glazer and D. Moynihan. – Cambridge, 1975.
6. *Jenkins R.* Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations / R. Jenkins. – L. : Sage, 1997.
7. *Maffesoli M.* The Time of the Tribes. The Decline of Individualism in the Mass Society / M. Maffesoli. – L. : SAGE Publications, 1996.
8. *Rosaldo R.* Cultural Citizenship and Educational Democracy / R. Rosaldo // *Cultural Anthropology*. – 1994. – Vol. 9. – No. 3. – P. 402-411.
9. *Sumner W. G.* Folkways: A Study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores, and Morals / W. G. Sumner. – Available at : https://books.google.com/books/about/Folkways.html?id=dX9qAAAAMAAJ&redir_esc=y.
10. *Volpp L.* The Culture of Citizenship / L. Volpp // *Theoretical Inquiries in Law*. – 2007. – Vol. 8. – No. 2. – P. 571-602.
11. *Андерсон Б.* Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Б. Андерсон ; пер. з англ. – К. : Критика, 2001. – 272 с.
12. *Афонін Е. А.* Велика розтока (глобальні проблеми сучасності: соціально-історичний аналіз) / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. – К. : ПАРАПАН, 2002. – 352 с.
13. *Бауман З.* Философия и постмодернистская социология / З. Бауман // *Вопросы философии*. – 1993. – № 3.
14. *Гальчинський А.* Світ розвертається ліворуч – у бік людини [Електронний ресурс] / А. Гальчинський. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/macrolevel/anatoliy-galchinskiy-svit-rozvertayetsya-livoruch-u-bik-lyudini-.html/>.
15. *Гатто Дж. Т.* Прихована історія американської освіти: Глибоке дослідження в'язниці сучасного шкільного навчання / Дж. Т. Гатто ; пер. з англ. – Х. : ДІОР-К, 2016. – 448 с.
16. *Гатто Дж. Т.* Прихована програма обов'язкової шкільної освіти. Отуплення / Дж. Т. Гатто ; пер. з англ. – Львів : Літопис, 2016. – 100 с.
17. *Головаха Є.* Про «феномен аморальної більшості» [Електронний ресурс] / Є. Головаха // *День*. – Режим доступу : <http://m.day.kyiv.ua/uk/article/podrobyci/pro-fenomen-amoralnoyi-bilshosti>.
18. *Заяц Д.* Indie-rock социология Мишеля Маффесоли / Д. Заяц // *Социология: теория, методы, маркетинг*. – 2011. – № 3. – С.74-83.
19. *Ионин Л.* Восстание меньшинств / Л. Ионин. – М. : Университетская книга, 2013. – 240 с.
20. *Ионин Л.* Парад меньшинств [Электронный ресурс] / Л. Ионин. – Режим доступа : <http://lifeinbooks.net/chitat-online/parad-menshinstv-leonid-ionin/>.

21. *Кайку М.* Фізика майбутнього / М. Кайку ; пер. з англ. – Львів : Літопис, 2013. – 432 с.
 22. *Кастельс М.* Становление общества сетевых структур. / М. Кастельс // в кн.: Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология. – М. : Academia, 1999. – С. 492-505.
 23. *Мартинов А.* Исторична соціологія (циклічна парадигма) / А. Мартинов. – К. : УАІД «Рада», 2004. – 228 с.
 24. *Маффесоли М.* Околдованность мира или божественное социальное / М. Маффесоли // В кн.: СОЦИО-ЛОГОС. – М. : Прогресс, 1991. – С. 274-283.
 25. *Маффесоли М.* Человек постсовременности [Электронный ресурс] / М. Маффесоли. – Режим доступа : <http://syg.ma/@marisya-prorokova/mishielfmaffiesolichieloviek-postsovriemiennosti-pierievod-stati-voshiedshiei-v-sbornik-lhomme-postmoderne-paris-bourin-editeur-2012>.
 26. Методичні рекомендації з розроблення положення про структурний підрозділ освіти виконавчого органу об'єднаної територіальної громади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/legislation/other/49450/>.
 27. *Мусиездов А.* Территориальность современного общества / А. Мусиездов // Социологический журнал. – 2013. – № 4. – С. 21-34.
 28. Постмодернизм : энциклопедия / под. науч. ред. А. Грицанова, М. Можейко. – Минск : Интерпрессервис, 2001. – 1038 с.
 29. *Пятков Н.* Архетип изменения: его место и роль в архаическом мифомышлении / Н. Пятков // Изв. Урал. гос. ун-та. – 2008. – № 57. – С.101-114.
 30. *Розин В.* Образование в условиях модернизации и неопределенности: Концепция / В. Розин. – М. : Либроком, 2013. – 80 с.
 31. *Шнапер Д.* Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації / Д. Шнапер ; пер. з фр. – Харків : Фоліо, 2007. – 223 с.
-

Inna SEMENETS-ORLOVA

PhD (Politics), Doctoral Candidate

Education Management Department

National Academy for Public Administration

Office of the President of Ukraine

TRANSFORMATION IN EDUCATION INSTITUTIONS IN A CONTEXT OF SOCIAL CONFLICTS: UPON M. MAFFESOLI'S CONCEPT OF THE "NEO-TRIBALISM" ARCHETYPE

The article is dedicated to the analysis of the neo-tribalism trends, reflecting the complex of social transformation in modern society. The author researches features of neo-tribes, provides comparative analysis of modern tribes and traditional tribes. Within the context of this problem, significant attention in the research is paid to concepts of ethnocentrism and tribalism, regionalism, territorial patriotism. The author emphasizes that there is a critical need for the successful completion of power decentralization reform in Ukraine, which will create an organic basis for the reform of secondary education and the implementation of other major educational changes.

Keywords: *archetypes, neo-tribes, ethnocentrism, transformation in education institutions, cyclic paradigm.*

УДК 329.001 (100)

Владислав ЧУПРИН

магістрант

Харківський національний економічний університет

ім. Семена Кузнеця

ЗАСТОСУВАННЯ АРХЕТИПНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Визначені ключові цілі і завдання, які висуваються до освітньої системи України. Обґрунтовано, що запропонована вищою школою система відбору учнів не враховує в повному обсязі ступінь відповідності обраного студентом напрями професійного розвитку його особистісних якостей. Розроблені можливості удосконалення існуючої системи відбору студентів за рахунок застосування елементів архетипного менеджменту. Запропоновано інструментарій системи відбору студентів, що ґрунтується на вивченні психологічних особливостей особистості і зіставленні цих особливостей до вимог, які висуває до людини специфіка кожного конкретного виду професійної діяльності.

Ключові слова: *освіта, вища освіта, архетиповий менеджмент психофрактал, колективне несвідоме, тип особистості.*

Постановка проблеми. Завдання освіти полягає у тому, щоб розвинути закладений в людину від народження потенціал, допомогти їй знайти шляхи гармонічного існування у соціумі. Саме тут виникає зв'язок між системою освіти та архетиповим менеджментом.

Архетипи виступають як певні установки передчуття, як досвідомі інтуїції, що регулюють психічне життя і соціальну поведінку людини. Архетиповий менеджмент допомагає людині шукати себе і знаходити своє місце у світі. Адже головне завдання архетипового менеджменту – виховання в людині внутрішнього відчуття повноцінності [1, с. 58].

У глибині кожного з нас є архетиповий потенціал розвитку, індивідуальні психічні даності та можливості наповнення цих даностей – психофрактали. Психофрактали містять у собі архетипові змісти в їхньому вселюдському значенні і водночас в індивідуальних пропорціях та потенційних формах розвитку цих змістів. Психофрактал містить у собі вимоги і можливості добору інформації, поведінкових, діяльнісних та когнітивних рішень, тобто напрямок, на якому людина здатна отримати все об'єктивно краще для себе.

Отримання вищої освіти виступає одним з ключових етапів життєвого шляху людини. Адже, як правило, саме в цей період життя розвиваються ключові здібності, формуються навички та компетенції, які вона буде застосовувати у своїй професійній діяльності. Траєкторія долі людини, її щастя, самопочуття, задоволеність

життям, фізичне і психічне здоров'я багато в чому визначаються задоволеністю змістом професійної діяльності, ставленням до неї, рівнем професійних досягнень [5, с. 8]. Через це на інститут вищої освіти покладається особливе завдання – сприяти розкриттю властивих кожній людині унікальних дарувань і покликань.

Згідно з результатами дослідження, виконаного компанією GfK Ukraine у 2016 р., лише 50 % студентів обрали спеціальність, бо цікавилися нею, 29 % при виборі орієнтувалися на престиж професії, можливість працевлаштування та доброго заробітку, а 16 % опитаних керувалися такими факторами, як поради батьків чи знайомих, можливість потрапити на бюджет, розмір плати за навчання [7]. Ці дані свідчать, що вибір молоддю напряму професійного розвитку є доволі стихійним. Адже лише половина опитаних мала інтерес до обраної спеціальності, вже не кажучи про наявність необхідних для цієї діяльності здібностей.

Аналіз останніх публікацій. Значний внесок у розвиток теорії архетипного підходу управління зробили О. Донченко, Е. Афонін, В. Антоненко, О. Суший, Т. Новаченко, Т. Вакулова. Різні аспекти реформування системи вищої освіти в Україні досліджували І. Бех, О. Безпалько, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Ничкало, С. Харченко. Психолого-педагогічні основи підготовки молоді до вибору професії досліджували Г. Бас, Ю. Гільбух, О. Голомшток, М. Захаров, В. Кавецький, Є. Клімов, Г. Костюк, Є. Павлютенков, К. Платонов, Л. Потапов, К. Сазонов, Б. Федоришин, С. Чистякова. Дослідження якості конкурсного відбору студентів здійснювали С. Раков, Л. Серeda, В. Гудзинський, О. Ляшенко, В. Ковтунець.

Мета статті. Імплементация архетипного підходу до системи вищої освіти для підвищення її якості та зміщення вектору розвитку на людиноцентризм.

Виклад основного матеріалу. Якісне виховання та навчання висококваліфікованих у своїй галузі – одна з ключових функцій вищої освіти. Під якістю освіти розуміють сукупність певних світоглядних, поведінкових і професійно значущих властивостей та характеристик студента, що зумовлюють його здатність задовольняти як особисті духовні та матеріальні потреби, так і потреби суспільства [6].

Закон України «Про освіту» визначає, що «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями» [3]. Разом із цим, згідно із законом, вища освіта – це сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [2].

Таким чином, у нормативно-правових документах декларується намір держави сприяти всебічному і цілісному розвитку особистості з метою її соціалізації та гармонійного співіснування з іншими представниками суспільства. Але адаптувати освітній процес під унікальні біологічні, соціальні, моральні та психологічні риси кожного окремо взятого індивіду неможливо, оскільки в такому випадку застосування освітніх стандартів є неможливим.

Проте можна піти в іншому напрямку. Його суть полягає у більш детальному дослідженні унікальних властивостей людини, і подальшому підборі найбільш відповідних для її особливостей освітніх програм та напрямів. Реалізація цього наміру є можливою за умови застосування в системі освіти архетипного підходу.

Архетип – це прихований у колективному несвідомому культурний стереотип, «прототип», уроджена психологічна схема мислення, яка опосередковано впливає на діяльність соціальних суб'єктів [11].

Архетиповий менеджмент розкриває феноменологію архетипових ситуацій переживання, мислення і вчинків, які не можуть бути зрозумілими поза аналізом архетипових елементів психічного, – ситуацій, в яких щось невидиме ненав'язливо, але впевнено управляє людиною, в яких об'єктивна душа (колективне несвідоме, архетипи, психофрактали) диктує людині як бути, регулює її відносини із самою собою та іншими.

Психофрактал – це первинна часткова психічна оснащеність суб'єкта, це феномен, недоступний для свідомості цілком, але він являє собою єдину реальність, що вимальовує унікальний вектор життя суб'єкта. Психофрактал як спеціалізована структура здатний ефективно спожити і обробити тільки певну інформацію і у певній формі. Якщо він не отримує такої інформації, його психічна енергія не реалізується повною мірою і не видає відповідного спеціалізованого продукту [1, с. 182].

Як апіорні обумовленості архетипи є психологічним феноменом «стереотипу поведінки», який надає всім живим істотам їх специфічні властивості. Завдяки дослідженню цього явища встановлено типи можливих поведінкових реакцій людини.

К. Г. Юнг припустив, що основних психологічних функцій, що допомагають людині сприймати світ, чотири. Він виокремив трансперсональні, архетипові компоненти психічного, те чи інше відношення між якими породжує нову психосоціальну феноменологію. Ці універсальні компоненти працюють по-різному, залежно від того, в якій структурі функціонують.

Відмінність у цінностях, смаках, перевагах, симпатіях та антипатіях пояснюється феноменом архетипової спеціалізації індивідів. Під архетиповим шаром типовості залягають унікальна спеціалізація людини, набір її життєво важливих цінностей і найсильніших можливостей [1, с. 25].

Проте нинішня система вищої освіти не адаптована під врахування особистостей людини. Ключовий критерій, який враховується під час вступу до ВНЗ – результати, отримані під час здачі зовнішнього незалежного оцінювання і середній бал документа про середню освіту.

Безумовно, оцінка розумових здібностей майбутнього студента та його знання шкільної програми є важливою. Але, окрім необхідного рівня знань, кожна професія висуває свої специфічні вимоги щодо психологічної схильності людини до зайняття цією справою. Нажаль, цей критерій ігнорується.

Для вирішення цієї проблеми пропонується доповнити систему відбору абітурієнтів критерієм психологічної придатності. Як алгоритм, на основі якого буде прийматися рішення про схильність (або, навпаки, невідповідність) тим чи іншим напрямкам професійної діяльності, рекомендується застосовувати тест на ідентифікацію типів Майєрс – Бріггс.

Ця методика виникла у 1930-х. Досліджуючи причини відмінностей у поведінці різних людей, К. Бріггс та І. М. Бріггс розробили класифікацію типів особистостей, що отримала назву «індикатор типів Маейрс – Бріггс» (МВТІ) і поширилася в 1980-х. У США при вступі на роботу люди вказують у резюме свій психологічний тип – аббревіатуру з чотирьох літер [10]. Ця практика дозволяє зрозуміти, для якої роботи найбільш схильна людина.

Завдяки вимірюванню унікальних комбінацій особистісних факторів людини, можна передбачити його схильність до певного виду діяльності, спосіб його дій, характер рішень та інші особливості, що дозволяють йому відчувати себе комфортно і впевнено. Для цього розроблено чотири парні шкали (табл. 1).

Таблиця 1

Шкали особистісних факторів поведінки людини

Шкала	Шифр	Значення	Особливості прояву
Орієнтація свідомості	E	Extraversion (екстраверсія)	Орієнтація назовні, на об'єкти
	I	Introversion (інтроверсія)	Орієнтація всередину, на суб'єкта
Спосіб орієнтації в ситуації	S	Sensing (здоровий глузд)	Орієнтація на факти і отриманий досвід
	N	iNtuition (інтуїція)	Орієнтація на передчуття та загальну інформацію
Основа прийняття рішень	T	Thinking (логіка)	Раціональне і логічне порівняння альтернатив
	F	Feeling (почуття)	Рішення приймаються на основі емоцій
Спосіб підготовки рішень	J	Judging (судження)	Планування й упорядкування інформації
	P	Perception (сприйняття)	Адаптація до ситуації орієнтуючись по наявним обставинам

Кожна з психологічних характеристик є наслідком, своєрідним історичним результатом того, що не раз повторювалося в поведінці окремих людей та цілого народу. Бажаючи того чи ні, кожна людина зазнає впливу цих характеристик. Разом із цим, структурні співвідношення цих психологічних характеристик виступають у ролі обмежень при спробах займатися діяльністю, яка вимагає полярно протилежного складу внутрішньоособистісного поєднання наведених характеристик.

К. Г. Юнг зазначав, що із загальної маси різноманітної інформації людина виділяє ту, на яку вона налаштована, завдяки домінуючим у структурі її несвідомого архетипним образам. Відповідність архетипних образів особистості її зовнішньому оточенню визначає швидкість адаптації людини до нових життєвих обставин, в які вона потрапляє. Можна зробити висновок, що чим більше зовнішнє середовище віддзеркалює внутрішні особистості людини, тим гармонічнішим буде існування людини у світі. І це стосується усіх сфер людської діяльності.

Поєднання наведених вище шкал дає зразок одного з 16 можливих типів (табл. 2). У кожній психічно здорової особистості можна простежити свою унікальну комбінацію наведених вище параметрів. Психологічний тип описується формулою з чотирьох літер: екстраверсія або інтроверсія (перша літера), сенсорика або інтуїція (друга літера), логіка або почуття (третья літера), судження або сприйняття (четверта літера). Їхній порядок визначає поведінку людини у різних життєвих ситуаціях її схильності, інтереси, здібності й таланти.

Рекомендовані напрями діяльності для різних типів особистості [4]

Тип особистості	Рекомендований напрям професійної діяльності
ISTJ	Медицина; бухгалтерський облік; аудит
ISFJ	Освітня та виховна діяльність; логопедія; психологія
INFJ	Медицина; журналістика; релігійна діяльність; перекладацька діяльність
INTJ	Юриспруденція; викладацька діяльність; комп'ютерна аналітика; хімія; інженерія
ISTP	Сільське господарство; механіка; ремонт та обслуговування техніки; інженерія
ISFP	Бухгалтерія; механіка; ремонт та обслуговування техніки; медичне обслуговування
INFP	Психіатрія; психологія; викладацька діяльність; мистецтво
INTP	Соціологія; програмування; юриспруденція; мистецтво;
ESTP	Маркетинг та реклама; менеджмент; торгівля; охорона правопорядку; аудит
ESFP	Релігійна діяльність; викладацька діяльність; торгівля
ENFP	Викладацька діяльність; психологія; мистецтво; акторство
ENTP	Фотографія; маркетинг та реклама; журналістика; торгівля; комп'ютерна аналітика
ESTJ	Викладацька діяльність; медицина; менеджмент; юриспруденція;
ESFJ	Медичне обслуговування; релігійна діяльність; косметологія;
ENFJ	Акторство; журналістика; викладацька діяльність;
ENTJ	Юриспруденція; менеджмент; наукова діяльність

Наприклад, тип особистості ISTJ (інтроверт, сенсорик, логік, раціонал) глибоко вникає в роботу, аналізуючи інформацію з різних сторін. Йому властиві такі риси як педантичність, впорядкованість, відповідальність. Такий тип особистості реально дивиться на речі і береться за справу, лише якщо переконаний, що зможе її завершити [9]. Тому люди цього типу будуть комфортно себе відчувати, займаючись професійною діяльністю в напрямку обліку та аудиту. А типу особистості ENTJ (екстраверт, інтуїт, логік, раціонал) властиві лідерські якості і потреба в здійсненні контролю над оточенням. Тому для людей цього типу мають схильність до реалізації себе у напрямку менеджменту.

Наведені рекомендації є результатами багаторічних досліджень, і засновані на базі даних, зібраних Центром застосування психологічного типу. Ця організація займається типологічними дослідженнями особистості з 1970-х. Тому при виборі майбутнього напрямку професійного розвитку слід враховувати вимоги, які вона висуває до людини, а також наявності в індивіда відповідних схильностей.

Висновки і перспективи досліджень. Ідея застосування типологічного підходу, заснованого на формах індивідуального прояву архетипних образів, для вибору професії полягає в тому, щоб допомогти людині знайти роботу, відповідну для його типу особистості. У тому, щоб людина була змушена пристосуватися до зайняття невластивою, невідповідною їй діяльністю, немає сенсу. Чим краще людині підходить її професія, тим менше професійний стрес, тим більшим буде її задоволеність роботою, тим вищою буде її ефективність, тим більш гармонічною буде її взаємодія із зовнішнім середовищем.

В інформаційні системи ХНЕУ ім. С. Кузнеця вже імплементовано експрес-опитники, які можуть допомогти абітурієнтам та студентам обрати підходящу для них спеціальність. Перспективою подальших досліджень на локальному рівні є підвищення ефективності і точності існуючих в університеті опитників за рахунок їх доповнення методикою МВТІ.

Список літератури

1. *Донченко О. А.* Архетиповий менеджмент / О. А. Донченко. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 264 с.
2. Про вищу освіту : Закон України від 01 квіт. 2014 р. № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
3. Про освіту : Закон України від 23 трав. 1991 р. № 1060-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>
4. *Крегер О.* Почему мы такие? 16 типов личности, определяющих, как мы живем, работаем и любим / О. Крегер, Дж. Тьюсон. – М. : Альпина Паблишер, 2013. – 356 с.
5. *Кокун О. М.* Психологія професійного становлення сучасного фахівця / О. М. Кокун – К. : Інформ.-аналіт. агенство, 2012. – 200 с.
6. *Кисельова О. І.* Зміст та завдання стандартизації вищої освіти / О. І. Кисельова, О. В. Янкова // Наука і освіта. – 2013. – № 6. – С. 90-95.
7. Як обирають професію майбутні студенти? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/yak-obirayut-profesiyu-maybutni-studenti-rezultati-sociologichnogo-doslidzhennya-viyavilisya-cikavimi-.html>
8. *Дубасенюк О. А.* Розвиток вищої освіти: тенденції та перспективи / О. А. Дубасенюк // Людиноцентризм як основа гуманітарної політики України: освіта, політика, економіка, культура : матер. Всеукр. конф. ІОД НАПН України. – 2011. – С. 135-142.
9. Тест на тип личности по Майерс-Бриггс (МВТІ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://4brain.ru/blog>.
10. Ваш тип личности и профессия [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://moeobrazovanie.ru/publikacii/articles/vash_tip_lichnosti_i_professija.html
11. *Суший О. В.* Неусвідомлювані форми соціально-психологічного мислення: до питання методологічних засад архетипіки / О. В. Суший // Публічне управління: теорія та практика. – 2015. – Вип. 1 (спец. вип.). – С. 55-59.

Vladislav CHUPRIN

Student

Simon Kuznets Kharkov National University of Economics

USING ARCHETYPAL MANAGEMENT IN THE SYSTEM OF HIGH EDUCATION

The work identified the key goals and objectives that are put forward to the educational system of Ukraine. It is proved that the proposed high school system of selection of students does not take into account the full degree of correspondence chosen by the student in the field of professional development of his personal qualities. Developed opportunities to improve the existing system of selection of students through the using certain ele-

ments of the arch-typical management. The proposed instrumentation system for the selection of students based on the study of the psychological characteristics of the individual and comparing these features to the demands put forward to the person by the specifics of each particular type of professional activity.

Keywords: *education, higher education, archetypally management psycho-fractal, collective unconscious, personality type.*

УДК [101.3/124.5+159.9.16.2]:336.1

Махмуд Муса ЯГІ
аспірант

*Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»*

Людмила ГАРНИК
канд. політ. наук

*кафедра педагогіки та психології управління
соціальними системами імені академіка І.А. Зязюна
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»*

АРХЕТИПИ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ЇХНІ ВИТОКИ В НАУКОВО-ФІЛОСОФСЬКІЙ ДУМЦІ БЛИЗЬКОСХІДНИХ КРАЇН

Стаття репрезентує авторську спробу застосування архетипної парадигми у її класичній та сучасній інтерпретаціях для аналізу економічної поведінки маргіналів на тлі соціально-філософської думки близькосхідних країн. Також ми презентуємо нашу ідею щодо реінтерпритації деяких європейських підходів та моделей архетипної парадигми відповідно до реалій ментального, культурно-релігійного та міжкультурного компонентів поведінки споживачів та ключових елементів конфліктної природи духовно-соціального модусу. Наведені в європейському соціально-філософському дискурсі найбільш популярні теорії, моделі та інструменти архетипного аналізу можна взяти для інтеркультурного порівняльного аналізу гомогенних та мультикультурних мусульманських спільнот у різних частинах Близького Сходу, проте для досягнення успіху у дослідженні та отримання реальних та об'єктивних результатів, ми пропонуємо використовувати додатково інструменти коректної та еквівалентної інтерпретації для подолання розбіжностей між

європейським та орієнтальним клерикальним та соціально-філософським дискурсами. Ісламська (або клерикальна) філософія, Аль-Калям, за своєю природою близька до християнської теології, а мусульманська (зазвичай маргінальна) філософія (базується на різних трактовках та інтерпретаціях локальних звичаїв та релігійних догм) є більш наближеною до схизми та альтернативних інтерпретацій класичних чи сучасних неісламських ідей, теорій та концепцій. Таким чином, наша стаття є лише спробою проаналізувати й інтерпретувати сучасні європейські теорії, щоб запропонувати дієві інструменти для соціально-філософського аналізу економічної поведінки у близькосхідних країнах.

Ключові слова: економічна поведінка, близькосхідний етос, інтеркультурність, архетипи, адат та Шаріат, конфліктна природа духовно-соціального модусу.

Постановка проблеми. Згідно до традиційного науково-філософського європейського класичного уявлення про іслам та його історію, мусульманська культура зазвичай репрезентується як великий та уніфікований модус або рідше етос, який є балансом між маргінальною та сакральною сферою людського буття. Провідна роль шаріату (норм божого закону) та домінування маргінальних цілей-мотивів у реальній поведінці та світосприйнятті людини, дозволяють мусульманській культурі зберігати цілісність зв'язку між маргінальним та духовно-етичним дискурсами у соціальній сфері. Згаданий дуалізм став підґрунтям для численних ідей та шляхів інтерпретації так званої «неісламської» філософської науки або «фалсафа», яка репрезентує античну соціально-політичну думку як невід'ємну частину мусульманської культури, подібно до того, як пізніше у деяких мусульманських спільнотах була використана концепція «ісламізації знання» (реінтерпретація у ісламській риторичній традиції запозичених елементів соціальних інститутів чи норм, притаманних Західній цивілізації), щоб стати модерними.

У цьому випадку науковий інтерес сфокусовано на вивчення масштабів впливу Ісламу як стилю життя, світогляду та релігії на економічне життя та сучасну культуру у різних мусульманських спільнотах та країнах. Традиційно Іслам у світі (не лише у мусульманських країнах Близького Сходу) визначає не тільки духовне життя вірян, але й їх економічну поведінку та соціальні комунікації (неотрайбалізм). У Корані так само, як і у Сунні (зібранні достовірних нарисів з життя Пророка Мухаммада (С.А.С.), відомих ще як хадіси) та середньовічної мусульманської літератури ми можемо знайти багато матеріалу (глав або навіть книг), де були згадані племені звичаї (адати) та маргінальні інтерпретації релігійних догм, які зазвичай регламентують економічне життя у різних мусульманських спільнотах. Згадані ключові елементи визначаються як соціально-економічна доктрина з її джерелами - Кораном та Сунною, – а також порядком їх імплементації до практики економічної поведінки через норми Шаріату.

Аналіз досліджень та публікацій. Класичні концепції, на яких ґрунтується сучасна архетипна парадигма, представлені у роботах К. Г. Юнга та його послідовників, а їх елементи – у релевантних теоріях Ф. Фукуями, Е. Тоффлера, Дж. Агамбена, Дж. Реїса, П. Белохлавека, Дж. Мохаммада, Нур уль-Айн Іліаса. Проте методологічну базу для нашого архетипного аналізу економічної поведінки у мусульманських близькосхідних країнах ми можемо запозичити у роботах М. Маффесолі

(зокрема елементи, пов'язані з реконструкцією етосу суспільства майбутнього та спробами передректи розвиток суспільства, враховуючи майбутні трансформації його ментально-соціального модусу у постмодерну добу) [11] та Е. В. Саїда, який піддавав критиці так званий «орієнталізм», як продукт уяви та фальшивого дискурсу репрезентації Східних (зокрема Близькосхідних та мусульманських) світоглядів, культури, науки, поведінки, життя суспільства, соціальних інститутів та правових норм, які були продуктом колоніальної гегемонії провідних європейських країн на територіях Близького Сходу та Північної Африки [7]. Ми також маємо додатково підкреслити один важливий незмінний та суттєвий елемент (божественно-соціальний) мусульманського соціально-економічного поведінкового модусу, такий як трайбалізм та неотрайбалізм (М. Херб), або як його ще описують у політичному дискурсі – неопатрімоніалізм. Переосмислюючи сучасність (Ф. Рахман) та постмодерн (М. Маффесолі), як соціально-політичний феномен у дусі сучасної інтелектуальної традиції, ми можемо виявити, що, незважаючи на символічні границі між цивілізаціями та культурами, вони все ще стикаються й набувають інших форм під впливом глобалізації, антагоністичних їй процесів глокалізації та оновлення локальної та племінної ідентичності, що визначають її конфліктну природу [5].

Цілі дослідження. Наше дослідження зосереджується на аналізі та моделюванні оптимальних інструментів, беручи до уваги ідею архетипного аналізу, щоб визначити ключові елементи архетипів та співвідношення між племінно-традиційними, моральними, етичними та сакральними елементами у раціональних та формальних конструктах культури економічної поведінки у контексті формування та розвитку мусульманської маргінальної та клерикальної філософської думки. Предметом нашого дослідження є простір аспектів економічної поведінки у маргінальному («фалсафа») та клерикальному («аль-калям») філософських дискурсах через призму архетипної парадигми, яка залишається для більшості дослідників-орієнталістів новою та невивченою площиною у галузі міждисциплінарних прикладних соціально-філософських досліджень.

Гіпотеза статті базується на припущенні, що економічна поведінка у мусульманських країнах зазнає більшого впливу від місцевих звичаїв та рівня духовності, чим від ієрархії природних потреб людини (відповідно до теорії М. Маслоу). Сьогодні мусульманські спільноти ми можемо зустріти у різних частинах світу (вони проживають у межах та за межами історичного ареалу мусульманської цивілізації), й водночас традиційні суспільства змінюють своє ставлення до сучасних форм банкінгу та підприємництва через зміну їх життєвих цінностей та пріоритетів незважаючи на рівень їх релігійності. Тут ми маємо висунути друге припущення, що головні сучасні архетипи економічної поведінки базуються на місцевих звичаях (адат), які було інкорпоровано до основного релігійного закону (Шаріат), а потім реінтерпретовано у традиціях п'яти Мазхабів (релігійно-правових шкіл).

Виклад основного тексту. Дозвольте розпочати репрезентацію результатів нашого дослідження з метафори, наведеної М. Б. Вілкінсоном, що неможливо збудувати діючу мишоловку без наявності чіткого уявлення про природу миші [10, с. 212]. Так чи інакше, кожне міждисциплінарне дослідження таке як інтеркультурне чи міжрелігійний аналіз, повинно мати правомірні інструменти, рангові шкали та семіотично рівні об'єкти для порівняння. Ось чому ми почнемо з пояснення різ-

ниці між Західною та Близькосхідною точками зору щодо соціокультурного простору та похідної від нього категорії – економічної поведінки – як об'єкта нашого філософського аналізу.

1. Символічний Схід: між реальними елементами та ілюзорними припущеннями. Існує чимало безплідних спроб представити та інтерпретувати більшість сакральних та формальних елементів Східного етосу через призму європейського світогляду, який ґрунтується на Християнських віруваннях та стереотипах щодо ставлення до представників неєвропейських націй чи їх релігій. Дійсно з вісімнадцятого сторіччя у європейському філософському та соціокультурному дискурсах з'являється Орієнталізм як численні успішні спроби реінтерпретувати через призму романтичної традиції увесь отриманий досвід від короткочасного знайомства з екзотичними елементами близькосхідної культури, такими як філософія, поезія, релігійна віра, звичаї, музика та мистецтво. Грубі помилки орієнталістів, зокрема у інтерпретації основних невід'ємних елементів близькосхідної структури суспільства, політичної та економічної поведінки, були розкритиковані у роботах Едварда Ваді Саїда та його послідовників. Таким чином, європейські дослідники символічно можуть бути розділені на два табори: (1) орієнталісти, які описують уявний Схід через неокolonіальну (євроцентричну) матрицю соціальних інститутів та процесів, і (2) дослідників-практиків, які прагнуть розкрити реальні та унікальні елементи інших культур, використовуючи дієві інструменти для їх польових досліджень. Проте у нашому випадку ми маємо підкреслити головні відмінні риси між західною та мусульманською філософськими матрицями. Перша відмінність криється у тому, що не існує жодної церкви чи соціального інституту у Ісламі, подібно до того, що ми маємо у Християнстві. У Ісламі ми маємо п'ять релігійно-правових шкіл (мазхабів) та два принципи сприйняття та досягнення події у їх рамках.

Перший принцип може бути окреслений як сліпа імітація та практичне впровадження архаїчних етичних норм (таклід). Таклід закриває двері соціальному та культурному прогресу та часто свідчить про прояви у спільноті значної кількості звичаєвих або архаїчно-племінних архетипів, які є основними мотивами та причинами соціальної та економічної поведінки. Наприклад, розглянемо випадок з кривими зв'язками, коли розподіл влади та прибутків у нафтових монархіях Перської Затоки М. Херб описує запозиченою з перського епосу «Шахнама» метафорою: «Один слухняний раб краще, ніж три тисячі синів, тому що сини будуть бажати смерті батька, щоб посісти його трон, коли раб буде бажати лише слави своєму хазяїну». Також дослідник підкреслює що: «Родичі правителя можуть скинути його низкою способів. Його родичі, які правлять феодалом, можуть очолити місцевий виступ проти правителя, перемогти його армію та змістити його. Альтернативним сценарієм є випадок, коли представник королівської династії, залучивши допомогу слуг чи інших союзників може вбити правителя. Такі вбивства заплямували кров'ю історію багатьох династій у країнах Перської Затоки. По-третє, члени правлячих родин можуть просто брати до своїх рук прерогативи правління, мати особисту охорону, чинити правосуддя та отримувати свою традиційну частину від прибутків, поступово таким чином створюючи державу-конкурента та узурпуючи позицію правителя» [3, с. 26]. Тут ми маємо справу з архаїчними доісламськими племінними звичаями (адатами), які були зафіксовані у менталітеті та соціальних інститутах

мусульманських спільнот у країнах Перської Затоки. Інший яскравий приклад з регіону Перської Затоки пов'язаний з історичним протистоянням між таборами шіїтів та сунітів у Бахреїні через утиски шіїтів (корінних жителів) сунітською меншиною (королівська родина), яку підтримує Саудівська Аравія та інші монархії Перської Затоки.

Офіційно Арабська Весна почалася у Тунісі, набрала обертів у Єгипті та поширилася іншими країнами Близького Сходу та Північної Африки, проте лише декілька експертів висвітлили події зими 2011 р. у Бахреїні, що отримали назву «Революція перлин». Населення Бахреїну (шіїти) вийшли на акції мирних протестів проти тиранії короля Халіфи, який обмежив їх економічні, соціальні та людські права у той же самий час, коли надавав громадянство та економічну підтримку запрошеним з інших країн сунітам. Політика Халіфи була спрямована на збільшення чисельності лояльної та залежної від нього сунітської спільноти. Цей приклад ілюструє нам інший ключовий архетип, який характеризує мусульманські спільноти – соціальна та політична лояльність через економічну та персональну залежність.

Другим зі згаданих раніше принципів сприйняття та досягнення події через призму клерикальної філософії є «іджтіхад» або незалежний правовий висновок, який базується на інтерпритації норм закону (цивільного права) та релігії (Шаріату). Прогресивні мусульманські вчені з лав шіїтів та сунітів легко погоджуються, що іджтіхад відкриває ворота для модернізації суспільства та інтеграції мусульман до глобального співтовариства. Проте у той самий час іджтіхад через свій високий трансформаційний потенціал та суперечливий характер (існує п'ять мазхабів та багато місцевих звичаїв та традицій (адатів), які часто суперечать одне одному) часто заперечується у традиційних суспільствах, де релігійний радикалізм та архаїчні звичаї є підґрунтям їх соціального етосу. Наприклад, у Ірані та Лівані, де традиційно проживає шіїтська більшість, соціальна рівність та демократичні принципи (як невід'ємна частина структури кожної модерної держави - примітка автора), які є результатами іджтіхаду, створили більш динамічні та, тому, більш пристосовані до потреб модерного суспільства політичні, економічні та соціальні інститути, які ґрунтуються на демократичних нормах, втілених у практику повсякдення. Випадок Лівану трішки відрізняється від Ірану, тому що незважаючи на те, що обидві країни є республіками згідно конституцій, ліванська політична система базується на рівновазі між інтересами мультикультурного суспільства, де провідну роль відіграють християнська (мароніти) та мусульманська (шіїти та суніти) громади, які є більшістю серед населення країни. Щодо економічної системи, то Ліван так само як і більшість постколоніальних країн [8, с. 154-155] має два сектори: один зорієнтований на західну економічну матрицю, а інший орієнтований на ісламську економіку. Така ліберальний характер його економічної моделі, яка характеризується відкритою інвестиційною та торгівельною політикою, вільним ринковим ціноутворенням та високорозвиненими міжнародними економічними зв'язками, зробили Ліван так званою «близькосхідною Швейцарією».

Ліван обрав у середині шістдесятих років шлях розвитку, що базувався на принципах державного регулювання економіки з метою сприяння місцевому та іноземному приватному бізнесу, надання рівних можливостей для зарубіжного та локального капіталу, а також збереженню ліберальних засад валютного та митного

контролю. В результаті громадянської війни, яка розпочалася у 1975 році та закінчилася у 1990 році, значних збитків понесли багато секторів національної економіки: інфраструктура країни була зруйнована, а її позиція як важливого економічного, торговельного та банківського центру Близького Сходу була зруйнована. Громадянська війна у Лівані зумовила галопуючу інфляцію, високий рівень зовнішньої заборгованості держави, дефіцит бюджету. Ключову роль у подоланні наслідків війни та відродження економічної системи відіграла фінансова підтримка зі сторони Саудівської Аравії, Франції, Німеччини, Італії та інших західних країн.

Міжнародні позики та залучення іноземних інвесторів сприяли зростанню темпів відродження ліванської економіки. Протягом десяти років після закінчення громадянської війни, на початку двотисячних років Ліван знову почав займати ключову позицію у торговельному та банківському секторах на Близькому Сході. Ліван став центром економічної кооперації та торгівлі між європейськими, близькосхідними та африканськими країнами. Сьогодні у Лівані сучасний сектор ринкових послуг включає у себе: туризм, ІТ послуги, інтернет-банкінг, страхування та інші традиційні фінансові послуги.

До війни у Сирії банківський сектор у Лівані вважався одним з найбільш ефективних у регіоні. Поточна сирійська криза завдала надпотужного удару по економіці Лівану: повністю були зруйновані ключові статті його прибутків такі як торгівля та туризм. Закриття транзитних коридорів через територію Сирії значно зменшило ліванський експорт та реекспорт до країн Перської Затоки, Іраку та Йорданії. Сирійські біженці зараз становлять більш ніж одну третину від чисельності населення Лівану. Через біженців сьогодні у Лівані ми можемо спостерігати нестачу робочих місць, безробіття та зростання політичної напруги. У цей самий час незважаючи на регіональний конфлікт, банківський та фінансовий сектори все ще користуватися своєю високою міжнародною репутацією та продовжують їх позитивний розвиток. У минулому Ліван сплатив завелику ціну за війну 1975–1990 рр. та тепер держава намагається докладати зусиль, щоб мінімізувати негативний вплив регіональних політичних конфліктів для підвищення показників розвитку економіки та добробуту нації.

Приклад Лівану демонструє нам головну різницю між традиційною (заснованою на сліпому відтворенні адатів та норм Шаріату навіть у двадцять першому сторіччі) економічною моделлю та сучасними економічними системами, де збалансовані сучасні економічні тренди, ісламський історичний спадок та економічна доцільність. Втім, щоб продовжити нашу дискусію щодо архетипів економічної поведінки, ми маємо також приділити увагу символічним границям та вимірам соціально-культурного простору, де існує та економічно діє кожен індивід.

2. Сучасні інтерпритації соціокультурного простору та класичні теорії архетипів через призму економічної поведінки. Класична теорія архетипів, представлена у роботах К. Г. Юнга та послідовників його школи, може бути доповнена розширеною версією теореми Коуса (Coase theorem) про монетарний вимір різних видів конфліктних протистоянь. Ця теорема говорить: «Принципово не має значення від якої сфери соціокультурного життя походить поточний конфлікт, який пов'язаний із зовнішніми негативними факторами. Таким чином, оптимальне розв'язання конфлікту може бути досягнуто, якщо ми зосередимося на його моне-

тарній природі. В умовах вільної ринкової конкуренції змагання за право управляти та контролювати згадані вище негативні зовнішні фактори буде належати тому економічному актору, для якого це право є максимальною стратегічною цінністю та баченням». Це бачення було запропоновано у працях М. Грановеттера, Р. Шведберга, О. Фаверо, П. Бурд'є та інших дослідників, які розглядали теорію соціологічного імперіалізму у економічній інтерпретації, що базувалася на принципах:

1) економічна поведінка є похідною від соціальної дії, яка є ключовим моментом соціологічного аналізу згідно традиції Макса Вебера;

2) кожна економічна дія вбудована до соціальних інститутів, тому економічні інститути є соціальними конструктами більшою мірою, аніж ефект «невидимої руки ринку»;

3) попит, так само як правила ринкової конкуренції, є наслідком конфронтації різних акторів (держави, лобіювання, споживачів, соціальних об'єднань, тощо).

Інтерпретації економічного та соціологічного імперіалізму відображають спроби «поширення правил гри» основної сфери модерного суспільства на інші його сфери, такі як співтовариство, політика, релігія та культура [4, с. 148-149]. Соціально-культурний простір та економічна реальність у світлі згаданих вище теорій можуть бути проаналізовані через призму класичної теорії архетипів, якщо ми визначимо три основні принципи близькосхідного соціокультурного модусу (рис. 1).

Ідея щодо побудови структурної моделі близькосхідного соціокультурного модусу була заснована на соціальному вимірі теорії С. Н. Ейзенштадта, що отримала назву «багатовимірна сучасність». Практично кожна особистість має багатовимірну ідентичність, зумовлену його/її соціальними ролями. Таким чином, поведінка та діяльність особи залежать від інституційних сфер та груп факторів, які здійснюють вплив на само-ідентичність актора та його вибір.

Наша модель базується також на аксіомі, що кожен учасник економічного процесу може діяти у різних вимірах соціокультурного модусу у той же самий час. Це означає: кожен актор в той самий час отримує потенціально рівний доступ до різних вимірів, та щоб мати рівний потенціал кожен учасник має бути відкритим для отримання нових знань та навичок щодо змінюючихся правил даної гри – конфліктна взаємодія між взаємопов'язаними інтересами та різними цінностями, які мають інституціональний, етичний та функціональний виміри. Згадані соціальні процеси формують сприятливий базис для розвитку різноманітних політичних (формальних та неформальних) утворень, які можуть бути визначені як племена чи нео-племена, які формуються зазвичай в умовах міського життя.

За М. Маффесолі, визначення «плем'я» може вживатися для позначення течій у молодіжній субкультурі у епоху постмодерну. Трайбалізація як тренд постмодерних соціальних трансформацій означає повернення від суспільства до спільноти та до кланових ідеалів. Така трансформація виникає у душі постмодерного суспільства через критичне осмислення, трансформацію та реінтерпретацію – та ніколи через розповсюдження. Середньовічний арабський вчений Абу Зайд Абд ар-Рахман ібн Мухаммад ібн Хальдун аль-Хадрамі, відомий на Заході як Ібн Хальдун, описав цикл соціальних трансформацій та оновлення соціального устрою, пов'язані з балансуванням між двома видами формацій: племінною та міською ментальністю.

*Архетипіка і публічне управління:
стратегії та механізми розв'язання конфліктів у сучасному світі*

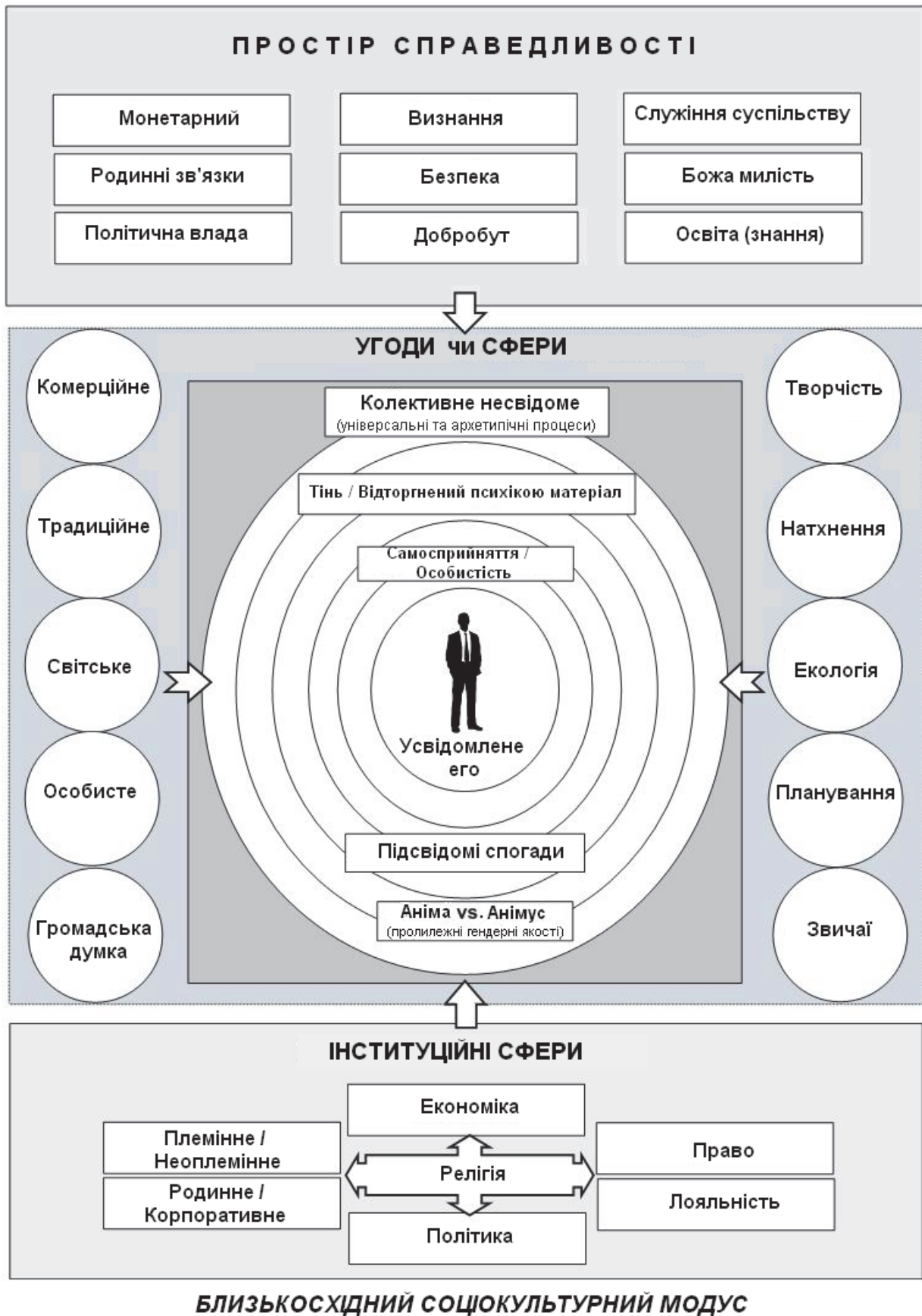

Рис 1. Виміри близькосхідного соціокультурного модусу

Ібн Хальдун був першим з мусульманських вчених, хто реалізував успішну спробу дослідити та описати природу соціального конфлікту у концепції «асабія» у Мукаддіма, що також широко відома на Заході як Вступ до «Кітаб аль-Ібар» або «Книги уроків, записів джерел та подій у історії арабів і берберів та їх можновладних сучасників». Арабське визначення «асабія» може бути перекладене як еквівалент «єдності суспільства», «групової солідарності» та «трайбалізму». У своїй ди-хотомії, де неповоротке міське життя протиставляється життю племені, вчений змальовує природу конфлікту між поколіннями та неминучу втрату влади у випадку, коли пустельні кочівники завойовують місто. Тут ми можемо побачити інші східні архетипи, такі як кривні зв'язки, солідарність, лояльність та індивідуалізація (племені, клану, тимчасового союзу, спільноти), яка пов'язана з такими сферами як політика, міське життя, економічна поведінка та знання.

Цікаво, що навіть у наші дні природа соціальної єдності у близькосхідних суспільствах все ще залишається незмінною. Соціальна єдність, що виникає спонтанно у племенах та інших малих родинних групах (кланах), може бути посилена шляхом розповсюдження спільної релігійної ідеології, як це було у випадку зародження під егідою Великобританії на початку двадцятого сторіччя нової близькосхідної держави – Королівства Саудівська Аравія [9, с. 360-361].

Мозаїку соціальної єдності, яка традиційно приводить групи до влади, містить різні психологічні, соціологічні, економічні та політичні елементи, які визначають падіння старих груп та сходження на їх місце нових груп, династій чи імперій, збудованих на сильніших чи більш молодих проте тісних зв'язках єдності. Інша популярна ідея Ібн Хальдуна пояснює нам чому суспільство трансформується у величну цивілізацію та через що часи сходження завжди змінюються добою руйнації. Деякі сучасні вчені інтерпретують цю ідею як спробу створити оригінальну теорію бізнес циклів, засновану на прикладах з історії Османської Імперії. Середньовічні вчені також описували царину політичної економії та ісламської монетарної системи, яка базувалася на золотому динарі та срібному дирхамі, як ліквідної та спільної для всіх мусульманських країн валюти, яка має використовуватися згідно норм Шаріату для виплати благодійних пожертв, податків та внесків.

Етичний вимір економічної поведінки ми можемо також знайти у роботах середньовічних вчених, таких як Абу-Хамід Аль-Газалі, Ібн-Каюм, Аль-Фарабі та Аль-Разі, які у своїх працях присвятили увагу різним темам, що пов'язані з природою розуму та мотивами нашої поведінки. Якщо середньовічні вчені, такі як Аль-Фарабі та Аль-Газалі у своїх роботах дискутували на теми, пов'язані з оцінкою громадськістю економічної доцільності, моральною економічною поведінкою, що ґрунтується на знанні про дозволені та заборонені дії та належні ісламські інструменти для економічного впливу та регулювання. У їх роботах ми можемо зустріти такі категорії, як: «нафс» (особистість чи его), «фітра» (людська природа), «рух» (душа), «акль» (інтелект), «ірада» (воля), «ріба» (лихварство), «іджма» (консенсус вчених) та «кियाс» (аналогія). Та у світлі мотивів нашої економічної поведінки ми використовуємо інші терміни, такі як: «аль-ідара» (менеджмент), «хізба» (соціально-економічна адміністративна інституція) та «маслаха» (добробут).

Відповідно до численних мусульманських робіт з філософії (обидва напрями аль-калям та фалсафа) у площині соціально-економічної філософії людська поведі-

нка в цілому може бути проаналізована через призму п'яти категорій: (1) обов'язкові дії – «фард», (2) рекомендовані дії – «мандуб», (3) прийнятні дії – «мубах», (4) неприйнятні дії – «макрух» та (5) заборонені дії – «харам» [2]. У цей же час ми маємо підкреслити, що домінуючим типом економічної поведінки є патрон-клієнтські відносини, спричинені низкою архетипів, які залежать від особистих економічних потреб людини та цінностей, ресурсів, ризиків, прагнень та цілей.

3. Клієнталізм, неотрайбалізм та їхня інтерпретація у архетипах економічної поведінки. Клієнталізм чи патрон-клієнтські відносини є невід'ємною частиною та перманентним підґрунтям економічної, політичної та соціокультурної взаємодій для близькосхідного етосу. У вимірі політичної економії, клієнталізм може бути інтерпретовано як патрімоніалізм або неопатрімоніалізм, які базуються на родинних зв'язках, лояльності, племінній або нео-племінній ідентичності (корпоративній культурі) та залежності. Таким чином, якщо ми бажаємо проаналізувати архетипи економічної поведінки у мусульманській перспективі та спробувати порівняти її види у різних країнах близького сходу та за його межами, ми маємо встановити спільну для всіх близькосхідних людей тенденцію – прагнення створити комфортну інфраструктуру (навіть у західних країнах), яка ґрунтується на традиційних економічних потребах та культурних цінностях, соціальних ролях та звичаях. Таке прагнення зазвичай реалізується через інкорпорацію ісламського банківського сектору у національну (західну) економічну систему (рис. 2).

Ми захопилися ідеєю перевірити та порівняти рівень домінування згаданих архетипів у економічній поведінці громадян у мусульманських країнах та за їх межами. Тому для нашого дослідження ми використали Інтернет (соціальні мережі) для збору даних та методологію обробки даних, запропоновану М. А. Фаттахом [1].

Згідно з ідеєю М. А. Фаттаха, існує три групи респондентів, які визнають себе мусульманами: традиціоналісти, модерністи та секуларисти [1, с. 26-27]. Дослідник описує традиціоналістів, як людей, які вважають, що для того, щоб щось було ісламським, воно повинно бути повністю схвалене Шаріатом та улемами (ісламські вчені, представники клерикальної філософії). Традиціоналісти також вважають соціокультурний обмін з немусульманами людською інновацією та імітацією поведінки невірних (немусульмани або представники опозиційного мусульманського руху чи секти). Модерністи можуть прийняти та пристосувати до своїх потреб тільки ті новації, які не суперечать Шаріату, а у питанні щодо можливості соціокультурного обміну з немусульманами вони віддають перевагу раціональному пошуку мудрості. Секуларисти вважають, що є можливим пристосувати новації до їх потреб, якщо вони представляють інтерес для суспільства незважаючи на святі тексти. А щодо ставлення до можливості соціокультурного обміну з немусульманами вони згодні, що комунікація та співпраця це краще, аніж сліпа імітація дій предків.

Наше дослідження було проведене зимою 2016 – навесні 2017 р. у Лівані та Україні (ліванська діаспора) серед 280 респондентів. Ключовими моментами нашого дослідження були: релігійна та соціокультурна ідентичність, рівень освіти та соціальний статус, рівень статків, економічна активність, соціальна дистанція або відкритість та готовність до співпраці з представниками інших культур. Для оцінки характеру соціальної активності та соціальної кооперації ми задіяли шкалу Богардуса [6, с. 71-73] (рис. 3).

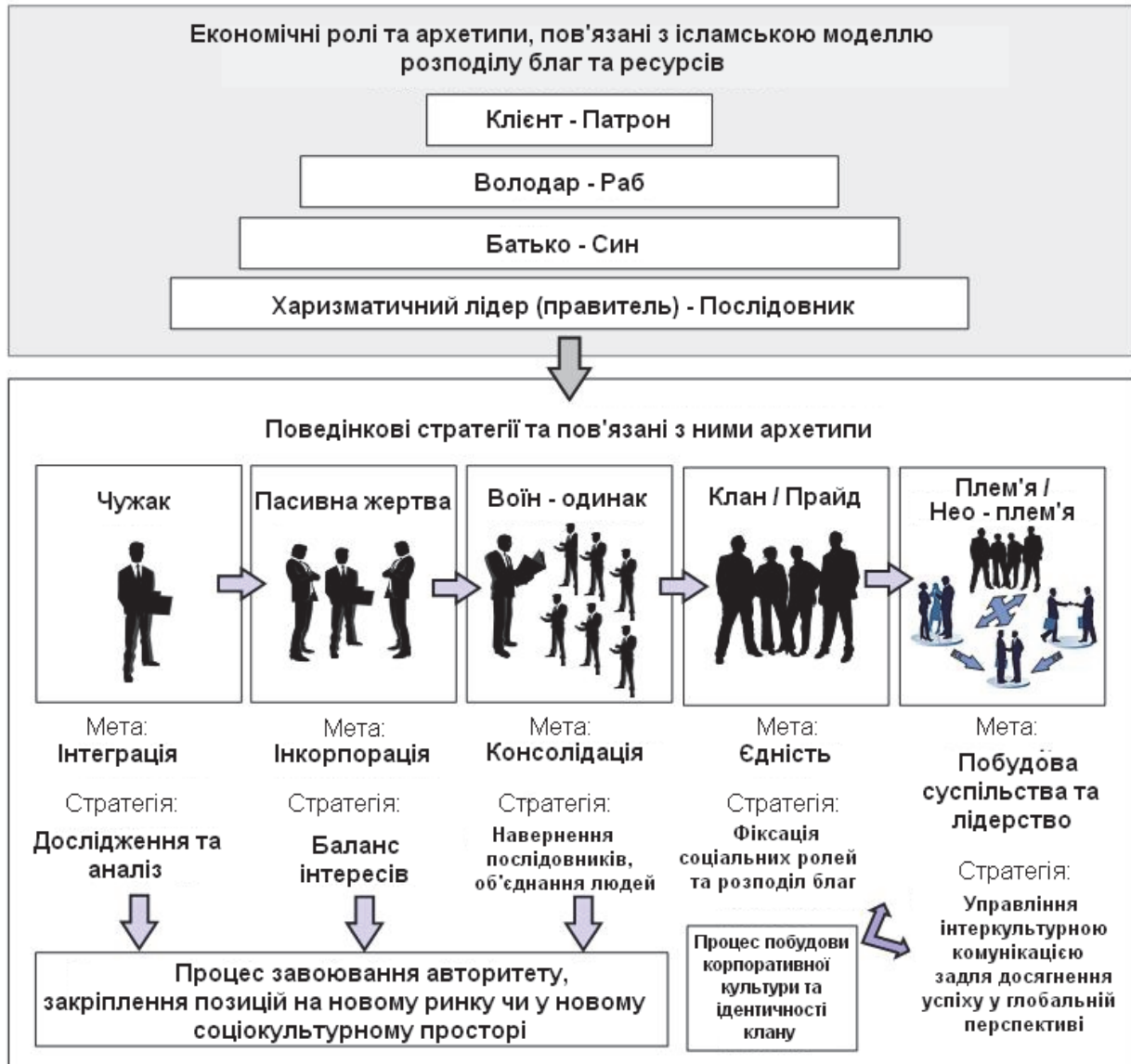

Рис. 2. Архетипи економічної поведінки в мусульманській перспективі

Обговорюючи результати дослідження у перспективі теорії архетипів, маємо зробити акцент: архетипи економічної поведінки подібно до ставлення до представників деяких етнічних груп чи національностей залежать від соціокультурного середовища та економічних умов, у яких має виживати індивід. Цей аргумент прямо суперечить твердженню М. Маффесолі про те, що у постмодерну епоху релігія, так само як політика, у класичному значенні зникають з поля зору, а у багатьох сегментах соціокультурної сфери вони заміщуються універсальними конструктами «божественного-соціального». Зокрема в Україні, так само як Лівані, можемо виявити різні субкультури, які є скоріше модерними та маргінальними реінтерпретаціями традиційних соціальних інститутів чи політично спрямованих релігійних (ісламістські рухи, християнські, шіїтські, сунітські політичні партії у Лівані) спільнот.

Іслам є більше, аніж релігією, як і Християнство чи будь-яка інша монотеїстична релігія: він є стилем життя, світоглядом, соціальною доктриною та інклюзивною соціокультурною рамкою для розвитку економіки та особистості.

**Архетипіка і публічне управління:
стратегії та механізми розв'язання конфліктів у сучасному світі**

	Ліванська діаспора в Україні	Громадяни Лівану
1. Конфесійна приналежність	Мусульмани (46,5%), Християни(30,5%), Інші (23,0%)	Мусульмани (Шіїти - 34,5%, Суніти - 24,8%), Християни (34,4%), Інші (6,3%)
2. Соціокультурна ідентичність	Ліванці (56,4%), Араби (43,6%)	Ліванці (89,7%), Араби (10,26%)
3. Освіта	Вища освіта (73,5%), Середня освіта (25,0%), Інше (1,5%)	Вища освіта (35,7%), Середня освіта (45,0%), Інше 19,3%)
4. Соціальний статус	Аспірант (10,2%), Студент (63,3%), Підприємець (23,5%), Інше (3,0%)	Студент (32,9%), Працівник університету (2,8%), Підприємець (49,4%), Інше (14,9%)
5. Рівень статків (щомісяця)	1000 \$ (48,5%), 5000 \$ (35,0%), більше ніж 5000 \$ (16,5%)	Менше ніж 1000 \$ (32,4%), 1000 \$ (36,0%), 5000 \$ (26,0%), більше ніж 5000 \$ (5,6%)
6. Економічна активність	Страховання (2,1%), Кредит (68,9%), Цінні папери (2,0%), Інше (27,0%)	Страховання (45,4%), Кредит (34,5%), Цінні папери (17,3%), Інше (2,8%)
7. Соціальна дистанція	Українці (28,5%), Росіяни (28,5%), Сирійці (42%), Інші (57,1%), Євреї (100,0%)	Європейці (28,5%), Сирійці (85,7%), Інші (57,1%), Араби (42%), Євреї (100,0%)
8. Соціально-політична активність	Релігійні громадські організації (68,2%), Громадські організації (11,8%), Інше (20,0%)	Політичні партії (69,2%), Релігійні громадські організації (20,8%), Громадські організації (9,0%), Інше (1,0%)

Рис. 3. Чинники, що визначають архетипи економічної поведінки

Саме тому у діаспорі навіть ті, хто є мусульманами чи не-мусульманами, але народилися у мусульманській країні, поділяють ісламську думку щодо дозволених та заборонених речей, підтримують благодійність та своїх співвітчизників незважаючи на релігію чи політичні погляди. Проте у випадку України, де маємо велику ліванську діаспору, ми можемо також побачити строге розмежування між шляхами пояснення соціальних явищ та економічної поведінки ззовні (у цьому випадку ми бачимо єдність та консолідовану спільноту чи діаспору) та з середини, де ми можемо визначити патрон-клієнтські зв'язки та традиційну для більшості суспільств Близького Сходу племінну (політична партія, релігійна група) та нео-племінну соціальні асоціації (нерелігійні громадські організації, студентські спілки, тощо). У випадку Лівану, де політична система базується на балансі між інтересами Християн, Мусульман (шіїтів і сунітів) та представників інших релігійних меншин, найбільш розповсюдженим типом соціальних відносин є клан чи прайд. Плем'я або нео-плем'я є архетипом, який описує скоріше ліванську діаспору в Україні, аніж громадян Лівану, через відмінність в економічних, політичних та соціальних факторах ззовні та в країні, які по-різному впливають на членів спільноти залежно від того, чи проживають вони у Лівані, або розвивають бізнес в Україні. Взагалі громадяни, об'єднані в клани, є доміантним архетипом у їх соціальній та економічній поведінці, члени діаспори є нео-плем'ям, де різні (віра, соціальний статус, національність, етнічна приналежність, рівень статку) люди мають спільні причини для консолідації та захисту їх єдності – щоб вижити для майбутнього розвитку.

Висновки. Архетипи як унікальні інструменти критичного та об'єктивного аналізу частіше використовуються у Західному психологічному, гендерному та філософському дослідженнях, тому наша праця є спробою застосувати європейську

теорію для викриття причин та передумов економічної поведінки та соціальних асоціацій у рамках близькосхідного модусу. Архетипи як похідні від історичної пам'яті, перманентних моделей поведінки, невід'ємної складової природних потреб і прагнень, можуть бути незмінними в рамках традиційного суспільства, коли у той же час вони можуть реінтерпретуватися, трансформуватися чи адаптуватися до умов нової культури, виходячи з потреб суспільства.

Архетипи економічної поведінки базуються на: раціональному виборі, доцільності, рівні релігійності, культурному та соціальному різноманітті, готовності до співпраці та співіснуванню з представниками інших культур (у випадку з сирійськими біженцями у Лівані та Україні). Негативне ставлення до сирійських біженців у Лівані сьогодні пов'язано з економічним застоєм та безробіттям, пов'язаними з війною у Сирії. Для України ставлення до сирійських біженців є кращим через рівні стартові соціально-культурні умови для усіх іноземних громадян, які офіційно отримали українську посвідку на проживання. Традиційно у кожній регіональній адміністрації в Україні ми маємо спеціальний відділ по роботі з іноземними громадянами. Завданням такого відділу є сприяти та розвивати зв'язки між спільнотами та соціальними асоціаціями іноземних громадян, щоб захищати права людини та надавати їм правовий супровід. Проте у цей же самий час робота з іноземними громадянами є доволі складною через брак достовірної та своєчасної інформації про домінуючі архетипи їх економічної та соціальної поведінки. Через економічні інструменти (сектор ісламського банкінгу, благодійність) представники радикальних сект чи груп та їх послідовники (як «Брати-мусульмани», ІДІЛ, Хізб-ат-Тахрір, тощо) зазвичай намагаються інкорпоруватися до західних суспільств, де є відсутній чи слабкий контроль за походженням зовнішніх інвестиційних чи благодійних капіталів, які надходять туди з країн близькосхідного регіону. Ісламський банківський сектор, як інструмент залучення заможних інвесторів з країн Близького Сходу до України, має бути інкорпорований лише тоді, коли національна фінансова система стане збалансованою та добре налагодженою. Тому перспективний напрям дослідження архетипів економічної поведінки буде приваблювати не тільки таких теоретиків, як філософи та соціологи, а також практиків, таких як економісти, менеджери, державні службовці та дипломати, які мають справи з близькосхідними інвесторами та мусульманськими спільнотами.

Список літератури

1. *Fattah M. A. Democratic values in the Muslim World / M. A. Fattah. – London : Lynne Rienner Publishers Inc., 2006. – 209 p.*
2. *Haneef M. A. Contemporary Islamic Economic Thought: A Selected Comparative Analysis / M. A. Haneef. – Kuala Lumpur : Al-Khoda, 1995. – 156 p.*
3. *Herb M. All in the Family: Absolutism, Revolution, and Democracy in Middle Eastern Monarchies / M. Herb. – N.-Y. : SUNNY Press, 1999. – 352 p.*
4. *Oleynik A. N. Extended version of Cause theorem and limits of “economic imperialism” / A. N. Oleynik // Social sciences and modernity. – 2008. – Vol. 4. – P. 147-162.*
5. *Rahman F. Islam and Modernity: Transformation of an Intellectual Tradition / F. Rahman. – Chicago : University of Chicago Press, 1984. – 182 p.*
6. *Sam D. L. The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology / D. L. Sam, J. W. Berry. – N.-Y. : Cambridge University Press, 2006. – 576 p.*

7. *Said E. W.* Orientalism: Western conceptions of the Orient / E. W. Said. – Noida : Penguin Books India, 2006. – 416 p.
 8. *Thomas S. M.* The global resurgence of religion and the transformation of international relations: The struggle for the soul of the twenty-first century / S. M. Thomas, foreword by D. Tutu. – N.-Y. : Palgrave MacMillan, 2005. – 300 p.
 9. *Vishwanathan G.* Power, politics and culture: interviews with Edward W. Said / G. Vishwanathan. – London : Bloomsbury, 2005. – 490 p.
 10. *Wilkinson M. B.* Philosophy of religion: An introduction / M. B. Wilkinson. – N.-Y. : A&C Black, 2010. – 394 p.
 11. *Маффесоли М.* Околдованность мира или божественное социальное / М. Маффесоли // В кн.: СОЦИО-ЛОГОС. – М. : Прогресс, 1991. – С. 274-283.
-

Mahmoud Musa YAHI

Graduate student

National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”

Lyudmila GARNYK

PhD (Politics), Senior Lecturer

Department of Pedagogy and Psychology of social systems management

National technical university “Kharkiv Polytechnic Institute”

**ARCHETYPES OF ECONOMIC BEHAVIOUR AND THEIR ORIGINS IN
SCIENTIFIC-PHILOSOPHIC THOUGHT OF MIDDLE EASTERN COUNTRIES**

Article represents author's attempt of implementation archetypical paradigm in its classical and modern interpretations for analyzing economic behaviour of marginals in the field of scientific-philosophic thought of Middle Eastern countries. Also in the frameworks of the article we represent our idea of reinterpretation of some European approaches and models in the frameworks of archetypical paradigm according to economic objectives of mental, cultural-religious and intercultural components of consumer behaviour and key elements of spiritual-social modus conflicting nature. Represented in European social-philosophic discourse most popular theories, models and instruments of archetypes analysis can be implemented for intercultural research purpose for comparative analysis inside of homogenous and multicultural Muslim communities in the different parts of Middle East, but to gain success in research and for getting valid and objective results we propose to use additionally instruments of correct and equivalent interpretation for mediation between european and oriental clerical and marginal social-philosophic discourses. Islamic (or clerical) philosophy, Al-Kalam, by its nature is close to Christian theology, and Muslim (usually marginal) philosophy (based on different visions and interpretations of local customs and religious dogmas) is more close to schism and alternative interpretations of classical or modern non-Islamic ideas, theories and concepts. Thus, our article is just attempt to analyze and to interpret modern European theories to propose valid instruments for socio-philosophic analysis of economic behaviour in Middle Eastern countries.

Keywords: *economic behaviour, Middle Eastern ethos, interculturality, archetypes, adat and Sharia, conflictive nature of spiritual-social modus.*

УДК 351

Надія ЯКУШКО

аспірантка

*Національна академія державного управління
при Президенті України*

ДІАЛЕКТИКА ЛІДЕРСТВА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: АРХЕТИПНИЙ АНАЛІЗ

Проаналізовано архетипічне підґрунтя соціального феномену лідерства. Виокремлено юнгіанські архетипи, яким притаманні елементи лідерства. Розглянуто еволюцію теоретичних обґрунтувань феномену лідерства. Висвітлено значення теорії К. Г. Юнга для розуміння сутності та механізмів реалізації лідерства. Обґрунтовано першочергове значення сфери освіти в поширенні лідерських якостей. Запропоновано дослідження моделі лідерства, заснованої на аналізі архетипів.

Ключові слова: *лідерство, архетипи, аналітична психологія, поведінка, освіта.*

Постановка проблеми. Успішність реалізації реформ в Україні багато в чому залежить від здатності керівників здійснювати управлінське лідерство та створювати середовище для формування й підтримки організаційної поведінки, яка дасть змогу забезпечити високу якість адміністративних послуг. Успішним прикладом формування світогляду лідерства та розвитку необхідних якостей є Програма розвитку лідерства, яка реалізовує постанову Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2010 року № 728.

Пошук ефективних шляхів для забезпечення якісного управління – актуальна проблема сьогодення, успішність вирішення якої безпосередньо залежить від забезпечення його професіоналізації.

Аналіз останніх публікацій. Ознайомлення пострадянських дослідників із теоріями лідерства, які розроблялися в Західній Європі та США протягом кількох десятиріч, підсумовано в працях Л. Лесіної [1] та О. Кудряшової [2]. Основні вітчизняні дослідження з проблематики лідерства (зокрема в сфері освіти) досить активно велися в радянську добу [3; 4; 5]. В останні роки аналіз теоретичних надбань здійснюється в рамках курсів з різних галузей гуманітарного знання [6; 7; 8].

Визначення невіршених раніше частин загальної проблеми. Теорії лідерства, які конкурують між собою, пропонують власні унікальні пояснювальні парадигми цього соціального феномену.

Слід зазначити що, архетипіка К. Г. Юнга для колективної поведінки є тим самим, чим психологія особистості – для індивідуальної поведінки. Архетипіка вивчає успадковані несвідомі патерни поведінки – архетипи, які характерні для людей як виду і які розвинулися в результаті еволюції людини.

Мета статті. Наша мета полягає в розробленні «ідеальної форми» для лідерства, яка б об'єднала різноманітні принципи, базові для протилежних визначень феномену лідерства, що зустрічаються в науковій літературі.

Виклад основного матеріалу. Архетипи – це не успадковані ідеї, а успадковані моделі поведінки в певних ситуаціях. Архетипова модель поведінки, характерна для всіх людських соціумів незалежно від культури, раси або історичної епохи [9, с. 203]. Архетипічна модель поведінки вважається універсальною ідеальною формою. Важко знайти людську культуру, яка була б цілком позбавлена моделей поведінки, пов'язаної з організацією колективної праці на основі соціальної структури – це може розглядатись як поведінкова модель «лідер–послідовники». Отже, на нашу думку, архетип лідерства – це неусвідомлений тип поведінки, властивий людським істотам, що визначає очікування та діяння лідерів та їхніх послідовників.

Так К. Г. Юнг попереджав, що порушення архетипічних засад призводить до глибоко негативних психологічних наслідків як для лідерів, так і для послідовників, до катастрофічної дисфункції керівництва [10, с. 263].

Послідовники З. Фрейда розробили теорії психології, засновані на ефекті взаємодії в рамках типів феномену лідерства: особистісних рис, темпераменту і персонального досвіду [11, с. 7-11]. На думку М. К. де Врієза люди, як й інші істоти, мають «реальну потребу в лідерстві». Посилаючись на етіологічні дослідження лідерських структур у спільнотах вищих приматів, він стверджував, що несвідомі і невидимі психодинамічні процеси і структури, впливають на індивідуальну поведінку лідерів та послідовників. Дослідник запропонував вивчати сподівання й мотивації, що визначають відносини «лідер-послідовники».

М. К. де Врієз також стверджував, що, всупереч загальному уявленню, люди не мають цілковитого контролю над власними процесами сприйняття. Несвідомі когнітивні викривлення впливають на те, що люди бачать і як вони інтерпретують ситуації. Але якщо люди не розуміють конкретну моделі поведінки, то проблематично зрозуміти її походження, адже великий сегмент людської поведінки несвідомо мотивований. «Багато наших бажань, фантазій і страхів знаходяться в несвідомому стані. Навіть ховаючись під поверхнею, вони можуть мотивувати нас. Розгадка великої частини нашої поведінки лежить у підсвідомому» [11, с. 13].

Різниця між спостереженнями М. К. де Врієза, і теорією К. Г. Юнга полягає в аналізі людської психіки. Тоді як М. К. де Врієз вважає, що людська свідомість «плаває» над більш глибоким несвідомим рівнем, який містить пригнічений зміст з життя окремих осіб, К. Г. Юнг розділяв несвідоме на дві частини. Особисте несвідоме складається з витісненого змісту особистого життя, який і вивчають фрейдисти. Колективне несвідоме – це більш глибокий рівень, який наповнений комбінаціями повсюдно поширених моделей і сил, які дослідник архетипами. Архетипи функціонували в якості універсальної тенденції до утворення певних видів ідей або образів та певної поведінки [12, с. 55]. На цьому рівні відсутня індивідуальність. Усі люди народжуються з однаковими архетипами. [12, с. 40].

К. Вертайм використав теорію архетипів в маркетингу в питанні пошуку стратегії побудови успішних брендів. Він вважає архетипи потужними силами в формуванні людської поведінки. Він описав архетипи як універсальні людські «поведінкові ДНК» (або інше порівняння – людська операційна система), яка визначає ам-

бічії, бажання й устремління індивідуума, інтерпретації та оцінки об'єктивних подій. Оскільки архетипи працюють нижче рівня раціональної свідомості, то люди, перебуваючи під їхнім впливом, не можуть точно визначити, чому у них були певні бажання і очікування [13].

У 1957 р. К. Х. Уоддінгтон підтвердив релевантність архетипів біології, довівши, що будь-який вид здатний ініціювати певне обмежене число основних моделей поведінки [14].

Загалом у ХХ ст. запанувала наступна методологічна точка зору (так званий «епістемологічний анархізм» П. Феєрабенда): науковий, історичний та міфологічний аналіз окремих методів є незалежними один від одного. Міфологічний аналіз розуміють як форму оповідного аналізу дискурсу, в якому міфу присутня «певна ступінь істини», але не в сенсі історії або науки, тому що міф як історія водночас реальна і нереальна. Зрозуміло, що це вірно в тому сенсі, що міф є проявом процесів інтерпретації і моделей поведінки в колективному несвідомому [10, с. 161]. Історичний або науковий підхід до нарративу не витісняє міфологічний аналіз. За Ж. Дерріда, від пошуків універсальної гносеологічної основи для аналізу дискурсу, історичного або наукового фундаменту, слід відмовитися на користь того, щоб дозволити дискурсу «виглядати так, як він говорить» [15].

Останнім часом у студіях з лідерства все частіше застосовують нарративний та міфологічний аналіз. Наприклад, М. Штейн використовував шекспірівського Отелло, щоб дослідити вплив емоцій на продуктивність лідера. Д. Вінстенлі використовував овідієвську історію про Фаєтона, щоб інтерпретувати питання влади і честолюбства. П. Корріган також послуговується Шекспіром для аналізу взаємовідносин «лідер-послідовники». Е. Сіверс використовував історію Зевса і Афіни, щоб дослідити питання спадкоємності лідерства. М. К. де Врієз узяв шекспірівського короля Ліра, щоб обговорити, як лідери можуть використовувати гумор, щоб дати негативний відгук послідовникам [16]. К. Вертайм дав визначення популярної культури як міфологічної [13, с. 323].

К. Г. Юнг запропонував чотири архетипи, які можуть бути витлумачені в контексті взаємодії лідера та послідовників. Якщо завдання лідера полягає у визначенні загального бачення, етичної ситуації і потенціальної продуктивності, то лідер повинен розвивати послідовника та, щоб максимізувати його/її здатності до досягнення стандартів, встановлених лідером. У юнгіанській термінології, лідер повинен трансформувати послідовника з архетипу Дитини – незрілої та залежної, яка може мати потенціал, у архетип Героя – зрілого та самостійного, який дійсно має реальні вміння, бажані для лідера з метою реалізацію спільних цілей. Архетип Дитини регукується з ситуаційними теоріями лідерства. Р. Херсі та К. Бланчард, створили теорію «життєвого циклу», згідно з якою стиль лідерського керівництва та ступінь виявлення влади лідера залежать від «зрілості» послідовників або виконавців. Зі зростанням зрілості лідер може послабити контроль зі свого боку за їхньою діяльністю. Остаточна мета лідера – досягти максимальної самостійності з боку послідовників. Під «зрілістю» розумілася здатність нести відповідальність за свою поведінку, бажання досягти поставленої мети, освіта та досвід стосовно конкретного завдання, яке необхідно виконати [17, с. 99-100]. Незрілі підлеглі з низькою мотивацією, залежністю від керівництва, у яких відсутні освіта та/або досвід, релевантні

до завдання, але здатні розвинути під впливом ефективного та успішного лідера, відповідають архетипові Дитини. Тоді як архетип Героя нагадує нам зрілого послідовника в теорії Херсі – Бланчард – самомотивованого, незалежного та високо освіченого та/або досвідченого, здатного досягти високого результату за мінімальною участю лідера.

Як і в теорії лідерства, лідер має два набори або моделі архетипної поведінки. Він/вона може використовувати материнський архетип, щоб розбудувати відносини з послідовником. Він/вона може використовувати архетип Батька, ставлячи завдання, оцінюючи результати та присуджуючи нагороду або покарання. Архетип Матері формує патерн такої поведінки як любов, безумовна підтримка, довіра, інтуїтивне пізнання. Архетип Матері близький до розробленої в рамках поведінкових теорій моделі лідерства, орієнтованого на відносини (relationship orientation of leadership).

У 1940-1960-х у студіях лідерства з'явилися поведінкові теорії. У 1960-1970-х останні були популярними серед багатьох дослідників (Р. Танненбаум, У. Шмідт, Р. Блейк, Дж. Моутон, Т. Маухіні, Дж. Форд, У. Скотт, Ф. Люсанс). Так, Р. Блейк і Дж. Моутон зробили такий висновок: хоч у теорії ініціювання структури та розвиток ідей постають як різні дії, у реальному житті люди демонструють обидві характеристики одночасно. Учені розробили систему тренінгу лідерів [18, с. 305].

Згідно цих теорій, лідери орієнтувалися на виконання завдань або орієнтувалися на відносини, або на обидва аспекти, щоб досягти результатів від підлеглих. Перший підхід вимагав прийняття певної структури ролей, завдань, цілей і контролю, призначених для полегшення виробництва. Другий передбачав участь підлеглих у прийнятті рішень шляхом створення команд, взаємної поваги, також більше уваги зверталось на прояв почуттів і розвиток особистих відносин. Р. Блейк і Дж. Моутон пов'язали орієнтування на завдання та відносини, виділивши п'ять стилів керівництва [18, с. 290-298]. Вони стверджували, що збалансоване поєднання орієнтування на відносини та досягнення результатів при формуванні стилю керівництва дало найкращі результати.

Отже, лідер, орієнтований на відносини, сприймає послідовників такими, які вони є, та розбудовує персональні трудові відносини, слухаючи, довіряючи та обнадіюючи. Архетип Батька відповідає іншій моделі лідерства – орієнтований на завдання (task orientation). Відповідний лідер вимагає виконання завдань і планів, організовує, спрямовує і контролює, оцінює результати, нагороджує або карає за зусилля та підсумки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасному українському суспільству потрібні професіонали, зорієнтовані на успіх, кар'єру, самовдосконалення, тому вектор уваги освітян наразі зорієнтований на підготовку якісних фахівців, здатних до розумного, сучасного, інноваційного мислення. Держава відчуває потребу в молодих управлінцях, менеджерах, здатних до виважених, рішучих дій, відповідальних вчинків, здійснення фахової політики іміджу молодого спеціаліста, що визначає місце кожного у структурі громадських, професійних та особистісних відносин. Успішність освіти складається, з одного боку, з якісного професійного складу, та з іншого – управлінських кадрів, здатних на лежному рівні розвивати си-

стему освіти. Реалізація управлінської діяльності в освіті пов'язана з необхідністю підвищення ефективності діяльності та вдосконалення системи підготовки.

Лідеру, який умовно знаходиться на перетині вищезазначених архетипів, має бути притаманний етичний і гуманістичний стиль керівництва. Поведінка такого лідера передбачає, що люди віддають перевагу саме таким лідерам, які про них турбуються. Лідери мають бути надійними та послідовними у взаєминах зі своїми послідовниками. Вони можуть контролювати, наглядати, виправляти і навіть покарати, але це використовується лише у крайніх випадках. Від послідовників лідера не слід очікувати цієї надійності та послідовності. Вони часто роблять помилки або поступають таким чином, що їх дії можна розцінювати як нелояльні. Лідери повинні розуміти, що лідерство часто за своєю суттю передбачає визнання того, що керівник приречений на страждання й перешкоди, спричинені своїми ж послідовниками. Лідери, щоб іти далі, часто мають бути готові пробачити і навіть забути кривди. З часом послідовники ставатимуть все більш досвідченими, а деякі й боротимуться зі своїми лідерами, щоб зайняти керівні позиції. Якщо ці принципи і справді необхідні для лідерства, то, можливо, наслідки, агресивності й контролю лідерів руху по відношенню до своїх послідовників будуть попереджені, й будуть осторонь осіб, що займають керівні посади.

Список літератури

1. *Лесина Л. А.* Лидерство в образовании: социологический анализ : дис. ... канд. соц. наук : 22.00.06 / Л. А. Лесина. – Екатеринбург, 2002. – 165 с.
2. *Кудряшова Е. В.* Лидерство как предмет социально-философского анализа : дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.01 / Е. В. Кудряшова. – М., 1996. – 359 с.
3. *Ярошевский М. Г.* Программно-ролевой подход к исследованию научного коллектива / М. Г. Ярошевский // Вопросы психологии. – 1978. – № 3. – С. 54-63.
4. *Петровский В. А.* Теория деятельностиного опосредования и проблема лидерства / В. А. Петровский // Вопросы психологии. – 1980. – № 2. – С.29-41.
5. *Парыгин Б. Д.* Основы социально-психологической теории / Б. Д. Парыгин. – М. : Мысль, 1971. – 592 с.
6. *Кулініч І. О.* Психологія управління / І. О. Кулініч. – К. : Знання, 2011. – 415 с.
7. *Осовська Г. В.* Основы менеджменту / Г. В. Осовська. – К.: Кондор, 2003. – 664 с.
8. *Управління освітою та шкільна автономія: погляд зі школи : аналітична доповідь / за заг. ред. Л. І. Паращенко. – К. : 2UP, 2013.– 64 с.*
9. *Stevens A.* Archetype Revisited: An Updated Natural History of the Self. / A. Stevens. – Toronto : Inner City Books, 2003. – 380 p.
10. *Юнг К. Г.* Избранное / К. Г. Юнг ; пер. с нем. – Минск : Попурри, 1998. – 445 с.
11. *de Vries M. K.* The Leadership Mystique: A User's Manual for the Human Enterprise / M. Kets de Vries. – London : Financial Times Prentice Hall, 2001. – 407 p.
12. *Sharp D.* Jungian Psychology Unplugged / D. Sharp. –Toronto : Inner City Books, 1998. – 396 p.
13. *Wertime K.* Building Brands and Believers: How to Connect with Consumers using Archetypes / K. Wertime. – Singapore : John Wily & Sons Asia, 2002. – 284 p.
14. *Waddington C. H.* The Strategy of the Genes: A Discussion of Some Aspects of Theoretical Biology / C. H. Waddington. – London: George Allen & Unwin. – 460 p.

15. Деррида Ж. Структура, знак и игра в дискурсе гуманитарных наук [Электронный ресурс] / Ж. Деррида. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/derrpism/10.php.
 16. Abramson N. R. The Leadership Archetype: A Jungian Analysis of Similarities between Modern Leadership Theory and the Abraham Myth in the Judaic-Christian Tradition / N. R. Abramson // J. of Business Ethics. – 2007. – № 2. – P. 115-129.
 17. Argyris C. Understanding Organizational Behavior / C. Argyris. – Homewood : Dorsey Press, 1960. – 265 p.
 18. Blake R. The Managerial Grid: The Key to Leadership Excellence / R. Blake, J. Mouton. – Houston : Gulf Publishing Company, 1964. – 180 p.
-

Nadiia IAKUSHKO

Postgraduate student

National Academy for Public Administration

Office of the President of Ukraine

DIALECTICS OF LEADERSHIP IN TERMS OF EDUCATION IN UKRAINE: ARCHETYPICAL ANALYSIS

In the article, peculiar properties of archetypal base of social phenomenon “leadership” are analyzed. The author distinguishes Jungian archetypes, which consists of inherent elements of leadership. The article describes the evolution of the theoretical studies of the phenomenon of leadership. It deals with Jungian theory for the understanding of leadership and implementation of mechanisms. Priority of the education in dissemination of the leadership values is argued. The author describes innovative leadership model based on archetypal analysis.

Keywords: *leadership, archetypes, analytical psychology, behavior, education.*

УКРАЇНСЬКА ШКОЛА
• АРХЕТИПІКИ •

Виникнення. Українська школа архетипіки виникла як міждисциплінарний науково-практичний напрям досліджень у галузі науки державне управління. Його основу склали аналітична психологія швейцарця Карла Густава Юнга, американська типологія особистості Майєрс-Бріггс, а також роботи українських соціологів Едуарда Афоніна і Олени Донченко, психодіагноста Леоніда Бурлачука і культуролога Сергія Кримського, історика Андрія Мартинова і політолога Юрія Романенка.

Статус. Українська школа архетипіки – це відкрите за своїми ідеями і складом учасників науково-громадське об'єднання представників різних галузей науки, які з позицій архетипів колективного несвідомого розглядають актуальні проблеми теорії та історії публічного управління, становлення та розвитку механізмів публічного управління і служби в органах державної влади та місцевого самоврядування.

Ініційований 2010 р. як основна організаційна форма об'єднання науковців щорічний теоретико-методологічні семінари (ТМС) за міжнародною участю «Архетипіка і публічне управління» дозволив об'єднати зусилля близько 200 дослідників із 15 країн світу, а започаткований 2013 р. у рамках ТМС щорічний міжнародний конкурс молодих учених склав соціальну гарантію сталого розвитку вітчизняної наукової школи архетипіки публічного управління.

Історія становлення та розвиток. Помітними віхами на шляху становлення Українська школа архетипіки стала реалізація засновниками таких завдань:

– *створення й адаптація для масових опитувань спеціальних психодіагностичних інструментів*, що їх склали проєктивна методика «колірних переваг» (автор – Е. Афонін; 1987, 1992) та особистісний опитувальник «БАД» (автори – Л. Бурлачук, Е. Афонін, О. Донченко; 2000, 2002);

– *започаткування соціологічного моніторингу загальносистемних змін в Україні* (1992–2016), Росії (2010, 2011) та Білорусі (2010, 2011, 2013);

– *осмислення, узагальнення та концептуалізація в соціетальній* (1994), циклічній (1996) та архетиповій (2002–2016) парадигмах цих досліджень;

– *відкриття (травень 2014) веб-сторінки Української школи архетипіки* (<http://usarch.org/>), розвиток якої в перспективі тяжітиме на перетворення в інструмент глобальних соціально-маркетингових досліджень;

– *популяризація результатів досліджень учасників Української школи архетипіки у форматі міжнародного лекторія «Закономірності та особливості Української трансформації»* (жовтень 2015 – грудень 2016, <https://www.youtube.com/playlist?list=PLCiE7UTMLHiNAW5nY7tHQTM6wJeOPWyRy>);

– апробація дискусійного майданчика у форматі Міжнародного інтернет-клубу друзів Української школи архетипіки (вересень 2016 – квітень 2017, <https://www.youtube.com/playlist?list=PLCiE7UTMLHiNdM-9MKDe4JC-QyqQsKWyp>);

– ліцензування в Міністерстві освіти і науки України вибіркової освітньої дисципліни «Архетипіка публічного управління» для циклу професійної підготовки в Національній академії державного управління при Президентові України здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії (2016);

– ініціювання проведення в Україні відкритих лекцій іноземних партнерів Української школи архетипіки, прихильників аналітичної психології К. Г. Юнга (2017).

Ключові наукові публікації Української школи архетипіки

Монографії та складові монографій

1. *Афонін, Е. А.* Суспільний розвиток від Різдва Христового = Social development AD : [моногр.] [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. – К. : Парламентське вид-во, 2000. – 312 с. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/povni_text/Soc_Devel_2000.zip.
2. *Афонін, Е. А.* Велика розтока (глобальні проблеми сучасності: соціально-історичний аналіз) : моногр. [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. – К. : Видавець Парапан, 2002. – 352 с. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/povni_text/VelykaRoztoka.pdf.
3. *Афонін, Е. А.* Соціальні цикли: історико-соціологічний підхід : моногр. [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. – К. : Золота миля, 2008. – 504 с. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/povni_text/soz_zikl.rar.
4. *Бельська, Т. В.* Глобальне громадянське суспільство: сутність, генеза та вплив на державну політику України : моногр. / Т. В. Бельська ; за наук. ред. Е. А. Афоніна. – К. : ВАДНД, 2016. – 300 с.
5. *Бутирська, Т. О.* Державне будівництво: стан, суперечності, перспективи розвитку в Україні : моногр. / Т. О. Бутирська. – К. : НАДУ, 2007. – 484 с.
6. *Донченко, Е. А.* Архетиповий менеджмент : моногр. / Е. А. Донченко ; Нац. акад. пед. наук ; Ін-т соціал. та політ. психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 264 с.
7. *Донченко, Е. А.* Социетальная психика / Е. А. Донченко. – К. : Наук. думка, 1994. – 208 с.
8. *Донченко, О. А.* Архетипи соціального життя і політика : моногр. / О. А. Донченко, Ю. В. Романенко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
9. *Крымский, С. Б.* Философия как путь человечности и надежды / С. Б. Крымский. – К. : Курс, 2000. – 308 с.
10. *Крюков, О. І.* Інституалізація політико-управлінської еліти [Електронний ресурс] / О. І. Крюков // Політико-управлінська еліта України як чинник державотворення. – К. : НАДУ, 2006. – 252 с. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/povni_text/Krukov_political.pdf.

11. *Мартинюв А. Ю.* Історична соціологія (циклічна парадигма) : моногр [Електронний ресурс] / А. Ю. Мартинюв ; за наук. ред. Е. А. Афоніна. – К. : УАІД, 2004. – 288 с. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Martinov_sociology.pdf.
12. *Новаченко, Т. В.* Архетипова парадигма керівника в державному управлінні : моногр. [Електронний ресурс] / Т. В. Новаченко ; за наук. ред. Е. А. Афоніна. – Ніжин ; Київ : Видавець Лисенко М. М., 2013. – 320 с. – Режим доступу : <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Novachenko.pdf>.
13. *Радченко, О. В.* Суспільні цінності в системі державного управління (категоріальний аспект) [Електронний ресурс] / О. В. Радченко // Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення. – Х. : Магістр, 2009. – С. 29–48. – Режим доступу : <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Radchenko.pdf>.
14. *Суший, О. В.* Психосоціальна культура державного управління [Електронний ресурс] / О. В. Суший ; за наук. ред. Е. А. Афоніна. – К. : Світогляд, 2012. – 344 с. – Режим доступу : <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Sushiy.pdf>.

Спеціалізовані збірники наукових праць

15. *Українська школа архетипіки: публікації за період 2010-2016* [Електронний ресурс] // Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/?lang=ukr&filtername=&filterautor=&filtertipvid=13&tip=dop&page=78&tipn=library>.

Публікації у фахових періодичних виданнях

16. *Афонін, Э. А.* Архетипика как новое научное направление междисциплинарных исследований проблем государственного управления / Э. А. Афонин, Е. В. Суший // Гос. упр. в XXI веке: традиции и инновации. – М. : Изд-во МГУ, 2011. – Ч. 3. – С. 111–122.
17. *Афонин, Э. А.* Цвет и психика = Color and Psyche [Електронний ресурс] / Э. А. Афонин // Аэропорт. – 2006. – № 1. – С. 52–55. – Режим доступу : <http://afonined.livejournal.com/1179.html>.
18. *Афонін, Е. А.* Закономірності та особливості української трансформації [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін, О. В. Суший // Стратегічна панорама. – 2015. – № 1. – С. 94–108. – Режим доступу : <http://panorama.niss.gov.ua/content/articles/files/12s-1456310188.pdf>.
19. *Афонін, Е. А.* Психокультура України: «помаранчевий перехід» [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін, О. А. Донченко, В. О. Антоненко // Соціальна психологія. – 2006. – № 4. – С. 77–93. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vidmagcontent.php3?m=6&n=60&c=1281>.
20. *Афонін, Е. А.* Розвиток України: макросоціальний підхід / Е. А. Афонін // Віче. – 1996. – № 1. – С. 45–55.
21. *Афонін, Е. А.* Функціональна і компетентісна готовність державних службовців України до здійснення публічного адміністрування в умовах демократії / Е. А. Афонін, О. М. Балакірева // Український соціум. – 2015. – № 1. – С. 7–22.
22. *Кримський, С. Б.* Архетипи Української культури / С. Б. Кримський // Вісн. НАН України. – 1998. – № 7–8. – С. 74–87.

Навчальна література

23. *Афонін, Е. А.* Людська ідентичність та особливості її впливу на політику й державне управління [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін // Концептуальні засади взаємодії політики й управління. – К. : НАДУ, 2010. – С. 265–289. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Konzept_zasadi.pdf.
 24. *Соціальна глобалістика = Социальная глобалистика* : навч. посіб. [Електронний ресурс] / за наук. ред. Е. А. Афоніна, В. Д. Бондаренка, А. Ю. Мартинова. – К. : Освіта України, 2011. – Режим доступу : <http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Globalistika.rar>.
-

Наукове видання

АРХЕТИПІКА І ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ:
СТРАТЕГІЇ ТА МЕХАНІЗМИ РОЗВ'ЯЗАННЯ
КОНФЛІКТІВ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Збірник наукових праць переможців та кращих авторів
П'ятого міжнародного конкурсу молодих учених

Наукові редактори:
Едуард Афонін, Геннадій Рябцев

Київ
НТЦ «Псіхея»
2017

Підписано до друку 25.04.2017.
Формат 60×84/16. Обл.-вид. арк. 9,45.
Ум.-друк. арк. 7,44. Гарн. Таймс.
Наклад 300 прим.

Науково-технічний центр «Псіхея».
04080, Київ-80, вул. Фрунзе, 40 Г, тел. (+38 044) 234-68-39.
E-mail: oil@ukroil.com.ua.
Свідоцтво серії ДК № 4412 від 17.09.2012.